

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI**

ARAP BAHARI VE ORTADOĞU'DA KADIN HAREKETİ: TUNUS ÖRNEĞİ

SELİN GÜRBOĞA YAZICI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI**

ARAP BAHARI VE ORTADOĞU'DA KADIN HAREKETİ: TUNUS ÖRNEĞİ

SELİN GÜRBOĞA YAZICI

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Marella BODUR ÜN

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Aşlı ILGIT

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Sevgi BALKAN ŞAHİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA/ 2019

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Marella BODUR ÜN
(Danışman)

Üye: Doç.Dr. Aslı ILGIT

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Sevgi BALKAN-ŞAHİN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.
.../.../2019

Prof. Dr. Serap ÇABUK
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,
- bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / / 2019.

İMZA

Selin GÜRBOĞA YAZICI

ÖZET

ARAP BAHARI VE ORTADOĞU'DA KADIN HAREKETİ: TUNUS ÖRNEĞİ

Selin GÜRBOĞA YAZICI

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Marella BODUR ÜN

Temmuz 2019, 82 sayfa

Bu tez, kadın hareketlerini mevcut değerler, normlar ve kimlik yapılarında değişim talep eden birer toplumsal hareket olarak değerlendirerek bu hareketlerin kadınların eşit yurttaşlık taleplerine ne şekilde etki ettiğini incelemiştir. Bu noktada toplumsal dinamiklerin değiştiği süreçler önemlidir ve bu çalışma Ortadoğu'daki üç önemli kırılmayı dönemsel olarak inceleyecektir: Kolonileşme sonrası dönem, 11 Eylül sonrası dönem ve Arap Baharı sonrası dönem. Çalışma, Ortadoğu'daki kadın hareketlerini, Tunus özelinde, incelemiş ve özellikle "Arap Baharı" gibi önemli, toplumsal ve siyasal dönüşüm yaratan olayın, Tunus Kadın Hareketi üzerindeki etkisini göstererek alana katkı sağlamıştır. Ayrıca çalışma, kadınların haklarına erişimleri ve kadın haklarının iyileştirilmesi noktasında, Tunus'da, kolonileşme sonrası milliyetçi hareketler ve Arap Baharı sonrası dönem arasında paralellikler kurarak öngörüle bulunmaya çalışmıştır. Kurulan paralellikler sonucunda ise mücadeleler boyunca ön saflarda olan kadınların, masaya oturulduktan sonra da haklarını elde etmek için mücadele etmek zorunda kaldıklarına, dünya standartlarında olmasa dahi büyük ölçüde kadın hakları noktasında iyileştirmelerin sağlandığına ve bu iyileştirmelerin toplum tarafından kabullenilişinin zaman alacağı varsayımlarına/ sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal hareketler, Ortadoğu'da Kadın hareketleri, Arap Baharı, Tunus.

ABSTRACT**THE ARAB SPRING AND WOMEN’S MOVEMENTS IN THE MIDDLE EAST:
THE CASE OF TUNUSIA****Selin GÜRBOĞA YAZICI****Master Thesis, Department of International Relations****Supervisor: Assistant Prof. Marella BODUR ÜN****July 2019, 82 pages**

This thesis approaches to women’s movements as social movements that aim to transform the current values, norms and identity structures of societies. It also examines how these movements affect or contribute to the women’s demand of “equal citizenship”. At this juncture, periods wherein societal dynamics have changed are very important and the study analyzes the three important milestones of the history of the Middle East. These are the postcolonial period, the post September 11 period and the post Arab Spring period. This thesis focuses specifically on the Tunisian women’s movement and contributes to the literature by pointing to the effects of the “Arab Spring” - an important social and political transformation- on the Tunisian women’s movement. Furthermore, this study attempts to make predictions by drawing a parallelism between the post colonial period and the post “Arab Spring” era in Tunisia, regarding to women’s access to their personal rights and the improvement of current women’s rights. The study reveals that Tunisian women who took their place in the front lines during historical struggles, have to continue struggling to obtain and maintain their rights; even if not at the same level of world standards, their struggles helped to improve women’s rights; and the recognition of these rights by society may take a long time.

Keywords: Social movements, Women’s movements, Middle East, Arab Spring.

ÖN SÖZ

Bu tez çalışması, daha sonra Arap Baharı olarak adlandırılacak olan, Tunus'ta 2010 yılında Sidi Bouzid'inin kendini yakması sonrasında başlayarak, neredeyse tüm Ortadoğu bölgesine yayılan protestoları ve halk ayaklanmalarını, protestolarda kadınların rolünü ve mücadeleler sonrası elde edilen kazanımların, kadınların haklarına erişimlerini ne şekilde etkilediğini, kadınların sürece nasıl dahil olduklarını incelemiştir.

Bu çalışmanın planlanmasında ve hazırlanma sürecinde ilgisini, desteğini ve değerli bilgilerini benden esirgemeyerek, yönlendirmelerinden yararlandığım sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Marella BODUR ÜN'e teşekkürlerimi sunarım. Yaşamım boyunca bana her zaman destek olan babam Niyazi GÜRBOĞA'ya, annem Münevver GÜRBOĞA'ya ve kardeşlerime en içten sevgi ve saygılarımı sunarken; varlığı bana güç veren ve bu tezi bitirmemde büyük destek ve motivasyon sağlayan eşim Feyaz YAZICI'ya sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	İV
ABSTRACT.....	V
ÖN SÖZ	Vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	İx
TABLolar LİSTESİ	X
EKLER LİSTESİ.....	xi

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem	1
1.2. Yöntem.....	1
1.3. Araştırmanın Amacı	2
1.4. Araştırmanın Önemi.....	2
1.5. Sınırlılıklar	5
1.6. Tez Planı	5

BÖLÜM II

TEORİK ÇERÇEVE: TOPLUMSAL HAREKETLER

2.1. Toplumsal Hareket Kuramları	7
2.2. Kadın Hareketlerinin Tanımlanması ve Toplumsal Hareket Olarak Kadın Hareketleri.....	11

BÖLÜM III

ORTADOĞU'DA KADIN HAREKETLERİ

3.1. Milliyetçi Hareketlerde Kadınlar	19
3.2. 11 Eylül Sonrası Ortadoğu'da Kadın Hareketi	25

BÖLÜM IV

TUNUS KADIN HAREKETİ

BÖLÜM V

ARAP BAHARI VE TUNUS KADIN HAREKETİ

5.1. Toplumsal Hareket Olarak Arap Baharı	45
5.2. Tunuslu Kadınların Arap Baharı'ndaki Rolü ve Arap Baharı'nın Tunus Kadın Hareketine Etkisi	53

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

KAYNAKÇA	71
EKLER	80
EK 1. Tunuslu Kadınlarla Yapılan Mülakat Soruları	80
ÖZGEÇMİŞ	82

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFTURD	: Association des Femmes Tunisiennes pour la Recherche et le Développement (Tunuslu Kadınların Araştırma ve Geliştirme Derneği)
ATFD	: TUNISIAN ASSOCIATION OF THE DEMOCRATIC WOMEN (Tunus Demokrat Kadınlar Derneği)
CECF	: Club Tahar El Haddad d'études de la condition de la femme (Tahar El Haddad Kulübü)
CEDAW	: Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi)
CPR	: Congrès la République (Cumhuriyet için Kongre Partisi)
FBI	: Federal Bureau of Investigation (Federal Araştırma Bürosu)
FDTL	: Forum démocratique pour le travail et les libertés (İş ve Özgürlükler için Demokratik Forum)
LTDH	: Ligue Tunisienne pour la Défense des droits de l'Homme (Tunus İnsan Hakları Birliği)
M. Ö.	: Milattan Önce
ORSAM	: Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
PDP	: Parti démocrate progressiste (İlerlemeci Demokrat Parti)
TKİP	: Tunus Komünist İşçi Partisi
UGTT	: L'Union Générale Tunisienne du Travail (Tunus Genel İşçi Sendikaları Birliği)
UNFT	: Union Nationale de la Femme Tunisienne (Tunus'lu Kadının Ulusal Birliği)

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Tunus'un demografik yapısı	32
Tablo 2. Kilit Tunus Kadın Örgütleri (Chambers ve Cummings, 2014)	39
Tablo 3. Parti ve listelerin kazandığı sandalye sayısı:.....	50
Tablo 4. 2014 Tunus Seçimleri/ Ülke Geneli Oy Oranları ve Milletvekili Sayıları	62

EKLER LİSTESİ

	Sayfa
Ek 1. Tunuslu Kadınlarla Yapılan Mülakat Soruları.....	80



BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem

Bu araştırmanın, cevaplamaya çalıştığı temel soru şudur: Arap Baharı'nın Tunus kadın hareketine etkisi olmuş mudur ve Tunuslu kadınların Arap Baharı'ndaki rolü nedir? Tunus'da Aralık 2010-Ocak 2011'de başlayan hareketlerde kadınların rollerini ve bu hareketlerden sonraki süreçte kadınların kazanımlarını, Tunus'da kadın hareketlerinin tarihi gelişimine ve dönüşümüne bakmaksızın yorumlamak mümkün değildir. Bu bağlamda çalışmamız, Tunus ve içinde bulunduğu coğrafya olan Ortadoğu bölgesi için tarihsel kırılmalar kabul edilebilecek dönemleri ve bu dönemler boyunca kadınların konumunu irdelleyecek, sonrasında da Arap Baharı gibi daha büyük bir toplum hareketine kadınların katılımlarını, katılımlarındaki motivasyonları ve taleplerini ve sonrasındaki kazanımlarını değerlendirecektir.

1.2. Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması, aktivistlerle yapılan mülakatlar ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Bu anlamda, araştırmanın temelini oluşturacak olan teori ve kavramların tanımlanmasını sağlamak adına literatür taraması yapılmış ve bu çalışma ikincil kaynaklar üzerinden yürütülmüştür. Bu noktada, hem toplumsal hareket ve kadın hareketleri alanlarından kavramlar araştırılmış, feminist literatürden yararlanılmış hem de Ortadoğu bölgesinin (özellikle Tunus'un) toplumsal dinamikleri ve kültürüne, sosyal yaşamına, kadınlarla ilgili hukuki düzenlemelere bakılarak ve Arap Baharı sonrası yazılan kaynaklar incelenerek bir çerçeve oluşturulmuştur.

Mülakatlar kısmında sorular her ne kadar 18 ayrı Tunuslu kadın ve sosyal medya gruplarında paylaşılsa da, sadece üç Tunuslu kadın aktivistle internet ortamında görüşülmüş ve yarı yapılandırılmış mülakat yöntemiyle kendilerinden konuyla ilgili fikirleri alınabilmektedir. Kadınların, Tunus'da Arap Baharı sürecinde katıldıkları eylemler, protesto motivasyonları ve kadınların talepleri içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir.

1.3. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın genel amacı, Arap Baharı'nda kadınların ne kadar görünür olduğunu ortaya çıkarmak, Tunuslu kadınların Arap Baharı'ndaki rollerine, harekete etkilerine bakmak ve Arap Baharı'nın, Tunus kadın hareketi üzerinde etkisi olup olmadığını, incelemektir. Çalışmanın arka planında, bölgedeki milliyetçilik hareketlerinde kadınların yeri, 11 Eylül sonrası bölgedeki kadın hareketlerinde değişim olup olmadığı analiz edilecek ve sonrasında Arap Baharı'nda kadınların rolüne odaklanılacaktır. Bu noktada II. Dünya Savaşı sonrası başlayan milliyetçilik hareketleri, 11 Eylül sonrası Ortadoğu'daki değişimler (dünya devletlerinin bölge politikalarındaki değişiklikler) ve Arap Baharı tarihsel ve toplumsal dinamikler olarak kabul edilecek ve bu dinamiklerin yaşandığı Ortadoğu bölgesi ve özellikle Tunus, belgesel-tarihsel metotla ele alınacaktır. Bölgedeki kırılmalardan sonra yaşanan gelişmeler, kadınların gerçekleştirdiği eylemler, Tunus'daki hukuki düzenlemeler ve bu düzenlemelerin kadının toplumdaki ve siyasetteki yerine etkisi incelenecektir. II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan milliyetçilik hareketleri sırasında etkin olan kadınların, hareket sonrasındaki kazanımları ve elde edemedikleri ile Arap Baharı sonrası kadınları nelerin beklediği ve Arap Baharı'nın Tunus kadın hareketine katkısı olup olmayacağı arasında paralellik kurularak tartışılacaktır.

1.4. Araştırmanın Önemi

Araştırma Ortadoğu'da, (Tunus özelinde) kadın hareketlerini birer toplumsal hareket olarak değerlendirmekte ve bu hareketlerin kadınların eşit yurttaşlık taleplerine ne şekilde etki ettiğine bakmaktadır. Bu bağlamda araştırma, 2011 yılında Tunus'da başlayan halk ayaklanmaları sonrası bölgeden ve bölge dışından araştırmacıların, kadınların protestolara katılımları, bu katılımdaki motivasyonları ve hareket sonrası elde ettiklerini konu alan çalışmaları (Aktaş, 2012; Moghadam, 2018; Charrad ve Zarrugh, 2013; Alvi, 2015; Hursh, 2017; Şahin, 2013) incelemiştir. Tez çalışmamız mevcut çalışmalardan farklı olarak hem Tunus'daki Yasemin Devrimi'ni (Arap Baharı) bir toplumsal hareket kabul etmiş, hem de Tunus kadın hareketi ve Arap Baharı toplumsal hareketlerinin etkileşimlerini inceleyerek sonuçta da söz konusu hareketlerin birbirlerine kazandırdıklarını incelemiştir. Ayrıca tez çalışmamızda, yine bahsi geçen tüm çalışmalardan farklı olarak kronolojik/tarihsel dizge dikkate alınarak ve

derinlemesine incelenerek Arap Baharı'na kadar gelen süreçte kadınların ve Tunus toplumunun birikimleri, yapılan analizin şekillenmesinde etkili olmuştur.

İncelenen çalışmalardan Murat Aktaş'ın 2012 yılında yayımlanan çalışması özel olarak Tunus'u değil, protestolardan etkilenen tüm Ortadoğu bölgesini konu almaktadır. Ayrıca, Arap Baharı, kadın hakları, İslam ve kadın konularının üçünü birlikte inceleyerek, Arap Baharı sonrası Batı nezdinde değişen kadın imajına vurgu yapmaktadır. Diğer bir deyişle, kadınların harekete katılımlarının getirdiği kazanım, değişen kadın imajı üzerinden değerlendirilmiş ve 2012 yılında yazılmış olması itibarıyla de 2014 Anayasası'nın ve normalleşme süreci gelişimlerinin etkisi incelenememiştir.

Mounira M. Charrad ve Amina Zarrugh (2013) ve Pınar Şahin (2013) çalışmalarında Yasemin Devrimi öncesi ve sonrası ülkedeki kadın hakları gelişimlerini ve toplumsal cinsiyet politikalarını inceleyerek kadın haklarının değişen dinamiklerini anlamaya çalışmışlardır. Fakat bu eserler, tez çalışmamızdan farklı olarak Arap Baharı'nı getiren tarihi arka plana değinmemiş ve analize dahil etmemiştir. Ayrıca, yazılış yılı itibarıyla bu çalışmalar 2014 anayasası ve 2017-2018 yıllarında çıkan önemli yasaları inceleme fırsatı bulamamışlardır.

Valentine Moghadam'ın (2018) çalışmasında ise Tunus'da kadın haklarının kurumsallaşması süreci incelenmiştir. Bu süreç Yasemin Devrimi öncesi ve sonrası olarak ikiye bölünmüş olsa da, çalışmamızdan farklı olarak Arap Baharı detaylı olarak incelenmemiş, kadınların bu protestolardaki rolleri ve etkileri analiz edilmemiş ve kadınların Arap Baharı sonrası yeniden yapılanma sürecindeki var olma mücadelesine değinilmemiştir. Moghadam'ın makalesinde de, tez çalışmamıza benzer şekilde Tunuslu kadınların kazanımları tarihi olarak ele alınmış fakat çalışma daha ziyade kadın haklarının kurumsallaşmasına odaklanmıştır. 1956 ve 2014 Anayasalarının birbirlerinin devamı niteliğinde kadın hakları alanına kazandırdıkları ve devlet feminizminin bu kazanımlardaki yoğun etkisi vurgulanmıştır.

Hayat Alvi'nin (2015) konusu bakımından tez çalışmam ile benzeşen çalışması Arap Baharı hareketi ve Tunus'daki kadınların güçlendirilmesi hareketlerini birbirlerine paralel hareketler olarak incelemiştir. Çalışma daha sonra Mısır ve Tunus'daki kadın hareketlerini kıyaslamıştır. John Hursh'ün (2017) çalışması 2011-2017 yılları arasında, Tunus'da Arap Baharı sonrası kadın haklarının gelişimini incelemektedir. Ayrıca çalışma, bu hareketlerin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da başka

kadın hareketlerine örnek teşkil edip edemeyeceği konusunda da analiz yapmaya çalışmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, çalışmamız Arap Baharı (Tunus özelinde) boyunca kadınların rollerini ve Arap Baharı sonrasındaki süreçte kadınların kazanımlarını, Tunus’da kadın hareketlerinin tarihi gelişimine bakarak ve dönüşümünü inceleyerek analiz ediyor olması münasebetiyle biriciktir. Çalışmada, özellikle, II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan milliyetçilik hareketleri sırasında etkin olan kadınların, hareket sonrasındaki kazanımları ve elde edemedikleri ile, Arap Baharı sonrası kadınları nelerin beklediği ve Arap Baharı’nın Tunus Kadın Hareketi’ne katkısı olup olmadığı tartışılarak alana katkı sağlanacaktır.

Ayrıca çalışma, bölgeye, bu bölgeden (Ortadoğu’dan) araştırmacıların bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada ulaşılan verilerin analizi, bölge kültürüne ve toplumsal değerlerine daha uygun analiz edilerek, bölgenin diğer ülkelerindeki kadın hareketlerine ve toplumsal hareket/kadın hareketi çalışanlara fikir vermesi açısından önemli olacaktır.

Çalışma, kadın hareketlerini sadece feminist hareketler olarak değerlendirmemektedir. Kadınların katılım gösterdiği diğer toplumsal hareketlere ne şekilde etki ettiğine, bu hareketlerin kadınlara kazandırdıklarına ya da kadınların bu hareketlerde, ne şekilde görünür veya görünmez kılındıklarına da odaklanmaktadır. Yalnızca kadınların hak talepleri ve kazanımları değil, bunu talep ederken ve kazanırken nasıl bir yöntem izledikleri de gösterilmeye çalışılmıştır. Böylece genel anlamda kadın hareketlerinin var olan sistemi, sistemde kadını görünür kılmayı amaçlayarak, dönüştürmeye çalışan, birer toplumsal hareket olduğu vurgusu ile Tunus özelinde Arap Baharı toplumsal hareketi ve Tunus Kadın Hareketi arasındaki ikili etkileşim ele alınmıştır.

Son olarak çalışmamız, 2014’te hazırlanan yeni Tunus Anayasası’ndaki ilerlemelere ek olarak 2017 ve 2018 yılında geçen kanunları da incelemiş ve 2019’da Tunuslu kadınlarla yapılan mülakatlar ile de pratikteki düzenlemelerin güncel halini ve bunların sonuçlarını analiz etmeyi amaçlamıştır.

1.5. Sınırlılıklar

Araştırma kapsamında, Tunus’da veya bölgenin diğer ülkelerinde belli bir süre kalıp toplumsal hayat, kadının toplumsal hayattaki yeri ve sosyal statüsü üzerine gözlemlerde bulunmanın yararlı olacağı düşünüldüyse de, Ortadoğu bölgesinde, içinde bulunduğumuz dönem itibariyle yaşanan sıkıntılar ve iç savaşlar nedeniyle hem güvenlik sorunları, hem de bölgedeki toplumsal hayatın olağan seyrinde ilerlememesi nedeniyle, sağlıklı gözlemler yapılamayacağı düşünüldüğünden bu fikir gerçekleştirilememiştir.

Ayrıca, tezin planlanma kısmında tasarlanan ve yapılması önceliklendirilen Tunuslu kadınlarla mülakatlar, gerektiği ölçüde ve kalitede yerine getirilememiştir, Sorular bireysel olarak 18 kişi ile ve sosyal medya gruplarında paylaşılmasına rağmen sadece 3 kişi tarafından cevaplandırılmıştır. Bireyler üzerlerinde yaratılan baskı dolayısıyla sorulara cevap vermekten çekindikleri ya da istekli olmadıkları düşünülmektedir.

1.6. Tez Planı

Bu tez çalışması daha sonra Arap Baharı olarak adlandırılacak olan, Tunus’da 2010 yılında Sidi Bouzid’inin kendini yakması sonrasında başlayarak, neredeyse tüm Ortadoğu bölgesine yayılan protestoları ve halk ayaklanmalarını, protestolarda kadınların rolünü ve mücadeleler sonrası elde edilen kazanımların kadınların haklarına erişimlerini ne şekilde etkilediğini, kadınların sürece nasıl dahil olduklarını incelemiştir.

Çalışma, giriş ve sonuç bölümleri dışında, toplamda beş bölümden oluşmaktadır. Tezin girişten sonraki ilk bölümünde, toplumsal hareketlerin ne olduğu ile ilgili teorik çerçeve verilmiş ve kadın hareketleri tanımlanarak toplumsal hareketler bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonraki bölümünde genel anlamda Tunus’da kadın hareketleri değerlendirilirken, dördüncü bölümü özel olarak Tunus kadın hareketlerine odaklanmış ve Tunus’un bağımsızlığını kazandığı 1956 yılından devrimin başladığı 2010 yılına kadarki kadın hareketleri mihenk taşları incelenmiştir. Çalışmamızın sonuçtan önceki son bölümünde ise, Arap Baharı ve Tunus Kadın Hareketi arasındaki bağlantı incelenmiş, Arap Baharı toplumsal bir hareket olarak analiz edilmiş, Tunuslu

kadınların Arap Baharı'ndaki rolü ve sonrasındaki gelişmelerin kadın hareketine, kadınların haklarına erişimlerine etkisi bağlamında değerlendirilmiştir.



BÖLÜM II

TEORİK ÇERÇEVE: TOPLUMSAL HAREKETLER

Toplumsal hareketler toplumda değişim veya dönüşüm yaratmaya çalışan, toplumda yeni bir modeli oluşturmak için ortaya çıkan ortak/toplu davranış biçimleridir. Bu ortak davranışlar, bazen toplumda yaratılması planlanan değişikliğin önüne geçmek veya onu engellemek için de organize olabilirler. Herhangi bir ortak/toplu davranışın toplumsal hareket olarak kabul edilebilmesi için hareketin, toplumun kendisi tarafından, dışsal bir etki olmadan, önceden planlanmadan ve hiyerarşik bir yapılanmaya sahip olmadan ortaya çıkması gerekmektedir. Kitleler ortak bir hedef doğrultusunda değişimi sağlamayı veya onu durdurmayı amaçlayarak bir araya gelmeli ve organize olmalıdırlar.

Bir toplumu anlamak o toplumun içerisindeki çatışma ve çelişkileri anlamakla sağlanabilir ve toplumsal hareketlerin amaçları, değiştirmeye çalıştıkları olgular ve katılımcı profilleri, olduğu toplumun dinamikleri ile tamamen bağlantılıdır.

Toplumsal hareketler onun ortaya çıkışını hızlandıran olayları ve durumları birer kaynak olarak değerlendirir ve zaman zaman küçük kabul edilebilecek bir olay, büyük halk ayaklanmalarına veya toplumsal direnişlere kaynaklık edebilir. Fakat her toplumsal hareket içinde bulunduğu toplumun tarihsel gelişiminin, tarih içindeki kırılmalarının, mücadelelerinin birikimidir ve hareketlerin doğru okunması bağlamında, hareketi etkileyen tarihsel dizge dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda, çalışmamızın inceleyeceği temel olay Arap Baharı halk ayaklanmaları ve bu ayaklanmaların kadın hareketleri/kadın kitleleri ile etkileşimi olsa da, hareketler ortaya çıkana kadar, Ortadoğu da gelişen diğer hareketler ve kırılmalara da göz atılacak ve tarihsel dizge göz ardı edilmeyecektir.

2.1. Toplumsal Hareket Kuramları

Toplumsal hareketler genel olarak toplumda değişim ve dönüşüm amaçlayan, kitlesel akımlar ya da oluşumlardır. Bu hareketlerin nasıl veya niçin ortaya çıktığını açıklamaya çalışan, ilk olarak klasik paradigma, daha sonra ise sırayla kaynak mobilizasyonu ve yeni toplumsal hareketler teorileri üretilmiştir.

Toplumsal hareketlerin analizinde klasik sosyoloji iki aşırı uçta dolaşır. Kolektif hareket ya yapısal bir krizin sonucu ya da ortak inançların bir ifadesi olarak açıklanır (Çayır, 1999, s.13). Klasik paradigma, kolektif davranışı modernleşme sürecinin

doğurduğu yapısal değişimlere tepki olarak ortaya çıkan, irrasyonel ve geçici hareketler olarak değerlendirir (Smelser, 1962).

Fakat klasik anlayış, 1960'lardan sonra Amerika ve Avrupa'da başlatılan toplumsal hareketleri, oluşturduğu kriterlerle açıklayamamıştır. Çünkü, var olan bu yeni hareketler irrasyonel ve geçici olarak kabul edilerek anlamlandırılmamışlardır. Hareketlerin mücadele ettikleri alanlar ve hedefleri önceki hareketlerden farklıdır. Bu yeni hareketler, toplumda değişim ve dönüşümü hedeflemekte, fakat siyasal gücü ele geçirme ya da devrim yapma gibi amaçlara sahip olmamaktadırlar. Ayrıca klasik paradigmada harekete katılan bireylerin fakir ve köksüz insanlar olduğu vurgulanırken, yeni toplumsal hareketlere katılan bireylerin farklı sosyo-ekonomik konumda olduğu ve farklı eğitim seviyelerine sahip oldukları görülmektedir. Elif Topal Demiroğlu (2014) ise bu durumu şöyle açıklar:

1960'lardan itibaren dünyada açıkça gözlenen derin ve hızlı dönüşüm ile birlikte sistem karşıtı hareketlerin de dönüşüm geçirdiği söylenebilir. Toplumsal düzlemde yaşanan değişimler toplumsal hareketlerin ortaya çıkış nedenlerini, katılımcılarının özelliklerini, hedeflerini ve hareket biçimlerini de değişikliğe uğratmıştır. Böylece, kimliğe dayalı yaklaşımların yoğunluk kazandığı, meselelerin çeşitlendiği ve ilk bakışta sınıf temelli olmadığı izlenimini yaratan toplumsal hareket türleri ortaya çıkmıştır. Yeni orta sınıfların belirgin olarak katılımının arttığı, iktidarı ele geçirerek dönüştürmeyi hedeflemeyen, özellikle kültürel alanın değişimini hedef olarak alan ve kimlik yöneliminin ağır bastığı bu 'yeni' toplumsal hareketlerle beraber, bu hareketleri inceleyen toplumsal hareketler teorilerinde de yenilikler meydana gelmiştir (s. 134).

Altmışlarda ve yetmişlerde Avrupa ve Amerika'da ortaya çıkan toplumsal hareketler ile klasik geleneğin yetersizliği görünür hale gelmiştir. Çoğulcu demokrasilerde, daha serbest sivil toplum kuruluşlarını barındıran toplumlarda ortaya çıkan bu toplumsal hareketler, klasik kolektif davranış paradigması ile açıklanamamaktadır (Cohen, 1985). Klasik paradigmanın, hareketleri analiz etmedeki yetersizliğinin ortaya çıkmasıyla birlikte, yeni arayışlar başlamış ve sonuç olarak da Amerika'da Kaynak Mobilizasyonu ve Avrupa'da Yeni Toplumsal Hareketler teorileri ortaya çıkmıştır (Çayır, 1999, s.15). Kaynak Mobilizasyonu yaklaşımı, 1960'lardan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. "Kaynak mobilizasyonu, ekonomik analizden yola çıkarak bireylerin ve sosyal grupların zararlarını azaltıp, kazançlarını arttırma (kar maksimizasyonu) prensibiyle eyleme başvurduklarını savunmaktadır" (McCarty ve Zald, 1977). Yani toplumsal harekete katılan bireyler rasyonel bireylerdir ve harekete

sürü psikolojisiyle katılmazlar. Hareket katılımcılarının örgütlenmeleri ve kaynakları mobilize edebilmeleri, onları iyi kullanabilmeleri hareketin başarısı açısından oldukça önemlidir. Bu yaklaşıma göre, örgütlerinin toplayabildiği kaynakların çokluğu ki bunlar genellikle eleman sayısı, zaman ve para olmaktadır, ve bunların etkin kullanılması toplumsal harekette belirleyici olan faktörlerdir. Kaynakların elde edilememesi veya etkin kullanılamaması hareketin etkinliği azalmaktadır (Jenkins ve Perrow, 1977). Yani hareketin başarısının değerlendirilmesi sürecinde hareketin kendisine değil, örgütlülük yapısı ve bu örgütlülüğün etkinliği ve işlevselliğine odaklanıldığı söylenebilir (Bodur Ün ve Timur, 2016, s. 571). Ayrıca Kaynak Mobilizasyonu yaklaşımı ile ilgili olarak söylenebilecek diğer önemli nokta ise toplumsal hareketleri ortaya çıkaran kaynakların elde edilme ve örgütlenme yönlerine odaklanarak, aslında toplumsal hareketlerin yapısal ve altyapısal yönlerine dokunmasıdır (Gamson, 1990). Yaklaşım, örgütlenme, çıkarlar, kaynaklar, fırsatlar ve stratejiler gibi objektif olan değişkenler üzerinde durmaktadır (Cohen, 1999: 114 aktaran: Bodur Ün ve Timur, 2016, s. 571).

Kaynak Mobilizasyonu yaklaşımı, toplumsal harekete katılan bireylerin rasyonel olduğunu ve anormal olmadığını vurgulaması noktasında, klasik paradigmaya bir başkaldırı niteliği taşımış, fakat birçok noktada yeni toplumsal hareketleri açıklamada eksik kalmıştır. Örneğin “maddi kaynaklara yapılan vurgu, kültür ve kültürel kaynakların önüne geçmiş ve toplumsal harekette kimliğin önemine değinilmemiştir” (Khawaja, 1994). Aynı zamanda, yaklaşımda bahsi geçen kar ve zarar kavramları sosyal olaylarda objektif olarak belirtilebilecek kavramlar değildir (Khawaja, 1994).

Kaynak mobilizasyonu yaklaşımının belli noktalarda eksik kalması ve toplumsal hareketlerin yapısının ve türlerinin yeniden değişmesi üzerine seksenli yıllarla birlikte Avrupa’da yeni bir toplumsal hareket teorisi ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda ortaya çıkan hareketlerin yapısının bir getirisi olarak, kültür toplumsal hareketler üzerine çalışanların daha fazla dikkatini çekmeye başlamış, hareketlerin hem yapısı hem de onların algılanışları bir kez daha değişmiştir. Kültür konusunda iki kavramın kullanımı öne çıkmıştır. Bunlar çevreleme ve kolektif kimliktir (Benford ve Snow, 2000). Harekete katılan bireylerin sadece kar-zarar hesabı yaparak kar maksimizasyonu amacıyla harekete katıldıkları fikrine karşın yeni toplumsal hareketler teorisi daha fazla dinamiğe odaklanmış ve “harekete katılanların duyguları, düşünceleri, inançları, ahlaki değerleri, eğilimleri, acıları algılamaları, hassasiyetleri, retorik, sembolleri araştırma konusu olmuştur” (Goodwin; Jasper; Poletta, 2001).

Kimlik vurgusu öne çıkan yeni toplumsal hareketler teorisinin en önemli teorisini Alain Touraine'dir. Touraine toplumsal hareketleri şöyle açıklar; "... ortak bir kültürel zeminde, karşıt toplumsal modellerin çatışan yorumlarının etkileşimi olarak tanımlar ve ona göre toplumsal hareketlerin mücadele verdiği karşıt taraf devlet değil diğer muhalif akımlardır, toplumsal hayat bu çatışan fikirler ve görüşler etrafında şekillenir" (Touraine, 1981). Touraine'e göre toplumsal hareketlerin belli ilkeleri mevcuttur: "hareketin kimliği, hareketin karşıtı ve hareketin hayalidir" (Castells, 2008, s.100).

Post-endüstriyel topluma geçişle birlikte, bireylerin ilişki biçimleri, yaşayış tarzları ve bu bağlamda toplumsal hareketler değişim göstermiştir. Eski toplumsal hareketler genelde işçi hareketleriydi ve amaç siyasal gücü ele geçirerek, proleter bir devrim gerçekleştirmektir. Fakat refah devleti sistemiyle Avrupa'da işçiler talep ettikleri hakların bir kısmına sahip olmuş ve artık bireylerin talepleri değişim göstermiştir. Sorun artık çalışma saatleri ya da işçi ücretleri olmaktan çıkmış, kişiler yaşam tarzlarıyla ilgili mücadele vermeye başlamıştır. Yani toplumsal hareketler için mücadele alanının değişmesi, onların yeni olduğunun ilk göstergesidir. Touraine'e göre yeni toplumsal hareketlerin mücadelesi post-endüstriyel toplum tarafından açılan alanda gerçekleşmektedir ve bu alan artık devlet değil sivil toplumdur. Sivil toplum alternatif bir katılım sağlaması ve "diğerlerinin" de var olduğunu göstermesi noktasında önemlidir. Alberto Melucci post-modern dünyanın yeni toplumsal kontrol biçimleri ve yeni çalışmalar yarattığı noktasında Touraine ile hemfikirdir. Fakat o yeni toplumsal hareketlerin daha çok sembolik karakterini vurgular. "Büyük ideallerini gerçekleştirmek için devlete yönelen eski hareketlerin nitelikleriyle karşılaştırıldığında, yeni sosyal hareketler değişik gruplarla diyaloglar/mücadeleler yoluyla kolektif kimliğin inşa edildiği bir toplumsal ilişkiler ağıdır" (Melucci, 1995, s.117).

Eski işçi hareketleriyle kıyaslandığında, yeni toplumsal hareketler ekonomik anlamda da çok fazla talepte bulunmazlar, yaşamın ekonomik olmayan yönlerine odaklanarak taleplerini dile getirirler. Sorun çalışma ücretlerinin arttırılmasından çıkmıştır, yeni sorun tehlike altındaki yaşam tarzlarının nasıl savunulacağı ya da yeni hayat tarzlarının nasıl aktarılacağıdır. "Kısacası yeni çatışmalar bölüşüm probleminden kaynaklanmamakta, hayatın grameri konusunda yoğunlaşmaktadır" (Habermas, 1981, s.33). Bu noktada, "batılı yeni toplumsal hareketler, politik ve ekonomik sistemlerin birbirinden bağımsız işleyişini öngören bir sivil toplum savunusu yapmıştır ve bunu

yaparken de aktörler birbirinin varlığını reddetmeden kimlik adına mücadele etmişlerdir” (Cohen, 1985, s.664). Hareketlerin yeni hedefleri devrim yapmak ya da siyasi gücü ele geçirmek değil, bunun yerine toplumda değişim ve dönüşüm yaratmak ve reformlar yoluyla düzenlemeler yapmaktır. Bu doğrultuda Melucci’nin toplumsal hareket tipolojisi ise şu şekildedir (1985); toplumsal hareket, dayanışmaya dayalı, içinde bir çatışma taşıyan ve yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan bir kolektif hareket biçimidir (s.789-816).

Bireylerin harekete “neden” katıldığı konusunda kimlik ve onunla bağlantılı olarak kültür çekirdek kavramlardır. Yeni toplumsal hareketler teorisi, hareketleri kimlik üzerinden analiz etmeye çalışır ve eskinin toplumsal hareket teorilerinin açıklayamadığı, post-endüstriyel toplumla birlikte değişen toplumsal hareketleri inceler. Bireyler kendilerini ait hissetmedikleri bir toplumsal harekette yer almazlar. Onların harekette yer almasında biriktirdikleri ve öğrendikleri değerler doğrudan etkilidir. Hareket içerisinde yer aldıkça bu değerlere ve aslında kimliklerine olan bağlılık ve dayanışma giderek artmaktadır. Harekete katılan aktörler, kendilerine yetmeyen ve düzelmesini istedikleri kurumlara, fikirlere ve oluşumlara alternatif arama çabasıyla harekette bir araya gelirler. “Bir insanı anlamak, onun günlük hayatını teşkil eden niteliklerini -değerler, planlar, hedefler- oluşturan temeli anlamaktan geçer” (Johnston; Larana ve Gusfield, 1994).

Yeni toplumsal hareketler teorisine göre artık hareketlerin amaçları siyasal erke¹ sahip olmak değil, toplumu dönüştürmek ve alternatif olana, “diğerlerine” alan açmaktır. Çatışılan taraf devlet ya da otorite değil, mevcut fikirler ve görüşlerdir. Karşılıklı bir muhaliflik mevcuttur, ki her toplumsal hareket kendine karşıt yeni hareketler doğurur.

2.2. Kadın Hareketlerinin Tanımlanması ve Toplumsal Hareket Olarak Kadın Hareketleri

Kadın hareketlerinin tanımlanması üzerine bir konsensüs olmamasına rağmen, araştırmacılar tarafından yapılan farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Bazı feminizm ve kadın hareketleri çalışanlarına göre kadın hareketleri, kadınlar tarafından yönetilen tüm kolektif hareketleri kapsamaktadır (Bodur, 2005, s.70). Fakat ben çalışmamda kadın

¹ Siyasi erk; iktidar, siyasi güç/kuvvet, siyasi egemenlik, siyasi nüfuz/kudret anlamlarına gelmektedir.

hareketlerini, var olan sistemi, sistemde kadını görünür kılmayı amaçlayarak, dönüştürmeye çalışan, kadının toplumdaki yerini ve haklarını genişletmeyi öngören, kolektif eylemler dizisi olarak tanımlıyorum. Bu hareketlere istinaden ikili bir sınıflandırma yapmak mümkündür: kadınların kadın kimliklerini ön planda tutarak başlattıkları hareketler yani “direkt kadın hareketleri” ve kadınların kadın hakları konusundaki kazanımlarını mümkün kılacak ortamların yaratılması için, içinde bulundukları “dolaylı kadın hareketleri”dir. Çalışmamda ikinci tür kadın hareketlerine odaklanarak daha geniş bir çerçeveden bakmayı tercih ediyorum.

Kadın hareketleri cinsler arasındaki siyasal, ekonomik ve toplumsal eşitliği kurmaya çalışan, kadınların insan haklarını elde etmeleri için mücadele veren hareketlerdir. Bu hareketlerin ideolojik, psikolojik, ekonomik ve politik yönleri mevcuttur ve sadece kadın ve erkek cinsiyetlerini dinamik olarak kabul ederek açıklanamazlar. Özellikle direkt kadın hareketleri, kadının her alanda görünür kılınmasını amaçlamakta ve daha özelde “toplumsal cinsiyetin”² kendisine ve mevcut (ataerkil) toplumsal cinsiyet kodlamalarına karşı mücadele verirler.

Kadın hareketleri feminizmi besleyerek bir teori haline getirmiştir. Feminizm, kadınla erkek arasındaki eşitsizliği inceleyen ve bu eşitsizliğin nedenlerini araştıran ve cinsler arasındaki siyasal, ekonomik ve toplumsal eşitliği savunan bir teoridir. “Feminizm cinsiyetçiliği ve cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeye çalışır” (hooks, 2014). Ayrıca feminizm, “kadın ve erkek arasındaki ilişkinin kadının üzerinde, erkek egemenliğinin bir şekli olduğu üzerine temelli olan etnik, politik, felsefik ve etimolojik bir hareket olarak da tanımlanabilmektedir” (Bunnin ve Yu, 2004). Feminizm kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören kadın-erkek ayrımcılığına karşı çıkarak cinsler arasındaki siyasal, ekonomik ve toplumsal eşitliği savunan bir yaklaşımdır (Michel, 1984). Diğer bir deyişle, “feminizm cinslerin eşitliği kuramına dayanan, kadınlara eşit haklar isteyen, temelde kadın-erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan bir siyasal akımdır” (Arat, 2010, s. 29-30). Feminin ve maskülen kavramlarının kendisine karşı çıkılır ve bütünleştirici yaklaşımlar savunulur, ötekileştirmelere, ben ve diğeri anlayışının varlığına karşı çıkılır. Feminist hareketler var olan cinsiyetçi yapıları ve kadınları erkekler karşısında ikincilleştiren cinsiyet ilişkilerini, kimliklerini, rollerini ve kültürel kodları dönüştürmeyi ve ortadan

² Toplumsal cinsiyet, doğuştan gelen cinsiyet (kadın veya erkek cinsiyetleri) rollerinin dışında, bireylere toplumun verdiği ve öğrettiği cinsiyet rolleri, sorumlulukları ve sosyal yapılanması anlamlarına gelmektedir.

kaldırmayı amaçlar (Bodur, 2005, s.71). Hatta Tickner’a göre (1988); bilimdeki subje ve obje ayrımı bile maskülen bir bilimin varlığından kaynaklanır, bu nedenle tüm bu öteki anlayışları ortadan kaldırılarak bütünleştirici toplumun tamamını kapsayan bir bilim elde edebilir. “Feminizm hareketi 18.yüzyıl sonlarında Batı dünyasında ortaya çıkmış ve günümüze dek üç dalga geçmiştir. Bu süreç içerisinde feminizm, “kadın hareketi”, “kadınların özgürleştirilmesi” ve benzeri isimlerle de bağdaştırılmıştır. Ortaya çıktığı dönemden beri feminizm hareketinin temelinde “çalışma hakkı, aile içi şiddet, eşit maaş, kadınlar için seçme ve seçilme hakkı, cinsel istismar ve cinsel şiddet” gibi mevzularda kadınları korumak veya eşit haklar elde etme isteği yatmaktadır” (aktaran: Cihangiroğlu, 2018, s.12).

Feminizm üzerine yazılmış en önemli ilk eser, 1792’de Mary Wollstonecraft’ın, kadınların eğitim, hukuk ve siyaset alanlarında, erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiği vurgusu yapan *Kadın Hakları Savunusu* çalışmasıdır. “Kadınlar, erkeklerle eşit ve özgür olarak dünyaya geldiklerini, ancak yaşamlarının, eşit koşullarda devam etmediğini fark ettiklerinde, hak ve özgürlük taleplerini dile getirmeye başlamışlardır” (Kolay, 2015, s.5).

Feminizm ile ilgili birçok farklı isimlendirme veya sınıflandırma yapılsa da, en genelde tarihsel olarak üç dalgada incelenir ve bu dalgalar farklı kuramlar tarafından şekillendirilmiştir. İlk dalgayı kuramsal olarak liberalizm şekillendirmiştir. Bu dalga genel olarak eğitim, oy, çalışma ve mülkiyet hakkı taleplerini kapsayan dönem olmuştur. Birinci dalga feminizm, sistem tarafından en kabul edilebilir olan feminizm akımıdır. Bu dalga feminist düşünce biçiminin “kadınları ekle ve karıştır” versiyonudur (Zalewski, 1993, s.15). Geleneksel olarak erkek egemen olan kurumlar içerisine, kadınları dahil etme çabası mevcuttur. Fakat feminizmin bu türü kadınları bireysel olarak savunduğu ve soruna toplumsal yaklaşmaması dolayısıyla eleştirilmiştir (Tong, 2008).

İkinci dalgayı kuramsal olarak radikal ve Marxist feministler şekillendirmiştir. İlk dalganın özel alana hiç girmemesine karşılık bu dalga, genel olarak “özel alan politiktir” sloganı etrafında şekillenmiştir. “İkinci dalga feminizm döneminde, bütün kadınlar arasında dayanışma üzerine kurulu ‘kız kardeşlik (sisterhood)’ düşüncesinin, birleştirici bir ideoloji olarak ön plana çıktığı da tespit edilmektedir, kız kardeşlik düşüncesi kadınlar üzerinde erkeklerin egemenlik kurduğu ve bu egemenlikten de fayda sağladığı düşüncesine dayanmakta ve bununla mücadeleyi öngörmektedir”

(Ramazanoğlu, 1998, s.19). Birinci dalga feminizmde siyasi kazanımların elde edilmesinin ardından daha sosyal kazanımlara odaklanılmıştır. İkinci dalga feminizmle birlikte “dahil etme” fikrinin yerini sistemi dönüştürme ve değiştirme almıştır ve bu dönüştürme işleminin sadece kamusal alanda değil, özel alanda da yapılması gerektiği vurgusu ve mücadelesi başlamıştır. Kolay’a göre (2015):

İkinci feminist dalga Batı’da 1960’lı yılların sonlarında ivme kazanmıştır. Kadınlar, yasalarla sağlanmış eşit koşullara karşın, erkeklerden farklı yaşamsal pratiklere sahiptir. Kadınlar, uymaları beklenen toplumsal normların biyolojik cinsiyetlerinin değil, ataerkil sistemin ürünü olduğunu fark ederler. Bu durum, Simone de Beauvoir’ın “Kadın doğulmaz, kadın olunur” sözüyle sloganlaşır. (s.8)

Üçüncü dalga ise genel olarak varoluşçu, post-yapısalcı ve psikanalist yaklaşımların etkisi altında şekillenmiştir. Kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin sosyal olarak inşa edildiğini savunurlar ve mücadelenin daha derinlemesine tüm toplumsal cinsiyet kodlamaları ile, dil ile, düşünce biçimi ve bilimsel kuramların kendisi ile yani erkek egemen her kurum ile verilmesi gerektiği savunulur. Kimlik olgusuna daha büyük bir vurgu söz konusudur ve kadınlar arasındaki farklılıkların göz ardı edilmesine karşı çıkılır, sadece bir tür kadın kimliği olmadığı vurgusu vardır. Kadınlar arasındaki bu farklılıkların özenle ele alınması ve her farklı grubun sorunlarına uygun çözümler üretilmeye çalışılması üzerinde dururlar.

Kadın hakları savunuculuğu için ortaya çıkan kadın hareketleri 18. yy. Aydınlanma Çağı ve sonrasında Fransız Devrimi ile birlikte doğmuş, 19. yy’da Amerika ve Avrupa’da belirgin birer hareket haline gelmişlerdir. Kadınların eşit insan haklarına sahip olma mücadeleleri ilk olarak sistemi dönüştürme değil sistem içerisinde yer edinme çabası üzerine kurulmuştur. Mücadele, kadınlar rasyonel birer insan olarak, eğitim ve çalışmaya erişim hakkına ve çalıştıkları iş karşılığında ödeme yapılmasına, sosyal ve politik hayata eşit katılım hakkına sahip olma talepleriyle başlamıştır (Tong, 2008). “Hareketler, oy kullanma hakkı, eğitimde fırsat eşitliği ve eşit işe eşit ücret gibi hakları talep ederek ortaya çıksa da Fransız ihtilalinden sonra asıl sorunun temelde erkeğin kültürel egemenliğinden kaynaklandığını ifade ederek, mücadele bu yönde devam ettirilmiştir” (Tür ve Koyuncu, 2010, s.6).

Hareketlerin neden daha çok Amerika’da ve Fransa’da ortaya çıktığını ise şöyle açıklamak mümkün olabilir: Amerika’da kölelik karşıtı hareketlerde kadınların yer

bulamayışı, Fransa’da ise Fransız İhtilali sonrasındaki “eşit yurttaşlık” talebi çevresinde bireylerin hak arayışına girmesiyle birlikte kadınların organize olmaları için gerekli ortam oluşmuştur. Çünkü toplumsal hareketlerin alevlenmesinde veya ortaya çıkmasında, toplumsal dinamiklerin değiştiği süreçler oldukça önemlidir. Ayrıca toplumsal hareketlerde kitleler organize olmak için kaynaklara ihtiyaç duyarlar ve Avrupa’da ve Batı’daki bu kırılmalar, baskılar, ayrımcılıklar veya örnek teşkil edecek diğer hareketler kadın hareketleri için de birer kaynak olmuşlardır.

Ayrıca modernleşme ile birlikte bireylerin kentlerde yaşamaya başlamaları ve daha fazla etkileşim içinde bulunmaları da organize olmalarını, olaylar üzerine tartışmalarını, yeni fikirler üretmelerini kolaylaştırmıştır. “Castells, kenti toplumsal çelişkilerin ürettiği mekan olarak tanımlamış ve aynı zamanda bu toplumsal çelişkilerin sınıf,cinsiyet, kimlik, milliyet ve vatandaşlık gibi kimliklere bağlı farklı çıkarları ve talepleri içerdiğini söylemiştir” (aktaran: Buecher, 1995, s. 443). Bu noktada kadın hareketleri cinsiyete bağlı taleplerini savunurken bir “kadın” kimliği ortaya çıkarmış ve bu kimlik etrafında organize olarak taleplerini dile getirmişlerdir. Kadın kimliği, hareketin üyelerinin kimin adına konuştuğunu ve hareket katılımcılarının kendilerini nasıl tanımladıklarını göstermesi açısından önemlidir. Çambay’a göre (2015):

Heterojen bir yapı gösteren, farklılık ve kimlik üzerinde odaklanan, daha çok eğimli kişiler tarafından organize edilerek, herhangi bir siyasal, sınıfsal ya da ekonomik geri planı olmayan oluşumlar olarak tanımlanabilecek yeni sosyal (toplumsal) hareket olgusu, ekonomik ya da toplumsal olanaklar üzerinde değil daha çok katılım, demokrasi, insan hakları ve kimlik unsurları bağlamında hayat bulan önemli bir süreci ifade etmektedir. Söz konusu süreç, siyasal erkin kontrolünden ziyade sivil erkin canlanmasını ve bu sorunlara bireysel olarak çözüm bulmayı amaçlamaktadır (s. 2).

Kadın hareketleri, kadınların insan hakları, her alanda eşitlik gibi söylemler ile ortaya çıkmış ve kadın kimliği etrafında organize olmuş, toplumsal değişimi-dönüşümü amaçlamış hareketler olmuşlardır. Demiroğlu bunu şu şekilde açıklar (2014):

Yeni Toplumsal Hareketler teorilerinin kuramcılarına göre, yeni toplumsal hareketlerin farklılığı, yeni dönem çatışma ve çelişkilerine bağlı olarak maddi talepler yerine değer ve kimlik yönelimli taleplerin siyasallaştırılması; siyasallaşma çabası içindeki bu taleplerin yalnızca sınıfsal aidiyetler ile tanımlanan gruplar yerine genel bir dünya görüşüne sahip ve modernizmin eleştirisinin parçalarını oluşturan bir ittifak tarafından dile getirmesidir (s.11).

Yılmaz' a göre ise (2003) :

Dalton ve Kuechler yeni sosyal (toplumsal) hareketlerin; ideolojisi, destek temeli, katılma motivasyonu, örgütsel yapısı ve siyasi stili açısından geleneksel siyasetten ve sosyal (toplumsal) hareketlerden ayrıldığını belirtmekte ve bu farklılıkları İdeoloji, Destek Temeli, Katılma Motivasyonu, Örgütsel Yapısı, Siyasi Üslubu bakımından açıklamaktadır (s. 372-374).

İdeoloji: Kimlik yönelimli sosyal değişim hareketleridir (Kadın hareketleri, kadın kimliği çevresinde örgütlenmiş, kadınların sosyal, ekonomik ve siyasal eşitliğini savunurlar).

Destek Temeli: Sistem dışı olmayan orta sınıf eğitilmiş bireyler tarafından desteklenirler (Kadın hareketleri eğitilmiş orta veya üst sınıf kadınlar tarafından başlatılmıştır).

Katılma Motivasyonu: Değer yönelimlidirler. (Kadın hareketleri katılımcılarının katılma motivasyonu kadın hakları savunuculuğudur).

Örgütsel Yapısı: Hiyerarşik olmayan demokratik bir örgütsel yapı mevcuttur (Kadın hareketlerinin kıvılcımlarını ateşleyen lider kadınlar var olsa da hareket içerisinde hiyerarşik bir yapı mevcut değildir).

Siyasi Üslubu: Sistemi devirme amacıyla değil var olan sistemi dönüştürme arzusuna sahiptirler (Kadın hareketleri sistem içerisinde kadını görünür kılmayı amaçlayarak, onu dönüştürmeye çalışırlar).

Özetlemek gerekirse, Touraine'in de belirttiği gibi toplumsal hareketler çatışan fikirler etrafında şekillenir ve bu hareketlerin bazı ilkeleri mevcuttur, bunlar; hareketin kimliği, karşıtı ve amacıdır (Castells, 2008). Bu bağlamda aslında kadın hareketleri hem kimliğe (kadın kimliği), hem karşıta (ataerkil toplum yapısı), hem de bir amaca (kadınların özgürlüğü ve ekonomik, sosyal ve siyasal alanda eşitlik) sahip olan çatışan fikirler etrafında şekillen birer yeni toplumsal hareket olarak incelenmelidirler.

Toplumsal hareketler toplumda değişim veya dönüşüm yaratmaya çalışan, yeni bir modeli oluşturmak için ortaya çıkan ortak/toplu davranış biçimleridir. Yeni toplumsal hareketler teorisine göre hareketlerin amaçları siyasal erke sahip olmak değil, toplumu dönüştürmek ve alternatif olana, “diğerlerine” alan açmaktır. İlk ortaya çıkışlarından itibaren kadın hareketleri mevcut değerler, normlar ve kimlik yapılarında değişim talep eden hareketler olarak ortaya çıkmıştır. Kadın hareketlerini, var olan sistemi, sistemde kadını görünür kılmayı amaçlayarak, dönüştürmeye çalışan, kadının

toplumdaki yerini ve haklarını genişletmeyi öngören, kolektif eylemler dizisidir. Kadın olma kimliği etrafında toplanan kadınlar, kadın ve erkek arasındaki toplumsal-sosyal, siyasi ve ekonomik eşitliği sağlama ülküsü ile ataerki tüm yapılara ve unsurlara karşı mücadele başlatan yeni bir toplumsal hareket başlatmışlardır.



BÖLÜM III

ORTADOĞU'DA KADIN HAREKETLERİ

Ortadoğu yalnızca coğrafi bir bölgeye işaret etmeyen, aynı zamanda siyasi, kültürel, dini ve etnik dinamikleri de ekleyerek tanımlanabilecek bir kavramdır ve son yüzyılda büyük değişim ve dönüşümlere sahne olmuştur. Çalışma, bu değişim ve dönüşümleri üç kırılma; II. Dünya Savaşı sonrası milliyetçi hareketler, 11 Eylül sonrası dönem ve Arap Baharı süreci üzerinden sınıflandırarak inceleyecek ve bu dönüşümlerde kadının rolü ve dönüşümlerin kadın hareketlerine etkisine odaklanacaktır.

Ortadoğu'da kadın hareketleri 19. yy'ın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlamış ve bu durumun ortaya çıkışında Osmanlı İmparatorluğu'nun, çöküşe geçtiği dönemlerde başlattığı reformlar etkili olmuştur. Aslında derinlemesine incelendiğinde, Ortadoğu'da kadın hareketinin ortaya çıkışı, tıpkı dünyanın geri kalanında olduğu gibi vuku bulmuştur. Amerika'daki kölelik karşıtı hareketlerin ya da Fransa'daki eşit yurttaşlık talebi için başlatılan hareketlerin, kadınların alanlara çıkışını tetiklediği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslüman olmayan azınlıklar için başlattığı reformlar, Ortadoğu kadın hareketinin uyanışında ve Ortadoğulu kadınların hak arayışında etkili olmuştur.

Ortadoğu kadın hareketlerinde de ilk ortaya çıktığı dönemlerde, liberal feminizmin etkileri görülmekte fakat hareketler katılımcıları tarafından açık bir feminizm vurgusunda bulunmamaktadır. Kadınlar ilk olarak çok eşliliğe karşı ve öğrenim hakkına sahip olmak için bir araya gelmişlerdir. Mısırlı entelektüel Kasım Amin'in 1899'da yayınlanan *The Liberation of Women (Kadının Özgürleşmesi)* adlı kitabı Ortadoğu'da feminizmin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Ahmed, 1992, s.145). Kadın hakları mücadelesi asıl olarak modernleşme ve batılılaştırma bağlamında gelişirken, önceleri kentli ve orta sınıftan, eğitilmiş elitler bu sorunu tartışmıştır. "Osmanlı İmparatorluğu'nda, 1908'deki anayasal reformlarla birlikte, kadınlar ilk kez güçlü bir biçimde kamusal alana çıkmaya, siyasal gösterilere katılmaya, dergi ve gazetelerde görüşlerini ifade etmeye başlamışlardır" (Aktaş, 2012, s. 34).

Ortadoğu'da kadınların hak arayışları veya toplumda kendilerini görünür kılmak için sahneye çıkışları diğer toplumsal hareketler içerisinde yer bulmaya çalışmaları şeklinde başlamıştır. Bu nedenle çalışmamızda, Ortadoğu'daki milliyetçi hareketlerde

kadınların bağımsızlık mücadelesi hareketlerinde yerleri, 11 Eylül sonrası dönemde “Batı ve Batılılaşma” karşıtı tavır bağlamında kadınların tutumu ve “Arap Baharı” sürecinde kadınların hareketlere katkıları Ortadoğu kadın hareketini anlama ve değerlendirme noktasında incelenecektir.

3.1. Milliyetçi Hareketlerde Kadınlar

Birinci Dünya Savaşı, ittifak devletlerinin yenilgisiyle sonuçlanmış ve imparatorluklar dağılarak ulus devletler kurulmaya başlamıştır; Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Letonya, Litvanya ve Ukrayna bunlardan bazılarıdır. Bu durum Ortadoğu coğrafyasında da güç değişikliklerine sahne olmuş, fakat Batı’daki olumlu gelişmelerin aksine, coğrafya savaşın galibi yeni büyük güçlerin sömürgesi haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti himayesi altında olan Ortadoğu bölgesi ülkeleri, Birinci Dünya Savaşı sonrasında da bağımsız birer devlet olamamış ve Fransa ve İngiltere’nin sömürgesi haline gelmişlerdir.

Milliyetçilik bir ideoloji olarak Sanayi Devrimi’nden sonra Batı Avrupa’da ortaya çıkmıştır. “Sanayi Devrimini gerçekleştiren ülkelerde, 15. yüzyıldan beri yaşanmakta olan toplumsal değişim süreci (modernleşme) hızlanmış, oluşan yeni kolektif ihtiyaçlar neticesinde sosyal ve siyasi alanda ön plana çıkan başlıca ideoloji milliyetçilik olmuştur” (Smith, 2001, s. 46-47). Birinci Dünya Savaşı sonrası tüm dünyada etkili olan milliyetçi hareketler ve ulus devlet kurma arzusu elbette Ortadoğu coğrafyasında da etkili olmuş ve 1920’lerden itibaren ayaklanmalar ve sömürgeci güçlere karşı başkaldırıları görülmeye başlamıştır. Bunlar, coğrafyada ulus-devlet kurulması yönündeki ilk büyük hareketlenmeler olmuş ve 1930’da Irak’ın bağımsızlığını kazanması diğer Arap devletleri için bir örnek teşkil etmiştir.

Nitekim İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında tüm dünyada bir kez daha vuku bulan güç dengelerindeki değişimler, Ortadoğu’da ulus devlet kurma süreci üzerinde etkili olmuş ve süreci hızlandırmıştır. “Ortadoğu’nun 1939-67 arasındaki tarihinin başlıca olgusu, emperyal güçlerin bölgeden çekilişi, Arap ulus devletlerinin kuruluşu ve Arap milliyetçiliğinin bir ulus-devletçilik formuna dönüşerek kurulan ulus-devletlerde resmi ve popüler ideoloji haline gelmesidir” (Bgst Toplumsal Araştırmalar Birimi, 2005)³. Arap ayaklanmalarının güç kazanmasına tüm dünyada güç kazanan milliyetçi

³ <http://www.bgst.org/dunya-temel-metinler/ortadoğu-tarihi-2-bolum-1939-1967-klasik-somurgeciligin-bolgeden-cekilisi-yukselen-arap-milliyetçiliği#> erişim tarihi: 27/03/2019

hareketlenmeler kaynaklık etmiş ve aynı zamanda, üstüste yaşanan iki büyük savaşın tüm dünyada yarattığı sosyal-toplumsal, psikolojik ve ekonomik buhran etkili olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı, Almanya'nın Çekoslovakya'yı, Japonya'nın Mançurya'yı (Çin), İtalya'nın Etiyopya'yı işgal etmesiyle büyüyen ve Almanya'nın Batı Avrupa'ya, İtalya'nın Balkanlar'a, Sovyetler'in Doğu Avrupa'ya ilerleyişi ile önü alınamayan bir hal almıştır. Tüm Dünya'yı saran ve hemen her kıta da yaşanan bu büyük savaş Ortadoğu coğrafyasını da oldukça etkilemiştir. "1941 yılı sonunda ABD'nin , Japonya Almanya ve İtalya'ya karşı savaşa girmesiyle birlikte savaşın seyrinde değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Temmuz 1942'de, Kuzey Afrika'ya ilerlemek isteyen Alman ordusu Britanya tarafından durdurulur. Daha sonra, Kasım 1942'de Anglo-Amerikan orduları ve Fas ve Cezayir'i işgal eder ve bunun üzerine 1943'te Almanlar, Tunus'dan da çekilmek zorunda kalır. Böylece fiili savaş Arap ülkeleri açısından sona ermiş olur" (Bgst Toplumsal Araştırmalar Birimi, 2005) ⁴.

Birinci Dünya Savaşı sırasında başlayarak iki dünya savaşı arası dönemde devam eden ve İkinci Dünya Savaşı boyunca hız kazanan Arap ayaklanmaları ve bağımsızlık mücadeleleri sonuç vermiş ve 1945'de Suriye ve Lübnan, 1952'de Mısır, 1954'de Cezayir ve 1956'da Tunus bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Arap dünyasında gelişen bu milliyetçi hareketlerde ve bağımsız birer ulus devlet kurma ülküsünde, hareketlerin ortaya çıkma ve gelişmesinde bölgedeki emperyalist güçlerin yarattığı baskı, oldukça etkili olmuş ve hareketlerin ortaya çıkışını tetiklemiştir. Aslında emperyalist güçlerin baskısı, bölge kaynaklarının sömürüsü, halkların kendi kendilerini yönetme arzuları ve bütün dünyada ortaya çıkan diğer bağımsızlık hareketleri bölge devletlerinin uyanışına kaynaklık etmiştir veya Arap halkı tarafından kaynakların mobilizasyonu sağlanmıştır.

Bağımsızlık mücadelesinde başarıya ulaşmış görünen Ortadoğu ülkeleri büyük güçlerin bölgeden çekilişinden sonra, yeni mücadelelere sahne olmuş ve aslında halkın kendi kendini yönetme arzusu uzun yıllar boyunca mağdur olmaya devam etmiştir. Aktaş'ın da açıkladığı gibi (2012):

⁴ <http://www.bgst.org/dunya-temel-metinler/ortadoğu-tarihi-2-bolum-1939-1967-klasik-somurgenciligin-bolgeden-cekilisi-yukselen-arap-milliyetciligi#> erişim tarihi: 27/03/2019

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yürüttükleri mücadeleler sonucu bağımsızlıklarına kavuşan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki ülkeleri bağımsızlıklarına kavuşmalarına karşın, siyasal ve ekonomik alanda Batılı ülkelerin etkisinden kurtulamamışlardır. Bölgeden çekilen Batılı güçlerin geride bıraktığı küçük küçük devletçikler yine kendilerine bağımlı baskıcı yönetimlere dönüşürken, bu ülkelerin iç dinamikleri de manipüle edilerek kaderleri dış güçler tarafından belirlenmiştir. Dolayısıyla coğrafi bağımsızlık Arap halklarının kendi geleceklerini özgürce belirleyebilmesi için yeterli olamamıştır (s.2).

Büyük güçlere karşı verilen mücadele bölgede yerini diktatör rejimlere karşı verilen mücadeleye bırakmış ve halk üzerindeki yeni baskı unsuru artık diktatör rejimler olmuştur. Bütün bunlar ışığında değerlendirildiğinde, Ortadoğu'da kadın hareketini tek başına kadın kimliği üzerinden değil, sisteme ve sömürgeciliğe karşı verilen mücadele üzerinden değerlendirmek gerekir. Bu nedenle daha önce de belirttiğimiz üzere dolaylı kadın hareketleri olarak, Ortadoğu'da kadın hareketleri sadece kadınların kadın kimliği üzerinden yarattığı hareketler olarak değil, kadınların erkeklerle birlikte sömürgeciliğe karşı verdikleri mücadeleler, ulusallaşma sürecine katkıları ve sosyal ve politik alanda sağladıkları, sağlamaya çalıştıkları görünürlükleri anlamında da değerlendirilmelidir.

Nitekim bağımsızlık mücadelesi sonrası başlaması gereken demokratikleşme, özgürleşme ve insan haklarına saygı reformları bölgede başlayamamıştır, zira birçok ülkede otoriter, diktatörlük rejimleri kurulmuştur. Durumun bu şekilde gelişmesinde yüzyıllar boyu süren sömürge rejimleri altında yaşama, demokrasi kültürünün eksikliği, halkın büyük kesiminin okuma yazma bilmiyor oluşu, birçok insanın toplama kamplarında uzun yıllar geçirmiş olması ve diğer büyük kısmında ülke dışına kaçmak zorunda kalmış olması etkili olmuştur.

Bölgede kurulan yeni otoriter rejimler, devlet eliyle kurulan sivil toplum kuruluşları dışında, diğerlerine izin vermemiş ve her türlü muhalif ses susturulmuştur. Çünkü halkın büyük çoğunluğu bölgede yaşanacak herhangi bir mücadelenin çatışmaya yol açacağını ve her iç çatışmanın ise sömürgeci devletlerin yararına olacağını ve onların geri dönüşünü sağlayacağını düşünmüşlerdir. Altınay ise bu durumu şöyle açıklamıştır (2000):

Herhangi bir milliyetçi hareketin (bu hareket devlet kurmak veya yeni siyasal otonomi alanları yaratmak konusunda ister başarılı, ister başarısız olsun) mobilizasyon sonrası dönemi, dersler çıkarma ve efsaneler üretme dönemidir. Gerek kadınlar gerekse erkekler, hayatlarını bu derslere ve efsanelere uydurmak zorundadır. Bu dersler ve efsaneler, kazanımları sürdürmeye ve zararları telafi etmeye yönelik stratejilerin ve ulusal kimliklerin temellerini oluşturur. Bunların çoğu, toplumsal cinsiyetin damgasını taşıyan anılarla doludur (s. 189-212).

Bağımsızlık mücadelesini “başarı” ile sonuçlandıran Ortadoğu ve Kuzey Afrika Arap halkları, reformlar veya devrimlerle revize ettikleri/kurdukları yeni yönetim biçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme haklarını sırası ile, Irak 1948, Suriye 1949, Lübnan 1952, Mısır 1956, Tunus 1959, Cezayir 1962, Fas 1963 yıllarında vermişlerdir. Bunu takiben 1957 yılında Rawya Ateya Arap dünyasının ve Mısır’ın ilk kadın parlamento üyesi, Naziha Al Dulami 1959 yılında Arap dünyasının ilk kadın bakanı ve Irak’ın ilk kadın kabine üyesi, Hikmat Abu Zayd 1962 yılında Mısır’ın ilk kadın bakanı (Sosyal Politikalar Bakanı), Raya Haffar al-Hassan 2009 yılında Lübnan’ın ilk kadın bakanı (Ekonomi Bakanı) olmuştur.⁵

Bağımsızlık mücadelesi sonrası kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi siyasi anlamda, teoride kadınların görünürlüğünün sağlanması anlamında önemli olmuş olsa da, kadın hareketi ve feminist hareketlerin sadece kamusal alanda elde edilen kazanımlarla güçlenemeyeceği, sosyal ve özel alan ile de desteklenerek elde edilen kazanımların uygulanırlığının artırılabilmesi ortadadır. Ortadoğulu kadınlar için de siyasi anlamda seçme ve seçilme hakkını elde etmeleri maalesef kadınların katılımlarının tam anlamıyla sağlandığı anlamına gelmemektedir. İlk ve tek Arap kadın başbakan olan Benazir Butto ancak 1988 yılında bu koltuğa oturabilmiştir. Çalışmamızın odaklandığı Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde ise hiçbir zaman ülke yönetiminin bir kadın tarafından yapılamaması siyasi temsil anlamında dahi yetersizliği gözler önüne sermektedir.

Devlet eliyle kurulmuş olanların dışında sivil toplum kuruluşlarının, özellikle kadınları destekleyici kurumların yoksunluğu, ülkelerdeki eğitim düzeyinin düşük oluşu, anayasal reformların yetersizliği (kadınlara boşanma hakkının verilmeyişi, çeşitliliğin yasal olması gibi), bahsi geçen bölgede medeni hukuk kurallarının var olduğu tek ülke olan Tunus’da dahi bu kuralların ancak 2004 yılında kabul edilişi, kadınların siyasi temsil oranının düşüklüğü, iş alanlarında kadınların eksikliği ve kadın emeğinin eve hapsedilmesi, gelenekselci bir ideoloji olan milliyetçiliğin kadını geleneksel kalıplardan çıkarmak istemeyişi gibi nedenlerden kaynaklı olarak aslında bağımsızlık mücadeleleri sonrası kadınlar hak, özgürlük ve eşitlik talepleri noktasında istediklerini elde edememişlerdir. Buna ek olarak, 1950’lerin başlarında Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde kadınların doğurganlık oranının yüksek olması nedeniyle evden çıkamaz halde oluşları, kız çocuklarının okula gitme oranının düşük oluşu, kadın

⁵ <http://archive.ipu.org/wmn-e/suffrage.htm> erişim tarihi: 27/03/2019

iş gücünün az oluşu, gibi gerçekler bölge kadınları için bağımsızlık mücadelesi sonrası yeni bir mücadelenin, kadınların kamu hayatına aktif katılımı mücadelesinin başlaması gerektiğini gözler önüne sermiştir. Yani kadınlar için artık milliyetçi hareketler sonrası kurulan yeni bağımsız ulus devletler içerisinde var olan hiyerarşiye ya da otoritelere karşı mücadeleler, gerekli hale gelmiştir.

Kasımoğlu milliyetçiliği şu şekilde tanımlar (2015):

Milliyetçilik, milli hisse dayalı duygu, davranış tarzı ve tutumlar anlamında oldukça eskilere götürülebilse de; bir ideoloji veya siyasi hareket olarak modern dönemlere ait bir olgudur. Bu haliyle milliyetçiliğin, son iki asır zarfında dünyanın ulus esaslı olarak düzen kazanmasında, bir siyasi örgütlenme biçimi olarak ulus-devlet modelinin ortaya çıkıp evrenselleşmesinde ve yaşanan uluslaşma süreçlerinde başrolü oynadığı söylenebilir (s. 255).

Ulusallaşma süreçleri genelde, bireylerin oy hakkı, devlet yönetimine katılım, ulusun kendini yönetmesi gibi talepleri doğrultusunda verilen mücadelelerle alevlenir ve daha sonra başka dinamiklerin eklenmesi de söz konusu olabilmektedir. Bu noktada, başlatılan hareketler ve verilen mücadeleler ulusun tamamının veya belli bir kesiminin, ki bu ayrım ideolojik farklılıklar, yöntemsel fikir ayrılıkları veya gücün paylaşımı noktasındaki uyumsuzluklar gibi dinamiklerle gerçekleşmekte olup kadınlık ve erkeklik üzerinden yürümekte/şekillenmemektedir. Bununla ilişkili olarak, ulusallaşma süreçlerinde, kadınlar ve erkekler aynı taleplerle yola koyulmakta ve süreç boyunca toplumsal cinsiyet veyahut cinsiyet olgusu ayrılık nedeni olmamaktadır. Çünkü ulusallaşma süreçlerinin temel ideolojisi olan milliyetçilik, millet olma temeline dayanan belli bir gruba aidiyet ve vatandaşlık üzerinden kendini yükseltir ve destekleyicilerini örgütler. Yani kadınlar toplumda yaratılan görünmezliklerini yıkmak, sosyal hayatta ve siyasette varlıklarını kabullendirebilme adına *vatandaşlık olgusu üzerinden* milliyetçi süreçlere dahil olur ve hatta kendileri için bir alan açma/yaratma motivasyonunu bu hareketlerin içerisinde bulmaya çalışırlar. Fakat, milliyetçilik, kadınları milliyetçi hareketlere katılmaya davet eder fakat bunu, onları milliyetçi amaç içerisinde sınırlayarak yapar (Kandiyoti, 1991, s. 431). Yani kadınlar aslında onları yetkilendiren ve serbestleştiren güç ile yine onları marjinalize eden güç arasında sıkışıp kalmaktadırlar (Bodur Ün, 2019, s. 236). Çünkü kadınlar onlara çizilen sınırları aşarak ve milliyetçi amaç dışında politikaya dahil olduklarında marjinalize edilmektedirler (Bodur Ün, 2019, s. 236). Sylvia Walby'nin (1992) de bahsettiği gibi kadınlar ulusal

projeye, bazen gönüllü, bazen mücadeleye istekli bir şekilde, bazen zorla, bazen “ırk”ı sürdürenler olarak, çoğunlukla çocukların toplumsallaşması aracılığıyla kültürün yeniden üreticileri olarak bazen da pasif semboller olarak katılırlar (aktaran: Altınay, 2013, s. 50). Yani kadınların sürece katılımları, ulusun ve milletin devamlılığının yararına olduğu ve milliyetçi amaçla, millet kimliği (kadın kimliği dışlanarak) çerçevesinde gerçekleştiği sürece faydalı ve ihtiyaç duyulabilen olmaktadır.

Süreç tamamlandıktan ve iktidar veya güç, hareketin katılımcıları tarafından elde edildikten sonra ise yeni bir inşa süreci başlamaktadır. Bağımsızlığın elde edilmesi için verilen mücadele hareketleri (milliyetçi hareketler) boyunca ötekileştirilen ve “diğeri” olarak kabul edilen aynı milletten olmayanlar iken, iktidarın elde edilmesi sonrasındaki, yeniden inşa sürecinde öteki kabul edilenler değişmektedir ve iktidar sahibi grup her zaman bir öteki yaratmaktadır. Ataerkil sistemin milliyetçi ideolojilerle birleşmesi ve gücün elde edilmesiyle birlikte kadınlar ötekileştirilen grubun başında gelmektedir ve bu noktada milliyetçiliğin muhafazakar bir ideoloji olması ve millete ait geleneksel görev dağılımını, geleneksel tanımları ve kültürel sınırları sürdürme ve koruma isteği etkili olmaktadır. Sirman’ın bu konuyla ilgili olarak vurguladığı gibi (2002): “kadınların, onlara içinde yasadıkları toplum tarafından öğretilen kimliğe uygun davranmaları, kadınların yüceltilmesine, sınırları aşmaları ise cezalandırılmalarına neden olmaktadır” fikri oldukça önemlidir.

Nitekim tıpkı Amerika’da kölelik karşıtı hareketler ve Fransa’da bireylerin eşit yurttaşlık talebi mücadelelerinden sonra olduğu gibi, Ortadoğu ülkelerinin milliyetçilik hareketleri sürecinde de kadınlar mücadelede erkeklerle birlikte olmuş olsa da kazanımlarını elde etmeleri erkeklerle birlikte olmamış, inşa ettikleri oluşumlara karşı yeni mücadeleler ile gerçekleşmiş, veya bu ek mücadelelerle dahi gerçekleşmemiştir. Tunus’da bağımsızlık 1956 yılında elde edilmiş olmasına rağmen, “kadın hakları konuları 1980’li yıllarda dahi hala siyasallaştırılmaya devam edilmiştir” (Benstead, 2019, s. 518). Kadınların haklara erişimlerinin sağlanması ise aslında rejimin meşrulaştırılması ve güçlendirilmesine katkı sağlayan birer araç olmuştur (Benstead, 2019, s. 518).

3.2. 11 Eylül Sonrası Ortadoğu’da Kadın Hareketi

11 Eylül saldırıları, 11 Eylül 2001’de Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD), El-Kaide terör örgütü tarafından gerçekleştirilmiş bir terör eylemidir. El-Kaide’ye bağlı 19 terörist, ABD’de iç hatlar seferi yapan 4 yolcu uçağını kaçırmış, uçaklardan ikisi ile Dünya Ticaret Merkezi’nin bulunduğu ikiz kuleleri, biri ile Pentagon’da bulunan ABD Savunma Bakanlığı Karargahı’nı hedef almış ve son uçak ise Pensilvanya eyaletinde ormanlık bir alana düşürülmüştür. Gerçekleştirilen saldırıların ardından 2,977 kişi ve 19 terörist hayatını kaybetmiştir.⁶

Saldırılarından hemen bir gün sonra, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplanmış ve ABD’ne yapılan terör eylemini görüşmüştür. “Güvenlik Konseyi 12 Eylül 2001’de almış olduğu 1368 sayılı kararında ve 28 Eylül 2011’de aldığı 1373 sayılı kararında doğal meşru müdafaa hakkına atıfta bulunarak, terörizmin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği ve her türlü terörizmle mücadele etmek için gerekli tüm tedbirleri almaya hazır olduğunu belirtmiştir” (Örnek, 2012, s.110). Amerikan tarihinin deneyimlediği bu en büyük terör saldırısının ardından, Federal Soruşturma Bürosu (FBI) tarafından saldırıyı kimin/hangi örgütün yaptığı konusunda büyük soruşturmalar başlatılmış ve 2004 yılında Usame Bin Ladin, yayınladığı bir videoda saldırıların sorumluluğunu kabul etmiş ve saldırıları El-Kaide terör örgütünün gerçekleştirdiği net olarak açığa çıkarmıştır.

Tüm bu yaşananlardan sonra, ABD tarafından “terörizmle savaş” adlı bir uluslararası kampanya başlatılmıştır. ABD tarafından Usame Bin Ladin’in yaşadığı ve El-Kaide terör örgütünün etkin bir şekilde faaliyette olduğu Afganistan’a 7 Ekim 2001’de, uluslararası kamuoyunun ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin desteği ile bir hareket başlatılmıştır. “11 Eylül’de yaşanan terör olayı sonucunda tüm dünyada barış sağlanabilmesi ve Yeni Dünya Düzeni’nin oluşturulabilmesi için yeni bir hareket başlatılmıştır. Bu harekete ulaşmak için ABD’nin ortaya attığı ‘demokrasi uğruna savaş sistemi’ ilk olarak Ortadoğu üzerinde uygulamaya geçirilmiştir” (Türkmen, 2012).⁷

2003 yılında, “terörizmle savaş” veya “demokrasi uğruna savaş” propagandalarının bir sonucu olarak ABD, İngiltere’nin de desteğini alarak, Irak’ın El-

⁶ <https://edition.cnn.com/2013/07/27/us/september-11-anniversary-fast-facts/index.html> erişim tarihi: 27/03/2019

⁷ <http://politikaakademisi.org/2012/05/11/11-eylul-sonrasi-abd-politikasi/> erişim tarihi: 27/03/2019

kaide terör örgütüne destek vermesi, kitle imha silahlarına sahip olması neden gösterilerek, uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği iddiası ile, Irak'ı işgal etmiş ve bunu uluslararası kamuoyuna, Irak'a demokrasi ve barış götürme çabası olarak göstermiştir. “Artık tüm dünyada demokrasi rejiminin yayılması için başlatılan hareket ile ABD savaş tanımını değiştirmiştir. ABD’nin Orta Doğu’da istediği yeni bir toplum, millet modeli ile din ve kültür inşasıdır” (Türkmen, 2012). Bu noktada, 11 Eylül sonrası yaratılan, terörist ve geri kalmış Ortadoğu ve İslam ile demokratik ve modern Batı’nın savaşı algısı, Samuel Huntington’ın ortaya attığı “medeniyetler çatışması” fikrini tekrar hatırlatmaktadır. Huntington’a göre (1993):

[D]ünya siyaseti yeni bir aşamaya giriyor ve entelektüeller daha başkalarıyla birlikte bu durum karşısında, tarihin sonu, ulus devletler arasında rekabetlerin geri dönüşü, globalizm ile kabile kültürünün çekişmesi yüzünden ulus devletlerin gerilemesi türünden görüşlerin her biri, doğmakta olan realitenin çeşitli yönlerini yakalıyor. Bununla beraber, onların tümü, muhtemelen gelecek yıllarda global politikanın alacağı durumun can alıcı ve gerçekten merkezi bir yönünü gözden kaçırıyorlar. Benim tezim bu yeni dünyada mücadelenin esas kaynağının öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacağı. İnsan soyu arasındaki büyük bölünmeler ve hakim mücadelenin kaynağı kültürel olacak. Ulus devletler dünyadaki olayların yine en güçlü aktörleri olacak fakat, global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve uluslar arasında meydana gelecek. Medeniyetlerin çatışması global politikaya hakim olacak. Medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin çatışma hatlarını oluşturacak (s. 22-49).⁸

11 Eylül olayları ile şekillenen ABD’nin yeni Ortadoğu politikası, uluslararası kamuoyunda “İslami terörizm”, “uluslararası barış”, “modern batı”, “demokratikleşmemiş doğu” gibi kavramlarla yaratılan, Doğu-Batı çatışması algısı bölgedeki tüm dinamikleri ve hareketleri etkilediği gibi, çalışmamızın odaklandığı kadın hareketi üzerinde de etkili olan önemli bir kırılma olmuştur.

Aslında kadın sorununa, milliyetçi hareketler boyunca, uluslaşma sürecinde, özel bir önem verilmiş; toplumsal değişimin en önemli simgelerinden biri kadın olmuş ve kadının topluma katılımı toplumsal ilerlemenin göstergesi kabul edilmiştir. ABD’nin 11 Eylül sonrası Ortadoğu’da koyulduğu girişimin ana hedefi olarak gösterilen “demokratikleşme” yle ilgili tartışmalar da yine benzer bir yaklaşım ile, çok fazla kadınlar üstünden yapılmıştır. Kadınlar, yine toplumsal değişimin “simgesi” olarak kullanılmak istenmiş ve aslında yaklaşım Ortadoğu’ya olan önyargıları, aşağılayıcı tavrı

⁸ <http://www.pressmedya.com/yazar/samuel/4722/medeniyetler-catismasisamuel-huntington> erişim tarihi: 27/03/2019

açığa çıkarır yönde vuku bulmuş, Müslüman kadının konumu tartışması gündeme oturtulmuştur. Balcı'ya göre (2017):

Ocak 2010'daki Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasını ele alan konferansta dönemin ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton temelde Afgan kadının haklarını geliştirmek amaçladığını ve kendi ajandalarının "El-Kaide'nin Afgan kadını için geçenlerde ilan ettiği ajandaya yani kadın intihar bombacılarını Batı'ya gönderme çabasına kıyasla kapsamlı ve ileriye dönük bir ajanda" olduğunu söyledi. Bütün bunlar, J Ann Tickner'in, (*Gendering World Politics*, 2001) yerinde tespitinde olduğu gibi, Batı'nın Batı dışına yönelik şiddet ve savaşının korumaya muhtaç olanın, yani kurbanın inşa edilmesi yoluyla normalleşmesinden başka bir şey değildir (s. 81).

11 Eylül sonrası, peçeli kadın fotoğrafları altında ya da peçe, örtü, harem gibi kavramlar üzerinden yazılan Ortadoğu'daki hak, özgürlük ve demokrasi ihlalleri yazıları, kadın kimliğinin ve kadın haklarının savaşı meşrulaştırma amacıyla kullanılmasına neden olmuştur (Şişman, 2017). Çünkü 2000'lerde Amerika'da kürtajın yasaklanmak istenmesi ve sonrasında başlayan feminist başkaldırı yazıları ve açıklamaları, Bush yönetiminin anti-feminist söylemleri aslında, aynı yönetimin Ortadoğu'ya demokrasi ve özgürlük götürme ve bunu en çok "kadınların ezilmişliğini" gösterircesine kadın haklarına odaklanarak ve "peçe arkasına hapsedilmiş kadın" figürü ile daha etkileyici hale getirerek yapması kadınların savaşı meşrulaştırmada bir obje olarak kullanıldığını kanıtlar nitelikte olmuştur. Batılı erkekler kendi toplumlarında vuku bulan feminist eleştirileri ve yaklaşımları ciddiye almasalar dahi İslam ülkeleri veya doğulu toplumlar söz konusu olduğunda, kadının toplumda geri kalmış olmasını onların "haklar"dan mahrum bırakılmaları ile ilişkilendirmektedirler (Ahmed, 1992) Güç'e göre (2008):

Ataerkil yaklaşım toplumsal ve kültürel bir sorun olarak varlığını devam ettirirken modern dönemde Müslüman kadın ve yaşamı hakkındaki sorunları kökleştiren kimi gelişmeler olmuştur. Oryantalist yaklaşımlar ve sömürgeci söylemler Müslüman kadın konusunu adeta İslam ülkeleri için bir kimlik sorununa dönüştürmüştür. İster batılılar ile Müslümanlar ister ülke içindeki aydınlar arasında yapılan tartışmalarda olsun, Müslüman kadın tartışmaların odağına yerleştirilmiştir. Elbette ki bu noktada Müslüman kadın yaşamının toplumsal hayat içinde somut bir veri oluşunun etkisi vardır. Ancak bu tartışmalarda temel sorun, Müslüman kadının ötekileştirilmesi ve özne olarak var olmasına imkân tanınmamasıdır. Bu nedenle İslamcı feminizm başlığı altında toplanmaya çalışılan eleştirel kadın yaklaşımları, Müslüman kadının özne olma savaşı olarak da görülebilir (s. 649-673).

11 Eylül sonrası varlığını güçlendiren “Doğu-Batı çatışması” tartışmasının Ortadoğu’da gösterdiği reaksiyon, tıpkı Ortadoğu’da milliyetçi hareketler boyunca yaşanan reddetme politikasına dönüşmüş ve “Batı” değerleri sömürgeci yaklaşımlar olarak görülerek reddedilmiştir. Bu durumun etkisi, kadın hareketleri üzerinde de hissedilmiştir. Feminist yeniden yorumlamalar ve yeniden okumalar artmış ve İslami Feminizm (kadın haklarının İslam dini referans gösterilerek okunması ve korunması) gündem de yeniden yer bulmaya başlamıştır. Aslında bu durum açıkça Ortadoğulu kadınların Batılı Feminizmi reddedişi ve Batı değerlerini olduğu gibi kabul etmek istemeyişlerinin güçlü bir göstergesi olmuştur. Diğer yandan İslami feminist söylem Müslüman kadınların sadece kadın kimliklerinin değil aynı zamanda dini kimliğin ve Batı karşıtlığının da kullanılarak hareketin güçlenmesini sağlamanın bir yolu olmuştur.

11 Eylül 2001’de El Kaide terör örgütünün ABD’ye yaptığı terör saldırılarının ardından, ABD’nin 7 Ekim 2001’de Afganistan’a ve ardından 2003 yılında Irak’a girmesi hem Ortadoğu hem de dünya için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. ABD tarafından teröre karşı savaş ilan edildiği söylemiyle, kendisine destek olmayan tüm kesimler öteki ve terör destekçisi olarak ilan edilerek tüm dünyada büyük bir ayrışma ortaya çıkmıştır. ABD’nin Irak’a müdahalesi uluslararası kamuoyu tarafından destek bulamamış olsa da, uluslararası kamuoyunun ABD’yi durduracak kadar büyük bir girişiminin gözlemlenmemesi Ortadoğu’da Batı ve Batılı değerleri reddetme politikasına bürünmüş aynı zamanda, Batı’nın gözünde de terörist Ortadoğulu imajı yaratılmıştır. Ortadoğu için en büyük kırılmalardan biri olarak kabul edilebilecek 11 Eylül sonrası bu yeni dönem, bölge dinamikleri üzerinde fazlası ile etkili olmuş ve kadın hareketi de bu yeni dönemin etkisi ile dönüşümlere uğramıştır. İslami feminizmin 1980’lerden sonra bu yeni dönemde tekrar güçlenmesi, Batı’daki peçeli kadın figürünün fazlaca gündeme gelmesiyle birlikte feminizmin farklı bakış açıları ile yeniden okunması, Ortadoğu’nun feminizme eleştiriler yöneltmesi ve kendilerini kurban göstererek kadınlar-kadın hakları üzerinden savaşın meşrulaştırılmasını reddedişleri Ortadoğu kadın hareketinde gözlemlenen önemli kırılmalar olmuştur.

Ortadoğu’da hız kazanan bu yeni bakış açısı, evrensel kadın hareketi veya evrensel kadın kazanımları açısından, ayrışmaya neden olması anlamında, olumsuz görülebilse de aslında Ortadoğulu kadınları bir araya getirmesi anlamında önemli başlangıçlardan kabul edilmelidir. Kadınlar aslında Ortadoğulu Müslüman kadının aşağılanışını, kurban olarak gösterilişini birer kaynak olarak kullanmış, bir araya gelmiş

ve yeni tartişmaların kıvılcımını ateşlemişlerdir. Farklı bakış açılarının ortaya çıkışı belki de literatüre kattığı yeni kavramlar ile evrensel kadın hareketlerini de besleyerek, destekleyecektir.



BÖLÜM IV

TUNUS KADIN HAREKETİ

Tarih boyunca Akdeniz’e kıyısı bulunan bölgeler, jeopolitik konumları nedeniyle ve ticaret yollarının merkezinde bulunmaları dolayısıyla, sürekli ilgi çekmiş ve Tunus da, Akdeniz kıyısında önemli bir liman ülke olmuştur. Tunus toprakları, M.Ö. 9. yüzyılda Fenikelilere ev sahipliği yapmış ve Tunus içerisindeki Kartaca Fenikeliler tarafından kurulmuştur. “Nitekim Kartaca, Roma ile yürütülen savaşların merkezi haline gelmiş, M.Ö. 146’da Romalılar tarafından işgal edilmiş, 1. yüzyılda Hristiyanlaşmış, 5. yüzyılın ortalarında bölgeye Vandallar, 7. yüzyılda ise Araplar girmiş, Arap kabilelerin bölgeye göçleri ve Berberi ayaklanmaları bastırmaları sonucu bölge büyük ölçüde Araplaşmıştır” (Ulutaş ve Torlak, 2011, s.5).

Bölgedeki bu el değiştirmelerden sonra, “İspanyol egemenliği altındaki Tunus’a Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk askeri müdahalesi, 1534 yılında Barbaros Hayreddin Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık kırk yıl sonra ise Tunus, bütünüyle bir Osmanlı eyaleti halini almıştır” (Salih, 2011, s. 975). 16. yüzyılda İspanyollar ve Osmanlı Devleti arasındaki mücadelelerden sonra, bölge Osmanlı Devleti hakimiyetine girmiş ve Birinci Dünya Savaşı dönemine kadar bu şekilde devam etmiştir. Bu dönemde Tunus Osmanlı Devleti’nin Akdeniz’deki varlığı için oldukça önemli bir liman görevi görmüştür. Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemden başlayarak, Osmanlı Devleti’nin güç kaybetmeye başlaması, sanayi devrimi ile birlikte Avrupa ülkelerinin koloni arayışlarının hızlanması, bölge halkının Osmanlı tarafından yollanan paşaların tavırlarından rahatsızlığı gibi nedenlerle, Osmanlı Devleti bölgede güç kaybetmeye başlamış ve 19. yüzyılda bölge Fransa ve İtalya arasında yaşanan çatışmalara/gerilimlere sahne olmuştur. “19. yüzyılın sonlarına doğru Fransa’nın Kuzey Afrika’daki etkinliği artmış, İngiltere’nin de desteğiyle Fransızlar Tunus’u işgal etmiş, Tunus Beyi ile Bardo Anlaşması’nı 12 Mayıs 1881’de imzalamış ve Tunus, Fransız himayesine girmiştir” (Ulutaş ve Torlak, 2011, s.5).

Fransız himayesi boyunca, bölgede yürütülen asimilasyon politikaları ve zamanla tüm dünyada artan milliyetçi hareketlenmelerin, bağımsızlık mücadelelerinin ve Ortadoğu’daki başarılı örneklerin (Irak gibi) etkisiyle, 1934’te Habib Burgiba önderliğinde bir grup Tunuslu, Fransız yönetimine karşı ayaklanma başlatmıştır. 1956

yılında, Birinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan bu bağımsızlık mücadelesi, Fransa'nın Tunus'u bağımsız bir ülke olarak tanımasıyla başarıya ulaşmıştır. Mart 1956'da Bardo Anlaşması iptal edilmiş, ülkenin ilk devlet başkanı Habib Burgiba olmuştur.

Burgiba, verilen bu büyük mücadelenin önderi olarak görülmüş ve hem halkın hem de devlet içerisindeki diğer aktörlerin gözünde güç kazanmıştır. “Burgiba, 1960'lı yılların başında Tunus siyasal sistemi hakkındaki bir soruya şu yanıtı vermiştir: “Sistem? Hangi sistem? Ben sistemim” (Alexander, 2016 s. 63-64) ve bağımsızlık mücadelesini, kurulan yeni devleti ve devletin tüm birimlerini nasıl tek başına kendi otoritesi ile birleştirdiğini veya otoritesi altına aldığını göstermiştir. Bunun sonucu olarak da, Burgiba otoriter bir tek parti sistemiyle 31 yıl boyunca yönetimde kalmıştır.

Aşağıdaki tablo Tunus'un demografik yapısı ile ilgili olarak fikir vermesi açısından oldukça önemlidir.

Tablo 1

*Tunus'un demografik yapısı*⁹

Nüfus:	11,403,800 (Temmuz 2017 tahmini)
Yaş yapısı:	0-14: % 25.15 (erkek 1,482,303/ kadın 1,385,407) 15-24: %13.99 (erkek 805,376/ kadın 790,119) 25-54: % 43.38 (erkek 2,410,724/ kadın 2,536,015) 55-64: % 9.54 (erkek 543,865/ kadın 543,642) 65+: % 7.95 (erkek 429,681/ kadın 476,668) (2017 tahmini.)
Nüfus artış hızı:	1.01% (2017 tahmini)
Doğum oranı:	18.2 doğum/1,000 nüfus (2017 tahmini)
Kentleşme:	Şehir nüfusu: Toplam nüfusun 67.3% (2017) Kentleşme oranı: %1.28 (2015-20 tahmini)
Doğurganlık oranı:	2.23 doğan çocuk/kadın (2017 tahmini)
Doğum kontrol yaygınlık oranı:	% 62.5 (2011/12)
Etnik gruplar:	Arap %98, Avrupalı % 1, Musevi ve diğerleri % 1
Dinler:	Müslüman (resmi; Sünni) 99.1%, Diğer (Hristiyan, Musevi, Şii Müslüman, Bedevi) 1%
Diller:	Arapça (Resmi dil, Ticari dil), Fransızca (Ticari dil), Berberice not: hiçbir resmi statüsü olmasa dahi, Fransızca ülkede temel dillerden biridir ve nüfusun üçte ikisi tarafından konuşulmaktadır.
Okur-yazarlık	Nüfusun geneli: %81.8 Erkek: % 89.6 Kadın: %74.2 (2015 tahmini)
Eğitim Harcamaları	Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın % 6.3 (2012 tahmini)
Anne ölüm oranı:	62 ölüm/100,000 doğum (2015 Tahmini)

⁹ https://www.indexmundi.com/tunisia/demographics_profile.html erişim tarihi: 20/06/ 2018

Burghiba, Fransa’da eğitim almış, seküler ve reformcu görüşleri benimsemiş bir kişiydi. Batı yanlısı değerleri ve kurumları model alan, modern bir devlet ve toplum oluşturmayı hedeflemiştir. Bunun bir sonucu olarak da, Burghiba’nın yönetimi süresince, kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmış ve eğitim hakkı verilmiştir. Devletin bağımsızlığının ilan edildiği ilk yıl kabul edilen Medeni Kanun ile, kadın hakları açısından çok önemli kabul edilebilecek olan düzenlemeler yapılmış ve çok eşlilik yasaklanmış, kız çocuklarının evlenme yaşına alt sınır getirilmiş, kadınlara boşanma hakkı tanınmış ve erkeklerin boşanma hakkıyla ilgili sınırlamalar getirilmiştir (McCarthy, 2014, s. 737).

Burghiba yönetiminin kadınlarla ilgili bu girişimleri, ilk adım kadın kazanımları açısından önemli kabul edilebilse de, sadece “ekle ve karıştır” fikrinin/teorisinin benimsendiğini gösterme ve demokratikleşme yönündeki önemli reformların gerçekleştiği izlenimi vermekten ibaret olmuştur. Kadın hareketlerine, Burghiba rejiminin iktidarı sürdürme ve hayatta kalma stratejilerine bağlı olarak, sınırlı hareket alanı tanınarak izin verilmiştir. Kadın hakları lehinde yapılan bu girişimler aslında; iktidar değişikliği yönünde toplumda oluşabilecek güçlü talepleri ortadan kaldırma, bu talepler karşında kadınların desteğini alarak tehditleri dengeleme, kadınları başlı başına yeni bir muhalif grup olmaktan çıkarma, demokratik reformalar yapıldığı gösterilerek rejimin meşruiyetini arttırma gibi amaçların gerçekleştirilmesi adına geliştirilmiş politikalar olarak kalmıştı.

Sınırları devlet tarafından çizilmiş ve yalnızca kamusal alanda elde edilmiş bazı haklar dışında, bağımsız kadın örgütlenmelerinin (devletin eliyle kurulmayan sivil toplum örgütlenmesi) izi uzun yıllar görülememiştir. Tunus’un ilk bağımsız kadın örgütlenmesi olan Tahar El Haddad kulübü ancak 1978 yılında kurulabilmiş ve bir yıl sonra kapatılmıştır. Yoğun denetim, bir yıldırma politikası olarak kadın örgütlenmelerinin genişlemesini engellemiş, varlıklarını işlevsizleştirmeye çalışmıştır. Burgiba yönetimi hem rejimlerinin meşruiyetini arttırma ve hem de toplumun yarısını oluşturan kadınları kazanma gibi amaçlarla bazı girişimlerde bulunmuştur. Aslında rejim kadınların seçme hakkına sahip olmasının bilincine varmış ve açılımlarda bulunmuştur. Bunun ışığında 1958 yılında Tunuslu Kadının Ulusal Birliği (UNFT) kurulmuş ve organizasyon rejimin kadın politikasına uzun yıllar hizmet etmiştir (Bessis, 2012, s. 55-63). Diğer bir deyişle, kadın hakları ve kadın hareketi aslında yine erkeklerin gücü elinde bulundurma ve arttırma amaçlarına ulaşmak için bir araç olarak

kullanılmıştır. Çünkü, “Habib Burgiba, bağımsızlıktan 3 ay sonra 13 Ağustos 1956’da Medeni Kanunu (Personel Statüsü Kanunu)’nu resmi olarak yayımlamış olsa da, iktidardaki parti içerisinde ve devlet karar organlarında kadınların yer alması mümkün olmamıştır” (Bessis, 2012, s. 55-63) Kadınların seslerini ancak devlet kontrolünde ve erkeklerin belirlediği çerçevede duyurmasına, devletin modernleşme ülküsüne hizmet etmeleri ve söylemleri sınırlanarak, devlet tarafından verilen direktiflere uygun hareket etmeleri ölçüsünde izin verilmiştir. Yani aslında bu modernleşme hareketleri temel hak ve hürriyetler perspektifi içerisinde gerçekleştirilmemiştir.

1960’lı yıllarda modernleşmenin en önemli mihenk taşı sayılan eğitime çok büyük önem verilmiş ve kız çocuklarının eğitilmesi teşvik edilmiştir. Kadınların eğitimi kısa dönemde kadın hakları anlamında acilen büyük hareketlenmeler yaratacak olmasa da, eğitilmiş bir kadın neslinin yetişiyor olması kadın hareketi ve kadının statüsünün değişmesi anlamında , sonraki yıllar için oldukça umut vadeci olmuştur. Bu duruma ek olarak “devletin 1960’lı yıllarda başlattığı aile planlama propagandaları toplumda kadının rolünün dönüşmesine katkı sağlayacak önemli bir gelişmedir” (Şahin, 2013, s.161-168. Aynı şekilde “1965 yılında, Tunus hükûmeti, bir çiftin beşten fazla çocuğu olması veya gebeliğin annenin sağlığını olumsuz etkilemesi durumunda gebeliğin ilk üç ayında iken sonlandırılabilmesine izin veren yasa çıkartmıştır” (Tunisian Action Plan, Tunisian Ministry of Health, 1991). Yasa, aile planlaması ve gebelikten korunmanın elde edilebilir hale gelmesini destekleyecek, kadının toplumdaki rolünün ileriki yıllarda değişmesini sağlayacak bir gelişme olmuştur.

1950’lerin sonu ve 60’ların başı, dünya çapında insan hakları anlamında seslerin çok yüksek çıktığı dönemler olmuştur. Bununla birlikte Burgiba’da modernleşme ve çağın gerekliliklerine uyum sağlayabilme adına kadınların özgürleşmesini istemiş fakat şunu da eklemiştir: ‘hiçbir şeyi kırmadan ve geleneklerimizi yok saymadan, kadınlara değişim için gerekli aracı verdim, fakat onları zorlamıyorum” (Vincent’den aktaran Arfaoui, 2007, s. 51-59)

Özetle 1930’lardaki bağımsızlık mücadelesi sonrası, 1950’lerde kadınların seçme ve seçilme hakkını kazanmasına ek olarak “1960’lar boyunca gebelikten korunmanın sağlanması, eğitimin kadın ve erkek için zorunlu hale getirilmesi, kadınlar için eşit çalışmaya eşit ücretin sağlanması” (Charrad, 2007, s. 1513-27) gibi reformlar rejimin devleti modernleştirme adına etrafı sınırlı bir şekilde kadınlara sağladığı adımlar veya araçlar olmuş olsa da, ilk adım kadın hakları anlamında çok önemli girişimler ve

kazanımlardır.

1970'lere gelindiğinde, Burgiba'nın muhalif sesleri durdurmak yönündeki çabalarına rağmen parti içerisindeki liberal muhalefet bu dönemde ağırlığını arttırmıştır (Ayhan, 2012, s.65). Bunun yarattığı korku ile 27 Aralık 1974 tarihinde yapılan anayasa değişikliği ile Habib Burgiba, ömür boyu cumhurbaşkanı ilan edilmiş ve bunun sonrasında yönetim daha fazla otoriterleşmiş; toplumsal ve siyasal kesimlerdeki muhalefetin daha da keskinleşmesine sebep olmuş; partinin eski üyelerinden liberallere, İslamcılardan komünistlere, sendikalardan öğrenci birliklerine ve gelir eşitsizliğinden yakınan halk kesimlerine kadar genişleyen muhalefet çeşitli biçimlerde hoşnutsuzluğunu ortaya koymaya devam etmiştir. Tüm bunlara ek olarak bir de "1978 yılında Tunus Genel İşçi Sendikaları Birliği'nin (UGTT) çağrısıyla, bağımsızlık sonrası dönemde ilk kez bir genel grev düzenlenmiştir. Güvenlik güçlerinin halka ateş açması neticesinde 200 kişinin ölümü ve 1000 kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan müdahale, halkın yönetime olan güvenini daha da fazla sarsmıştır" (Erdem, 2014).

Siyasal alanda yaşanan bütün bu güç çekişmelerinin yanında, kadın hakları alanında bazı negatif ve pozitif gelişmeler yaşanmıştır. "26 Eylül 1973'de, kürtaj tüm kadınlar için bir hak ilan edilerek, belgeli bir doktor tarafından hamileliğin ilk üç ayında yapılması şartı ile yasallaştırılmıştır. Kürtaj isteği için herhangi bir neden ise gerekli kılınmamıştır" (Tchaïcha ve Arfaoui, 2011, s. 215-238).

Bunun yanı sıra, kadın haklarını zedeleyen ve uzun yıllar boyunca Tunuslu kadınlar tarafından tartışılacak olan başka bir yasa yine 1973 yılında yürürlüğe girmiş ve 2017 yılına kadar devam edecek olan yeni bir mücadele alanı yaratmıştır. "Tunus kadınlarının gayrimüslimler ile evlenmelerini yasaklayan ve evlenmeleri halinde eşlerinin İslam'a girdiklerini ispat eden belgelerin sunulmasını öngören 1973 tarihli kanun özel hukukta 'gayrimüslim ile evlenen kadınların evlilik akdinin kabul edilmemesi' geçersiz olduğundan bahseden bazı hükümleri destekleme mahiyetinde çıkarılmıştır" (Slimane, 2017).¹⁰

1980'lere gelindiğinde ise artık daha umut vadeci gelişmeler yaşanmaya başlamış ve bu durum üzerinde 1960'larda eğitimin kadın ve erkek için zorunlu hale getirilmesi, devletin ekle ve karıştır modeli doğrultusunda kadınlara verdiği siyasi, ekonomik, ve sosyal haklar etkili olmuştur. 1950-60 ve 70'ler boyunca yönetimin

¹⁰ <http://ordaf.org/tunusta-kadınların-miras-mucadelesi-tarihi-arka-plan-ve-siyasi-sosyal-engeller/> erişim tarihi: 27/03/2019

modern ulus devlet olma arzusu doğrultusunda gerçekleştirdiği reformlar, 1980 ve sonrası daha eğitilmiş ve haklarının bilincinde bir kadın neslinin yetişmesini ve bu kadınların daha çok kadın kimliğini vurgulayan hareketler içerisinde yer almasını sağlamıştır. Artık kadınlar sadece kamusal alanda elde ettiği kazanımlarla yetinmemiş ve özel alana da yönelerek, kadının sosyal statüsünün iyileştirilmesi çalışmalarına da başlamışlardır. Yani bağımsızlığın hemen sonrasındaki yapılanma sürecindeki değişimler, genel olarak ulus devletin inşası amacıyla olmuştur. Dolayısıyla, reformlar çoğunlukla devlet tarafından tepeden inme olarak yapılmışlardır ve kamusal alan ile sınırlandırılarak, aile içerisindeki cinsiyet rollerine dokunulmamıştır. Diğer yandan, ikinci dalga reformlar boyunca, kadın aktivistler, politik erki, yasaların tasarlanması sürecine katılarak ve değişiklikler talep ederek baskılamışlardır (Şahin, 2013, s.161-168).

1956'da Tunus'un bağımsızlığını kazanması ile başlayan reform sürecini 1970'ler sonuna kadar, Tunus'da birinci dalga kadın hareketleri olarak niteleyebiliriz. Bu dönem boyunca elde edilen kazanımlar, tıpkı ilk dalga kadın hareketlerinde olduğu gibi temel hak ve özgürlüklerin elde edilmesi şeklinde ilerlemiştir, fakat yapılan devlet tarafından yapılan reformların hak temelli girişimler olduğunu söylemek mümkün değildir.

1980'ler ve 1990'lar boyunca odaklanılan alanlar hem kadın hareketlerinin global anlamda ilerleyişi göz önünde tutulduğunda, hem de kadınların taleplerindeki yeni tarz ve bilinç farklılığı dikkate alındığında artık Tunus'da ikinci dalga kadın hareketlerine geçildiği söylenebilmektedir. Bu ikinci dalga boyunca, kadınlar seslerini daha fazla yükseltmiştir. Tunus vatandaşlık yasası revize edilmiş ve Tunuslu kadınlara yurtdışında dünyaya getirdikleri çocuklarının, babalarının vatandaşlığı sorulmaksızın, kendi vatandaşlığını verebilme hakkı verilmiştir. Bu durum, soyun babadan geçmesi ayrıcalığının zayıflatılmasında önemli bir element olmuştur. Böylelikle, ulusal bağımsızlığın ve 1950'lerde eğitime yapılan yatırımın bir sonucu olarak, Tunus toplumunun eğitilmiş kadınları yetişmiş ve 1980'ler ve özellikle 1990'lar boyunca temel kadın hareketleri/haklarının gelişimini sağlamışlardır (Charrad, 2007, s. 1513-27).

Kadınlara seçme ve seçilme hakkı, bağımsızlığın kazanılmasının hemen sonrasında verilmesine rağmen, ilk kadın bakan ancak 1983 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı pozisyonunda var olabilmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı görevi her ne kadar kadının özel alandaki yani aile içerisindeki sorumluluğunun daha

büyük bir alana yayılmış bir uzantısı olarak değerlendirilebilse de, Tunus'un sömürgeci yönetimler altındaki geçmişi, bağımsızlığını geç kazanması, içinde bulunduğu coğrafyanın sosyokültürel yansımaları ve diktatör bir rejim tarafından yönetiliyor olması göz önünde bulundurulduğunda, oldukça önemli bir adım olmuştur. Kadınların karar alma süreçlerine katılabilmelerinin sağlanması anlamında, bu kazanım oldukça büyük olmuş ve kadınlar ilk kez kendilerine verilen seçme ve seçilme hakkının, seçilme kısmını da kullanma fırsatı bulmuş ve bu bakanlık örnek teşkil ederek yeni girişimlerin önünü açmıştır.

Ayrıca yine eğitimin zorunlu hale getirilmesinin yani 1950 ve 60'larda yapılan reformların bir sonucu olarak, üniversiteye gitmeye başlayan kadınlar 1970'lerde üniversitelerde öğrenci kulüpleri kurmuş ve burada kadın haklarını ve kadın konusunu tartışmaya başlamış ve güçlü kadın grupları oluşmuştur. Aynı şekilde yine 1980'li yıllarda, Tunus'da Tahar Haddad Kulübü kurulmuş ve kuruluş altında buluşan kadınlar okuma ve tartışma toplantıları ile ülkedeki ilk feminist hareketin ve bilincin temellerini atmışlardır (Türkaslan, 2017a , s.7).

Giderek artan bu bilinç ve biriktirilen deneyimin cesaretiyle 1985 yılında 50 kadın bir araya gelerek *Nissa* kadın dergisini kurmuş ve böylece derginin ulaşacağı daha geniş kitleler ile birlikte hareket ilk defa sadece kendi destekçilerinin dışındakilere de seslenme şansı bulmuştur. *Nissa* dergisi esasen, medyanın dikte ettiği kadın imajının ve ataerki cinsiyetçi söylevin aksine bir kadın kimliği oluşturmak istemiştir. Kadınların hakları ile ilgili olarak bilgilendirildiği bir yer olmak için çabalayan dergi iki yıl boyunca yedi sayı yayımlamış ve 1987 yılından sonra tekrar yayımlanmamıştır (Bessis, 2012, s. 59). 1980'ler boyunca ortaya çıkan ve alışılmışın dışında bir kadın imajı çizmeye çalışan bu tarz akımlar bağımsız ve güçlü kadın hareketlerinin ortaya çıkmasında oldukça etkili olmuştur. Ayrıca yine bu tarz propaganda çalışmaları ve kadınların seslerini daha büyük kitlelere yaymaya çalışan hareketler, diğer insan hakları organizasyonlarının da dikkatini çekmesini ve onların çalışmalarında kadınlık durumuna yer vermelerini sağlamıştır.

Yani tüm bu girişimler de göstermektedir ki artık kadınlar sadece devletin onlar için yaptığı tepeden inme reformlarla yetinmemiş ve kendi kadın bilincini temele oturtan hareketlerini oluşturmuş ve kitlelere duyurmaya başlamıştır. “Devlet feminizmi’ adı verebileceğimiz bu 1950-60 ve 70’li dönem, 1980’lerde özerk kadın hareketlerinin doğması ile sona ermiştir. Devlet feminizmi farklı tanımlamaları olsa da

Ortadoğu özelinde laik iktidarların kız çocuklarının eğitime katılımı, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve erişilebilir kılınması gibi hizmetlere odaklanırken bunun yanı sıra kadın sorununun devlet tarafından üstlenilmesi ve sivil toplumdaki feminist aktivistlerin dışlanması içerir” (Türkaslan, 2017a, s.6).



Tablo 2

Kilit Tunus Kadın Örgütleri (Chambers ve Cummings, 2014) ¹¹

Kuruluş	İsim	Amaç
1956	National Union for Tunisian Women (UNFT)-Tunuslu Kadınların Ulusal Birliği	UNFT, bağımsızlıktan hemen sonraki dönemde kadınların tek sesiydi ve ülkenin bütün bölgelerinde temsili mevcuttu. Profesyonel/özel kadın grupları ile ittifaklar oluşturmuş ve ulusal organizasyonlar ve devlet kuruluşlarıyla partnerlikler çerçevesinde çalışmıştır. Birlik, kadınların yerel ve genel seçimlere katılabilmesi için gerekli özel bir kanal gibi çalışmış ve karar alma pozisyonlarına erişebilen çoğu kadın, aslında UNFT üyesi olan kadınlar olmuştur.
1978/9	Club Tahar El Haddad d'études de la condition de la femme (CECF)- Tahar El Haddad Kulübü	Eğitimli elit kadınlar tarafından kurulmuştur ve bu kulüp kadınların sınırlı siyasi katılımı konusundaki memnuniyetsizliklerini ele almış ve hakların genişletilmesi için var olan talebi dile getirmiştir.
1983	Union of Tunisian Workers 'women's commission' (UGTT)- Tunus İşçileri Birliği/ Kadın Komisyonu	Tahar El Haddad Kulübü tarafından kurulmuş bir komisyondur.
1985	The Nissa Group- Nissa Grubu	Kadın meselelerini ele almak için iki ayda bir çıkarılan bir dergi olarak kurulmuştur. Muhtelif amaçlarının bazıları kadınların siyasi katılımını teşvik etmek ve kadınların görünmeyen emeğine dikkat çekmektir. Dergi 1985-1987 yılları arasında sekiz sayı yayınlamıştır.
1985	Tunisian League for Human rights (LTDH)-Tunus İnsan Hakları Birliği	Tunus İnsan Hakları Birliği altında 1985 yılında bir kadın komisyonu kurulmuştur.
1989	Tunisian Women's Association for Research and Development (AFTURD)-Tunuslu Kadınların Araştırma ve Geliştirme Derneği	1987 yılında, siyasi liberalleşmeyi takiben kurulmuştur, dernek çeşitli kadın organizasyonlarının taleplerine bir cevap olmuş ve kadın akademisyenlerden oluşmuştur. Dernek "kadınlar ekonomik ve sosyal gelişmelere nasıl entegre edilebilir" üzerine araştırmalar yürütmek üzerine kurulmuş ve özellikle kadınların koşullarına odaklanan daha geniş toplumsal bir gündeme sahip olmuştur.
1989	Tunisian Association of Women Democrats (ATFD)- Tunus Demokrat Kadınlar Derneği	Kopenhag konvansiyonunu takiben Arap kadınlar tarafından kurulmuştur, dernek kadın haklarını korumak, sağlamlaştırmak ve geliştirmek için gerekli siyasi , sosyal ve kültürel adımları atmaya çalışmıştır.

¹¹ <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/10319.pdf> erişim tarihi: 27/03/2019

Burgiba, 1987’de kansız bir devrimle koltuğunu kaybetmiş, onun yerine Zeynel Abidin Bin Ali ülkenin yeni devlet başkanı olmuş ve 2011 yılına kadar ülkeyi o yönetmiştir. Her geçiş döneminde yaşandığı gibi, Tunus’daki bu siyasi geçiş ve dönüşüm sırasında da dengelerde değişiklik yaşanmış ve yer yer siyasi boşluklar, orantısız güç kullanımları veya demokratik sayılabilecek girişimler gözlemlenmiştir. Özellikle sivil toplumun gelişmesinin önünde hatırı sayılır engeller koyan Burgiba’nın ardından Zeynel Abidin Bin Ali ilk yıllarında diğer muhalif güçlerle pazarlık yapmak zorunda kalmıştır. “Siyasi otorite boşluğundan fırsat bulan ve çoğu Tahar Haddad kulübü üyesi kadınlar 1989’da Demokrat Kadınlar (ATFD) adı altında örgütlenmiş ve ilk işleri olarak kazanılmış haklarına karşı yürütülen kampanyalarla mücadele etmeye başlamışlardır” (Türkasan, 2017a, s.7).

1980’li yıllarda eğitilmiş ve kadın kimliğini ön plana koyarak kadın hakları alanında çalışma yürüten kadınların “ağırlıklı olarak kanuni reformlar üzerinden yasal eşitlik, kadına karşı şiddetin engellenmesine yönelik savunuculuk çalışmaları ve kadınların siyasi katılımını ve sosyal hakları konularında lobicilik çalışmaları yürüttüğünü görmekteyiz” (Moghadam, 2014, s. 1-5).¹²

1990’lara geldiğinde, bağımsızlığın ilanından sonra ilk kez farklı bir hükümet tarafından yönetilen bir ülke ve kendini halka sevdirmeye ve kabullendirmeye uğrasan bir rejim altında hak arayışlarını sürdürmeye çalışan kadın hareketleri var olmuştur. Bu geçiş süreci sancılı olmuş olsa da Tunus da 1960’lar ve 70’lerde devlet feminizminin katkıları, 1980’lerde özerk kadın girişimlerinin yarattığı bilinç ile yetişen kadınlar bu dönemi bir avantaja çevirmeyi başarmışlardır.

Bin Ali de tıpkı Burghiba gibi modern bir Tunus yaratma ve sürdürme ülküsü ile harekete geçmiş izlenimi vermiş ve hatta “Bin Ali, rejim değişikliğinden ziyade rejimi güçlendirme politikası izlemiştir. Bin Ali, rejimi güçlendirmek ve meşruiyetini artırmak için çok partili seçimlere izin verme, ömür boyu başkanlık kuralını kaldırmak gibi siyasi liberalizm denemeleri yapmıştır” (Dursun, 2017, s. 103-134). Bu uğurda, hükümet kadınların da desteğini alabilmek adına girişimlerde bulunmuştur, örneğin 1992 yılında kadın ve aileden sorumlu devlet müsteşarlığı Bin Ali hükümeti tarafından, kadınları desteklemek ve yükseltmek için devlet politikaları geliştirmek ve koordine etmek amacıyla kurulmuştur (Chambers ve Cummings 2014, s.25).

¹² <https://www.northeastern.edu/cssh/wp-content/uploads/sites/34/2013/08/MoghadaFeministActivism-in-North-Africa-final-May-2014-2.pdf> erişim tarihi: 13/06/2018

Bin Ali döneminde de devlet kadın hareketleri üzerindeki yöntem belirleme çabalarını hissettirmiştir. Kadınlar lehine yapılan atılımlar, rejimin kendi güvenliğini sağlama, kitlelerin desteğini alma ve diktatör imajını yıkarak modernleşmeye önem veren bir hükümet izlenimi verme çabalarını desteklemek amacıyla yapılmıştır. Fakat 1960’lardan farklı olarak 1990’larda kadınlar alanı tamamen devlet kontrolüne bırakmamış ve 80’lerde oluşan özerk kadın hareketlerinin etkisini hissettirmişlerdir. “ATFD, Arap dünyasında bir ilk olarak 1993 yılında başkent Tunus’da şiddet mağduru kadınlara hizmet vermeye yönelik açılan dinleme merkezini devreye sokmuşlardır. Kasım 1993’te Kadına Karşı Şiddet raporu yayınlamış, bu raporun ardından aile içi şiddet ceza kanununa suç olarak almıştır, ancak ispat mecburiyeti kadına yüklenmiştir” (Türkaslan, 2017b, s.5)

Tunuslu kadınların ülke içerisinde elde ettikleri bu başarılar onlara uluslararası anlamda da destek olmuş ve daha büyük girişimlerde bulunmalarını sağlamıştır. Böylece bölgedeki önemli girişimlere Tunuslu kadınlar liderlik etmiş ve “Tunus kadın hareketi 1995’te kurulan Cezayir ve Fas’ı da kapsayan bir kadın hakları ağı olan Mağrip Kolektifi’nin kurucu üyesi olmuş ve Müslüman ülkeler ve uluslararası toplumda örgütlenen bir çok feminist ağın da üyesi olmuştur” (Türkaslan, 2017b, s.3)

1990’larda Tunus kadın hareketindeki temel özellik, rejim üzerinde baskı oluşturarak değişiklik yapılmasını ve kazanımların elde edilmesini talep etmek ve sağlamak olmuştur. Bu sayede değişimler tepeden inme değil tabandan gelerek yapılan girişimlerin ağırlıkta olmasını sağlamıştır. Hareketlerin yoğunlaştığı temel talepler Gizem Türkaslan tarafından şu şekilde sıralanmıştır: “Tunus’da kadın hareketinin 1990’lardan itibaren dört ana talebi bulunduğunu görmekteyiz. Öncelikli olarak ayrımcı yasaları yürürlükten kaldırmak aktivistlerin uzun yıllardır üzerinde çalıştığı bir konudur. Diğer ana mücadele alanlarını kadınların ekonomik ve siyasi katılımlarının artırılmasına yönelik politikalar ve kadına karşı şiddet ile mücadele olarak sıralayabiliriz” (2017b, s.2).

2000’li yılların başı (2000-2011 arası dönem), Arap Baharı’na giderken, devrim sürecine güçlü bir kadın oluşumu ile girebilmek ve Arap Baharı’ndaki kadın rolünü ve gücünü belirlemesi açısından oldukça önemlidir. Bu son dönemdeki kazanımlar ve düzenlemeler hem kadınların Arap Baharı’ndaki etkisi hem de hareket sonrası yeni taleplerinin belirlenmesinde kilit yıllardır.

Tunus uluslararası düzende kadın hakları açısından büyük öneme sahip olan ve

temel kaynak sayılabilecek bir sözleşme olan Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni (CEDAW) 24 Temmuz 1980 yılında imzalamasına karşın 17 Nisan 2014 yılına kadar hala anlaşmaya koyduğu çekinceler devam etmiştir. Tunus'un sözleşmeye koyduğu çekinceler, evlilik ve aile hayatında kadın erkek eşitliğini düzenleyen 16. madde ve vatandaşlık eşitliğini belirleyen 9. Maddesidir.¹³ İleride Arap Baharı hareketi sonrası yapılacak düzenlemelere konu olacak olan CEDAW'a konulan çekinceler 2000-2011 arası dönemde de kadın örgütleri tarafından çok fazla tartışılmış ve gündeme taşınmaya çalışılmıştır. Fakat sözleşmenin maddelerinin Tunus Anayasası ile çelişiyor olması yeni bir anayasa yapım süreci başlamadan sorunun çözülemeyeceğini göstermiştir.

Arap Baharı öncesi var olan Tunus medeni kanunu, her ne kadar Arap dünyasının en gelişmiş olarak gösterilse de, "ailenin reisi kocadır" ve kocanın başlık parası vermemesi durumunda karısını cinsel ilişkiye zorlamayacağı ifadelerine yer vermekte, kadınlara eşit miras hakkını ve Müslüman kadınların gayrimüslim erkeklerle evliliklerini tanınmamaktaydı (Türkaslan, 2017b, s.2). Kadınların yollarını tıkayan bu tür zorluklara rağmen, onların politik sahnedeki rollerinin, sayılarının ve böylece güçlerinin artmasını sağlayacak gelişmeler de yaşanmıştır. "2011 yılındaki kurucu meclis seçimlerinde cinsiyet kotası uygulama zorunluluğu, her ne kadar ilk seferde, sadece bazı partiler kadınları kendi listelerine eklemiş olsa da, yine de 2011 seçimlerde kadınların politik katılımlarını geliştirmiş/arttırmıştır" (Şahin, 2013, s.161-168).

Arap Baharı öncesi dahi değişim ve dönüşümlerle dolu Tunus, medeni hukukun kabulünden itibaren Tunusluların beklentilerini arttırmış ve sürekli ideal olanın gerçekleştirmesi adına reformlara sahne olmuştu. 45 yaşındaki Tunuslu avukat bir kadın "*Tunus anayasasının Cezayir, Fas gibi Fransız sömürgesinde kalmış olan, bölgenin diğer devletleri ile kıyaslandığında bağımsızlığından bu yana sürekli modernize edildiğini*" belirtmiştir (İsimsiz, kişisel görüşme, Haziran 2019). Bu reformlar yukarıda da görülebileceği gibi bazen tepeden inme insan hakları ve özgürlükleri temel alınarak değil rejimlerin kendi gücünü arttırmak için yapılmış, bazen de tabandan gelen talepler doğrultusunda olmuştur. Bu taleplerin en fazla olduğu alanlardan biri de kadın hakları alanı olmuştur. Modern devletin kurulması için milliyetçiliğin ve ulusallaşmanın yansıması olarak ortaya çıkan kadına destek, 1960'larda devlet reformları ile elde edilen

¹³ https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en
erişim tarihi: 01/06/18

temel haklara dönüşmüş, sonrasında, 1970’lerde özellikle üniversitelerde kurulan öğrenci kulüplerinin daha fazla neler yapılabilir üzerine düşünmelerini sağlamıştır. 1980’ler Tunus’da bağımsız bir kadın hareketinin doğduğu yıllar olmuş, kadın hakları üzerine bilinçlendirme çalışmaları kitlelere ulaşır hale gelmiştir. Kadın kimliğinin bilincinde olan kadınlar, 90’lara kadar olan kazanımların verdiği güvenle 1990’larda daha güçlü kadın oluşumlar ve sivil toplum kuruluşları haline gelmiş ve karar alım süreçlerinde hükümete taleplerini iletebilmeye ve onları değişim için zorlamaya başlamıştır. 2000’lerde anayasanın maddelerinin tartışılmaya açılmasını talep etme, siyasete daha etkin katılma gibi konulara odaklanmış olan kadınlar, yıllar boyunca kazandığı deneyimler ile 2011 yılı devrimine aslında hazır olarak girmişler ve toplumun yeniden inşasında çok önemli roller üstlenme sorumluluğunu alabilecek hale gelmişlerdir. Kadınların elde ettiği bu kazanımlarda, demokratikleşmenin de mihenk taşlarından olan sivil toplumun etkisi çok büyüktür. Tunus’da hak mücadelesine odaklanan kadın hareketleri güçlü sivil toplum oluşumları ile mücadeleyi büyütmüş ve bilinçli mücadeleler haline getirmişlerdir. Bazen üzerlerinde otoriter rejimlerin aşırı baskısı olmasına ve hak arayış yöntemleri kontrol altına alınmak istenmesine rağmen, Tunus’da kadın oluşumlarının zaman zaman siyasi dengeleri iyi kullanmaları sonrasında hükümetler üzerinde yarattığı baskı ve taleplerini güçlü dile getirişleri kazanımlarını arttırdığı gibi demokratikleşme üzerinde de olumlu etkiye sahip olmuştur.

BÖLÜM V

ARAP BAHARI VE TUNUS KADIN HAREKETİ

Çalışmamızın Tunus Kadın Hareketi bağlamında incelediği üç kırılmanın sonuncusu olan Arap Baharı ve sonrası süreçte Tunus’da kadın hareketinin gelişimi, kadınların protestolardaki rolleri ve sonuçta elde edilen başarının kadın haklarına etkisi, bu bölümde incelemiştir. İlk olarak Tunus’da Yasemin Devrimi olarak da adlandırılan Arap Baharı’nın nasıl zuhur ettiği incelenmiş ve bu hareket -Tunus özelinde- toplumsal bir hareket kabul edilerek analize devam edilmiştir. Daha sonra, kadınların süreçteki varlıklarının önemi vurgulanarak, ülkenin yeniden yapılanması, yeni anayasanın yazılışı, seçimlerin yapılarak yeni hükûmetin kuruluşu, başbakan ve cumhurbaşkanının seçilmesi süreçleri kadın hakları alanındaki gelişmeler ve kadınların sürece katılımları odakta tutularak incelenmiştir.

Bu bölümde 2010-2018 yılları arasında Tunus’da yaşanan gelişmeler incelenmiş, ve 2019 yılının Haziran ayında Tunuslu kadınlar ile yapılan kişisel görüşmeler eklenerek, hem literatür taraması ile elde edilen bilgilerin doğrulaması yapılmış, hem de bu gelişmelerin pratikteki yansıması incelenmiştir. Bu bağlamda, görüşme soruları kişisel olarak 18 kişi ile ve bazı sosyal medya gruplarında paylaşılmıştır. 2 aylık bir bekleme, hatırlatma ve yeniden soru paylaşılması süreçlerinden sonra, görüşmeler 3 kadın ile sağlanabilmiş ve bu görüşmeler, kişilerin isimlerinin paylaşılmaması garantisi verilerek gerçekleştirilebilmiştir. Kadınların yaşları 28, 34 ve 45 olmakla birlikte, 34 ve 45 yaşlarındaki kadınlar evli ve kadınların tümü de üniversite mezunudur. Sırasıyla 28 ve 34 yaşlarındaki kadınlar protestolara fiziksel olarak katılmış, 45 yaşındaki kadın ise o dönemde hamile olması dolayısıyla fiziksel olarak katılım gösterememiş fakat sosyal medya aracılığıyla destekte bulunduğunu ifade etmiştir.

Bu bölümde temel olarak, Arap Baharı toplumsal bir hareket olarak değerlendirilmiş, genel olarak Tunus halkının protestoları başlatmadaki motivasyonları ve talepleri, Tunuslu kadınların hareket boyunca tavırları ve protestolardaki önemi, Bin Ali Hükümeti’nin yıkılışı, Kurucu Meclis’in kurularak 2014 Anayasası’nın yazılışı, seçimlerin yenilenerek yeni hükûmetin kuruluşu ve yeni Tunus’da kadınların görünürlükleri ve kazanımları incelenmiştir.

5.1. Toplumsal Hareket Olarak Arap Baharı

2000’li yıllar ile birlikte milenyum çağına girilmiş ve küreselleşme yeni boyutlara ulaşmıştır. Küreselleşme, dünyada birçok ekonomik, finansal, politik, çevresel, sosyal, kültürel ve ulusal eyaletler arası teknolojik bağlantılar, piyasalar ve bireyler yoluyla kıtalararası mesafeleri birbirine bağlayan bir ağ olarak tanımlanmaktadır (Keohane ve Nye, 2000). Bununla birlikte küreselleşme, malların, sermayenin, insanların ve bilginin serbestçe dolaşımını sağlamış ve bilgi-iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ve internet kullanımının giderek yaygınlaşması küreselleşmenin hem daha da hızlanmasını sağlamış hem de küreselleşmenin sonucu olarak giderek artmıştır. Bilginin daha hızlı yayılması, bireylerin daha fazla seyahat etmeye başlaması, sınırların daha az önemsendiği bir yapıya doğru kaymış ve toplumlar-uluslar arası etkileşim giderek artmıştır ve böylece uluslararası toplumun dokusu da gelişmelerle doğru orantılı olarak değişmiştir. Gelişmekte olan toplumların, gelişmiş olan ülkelerdeki uygulamaları, teknolojinin ve bilginin yayılma hızı ile zamanında ve daha ayrıntılı olarak öğrenmesi, bu toplumların siyasi özgürlükler ve insan haklarına saygı noktasındaki arayışlarını cesaretlendiren örnekler bulmalarını sağlamıştır.

2000’li yıllarda küreselleşmenin de etkisiyle toplumlar arası etkileşimin bu kadar yoğun olduğu yeni dünyada, Tunus, 23 yıllık Bin Ali rejimi ile yönetilmekte ve aslında değişim ve dönüşümü istemeyen diktatör bir güç varlığını devam ettirmekteydi. Tanrıverdi’ye göre (2011);

Bin Ali’nin 23 yıllık iktidarının arkasında temel olarak uygulanan dış politika, ekonomik politikalar/ iç politikadaki dengeler yatmaktadır. Bin Ali iktidarı döneminde Tunus ekonomisi istikrarlı ama kısıtlı bir büyüme göstermiştir. İşsizlik oranlarındaki artış hızlı bir yükseliş grafiği şeklinde seyretmediği için sosyal tepkiler sınırlı kalmıştır. Ekonomik politikaların yansırı Bin Ali iktidarının uyguladığı dış politika da bu dengeler bakımından önemlidir. Bin Ali döneminde Tunus dış politikası ılımlı ve bölgesel güç olma iddiası taşımayan bir nitelik göstermiştir. Bin Ali’nin uyguladığı dış politika Avrupa devletleri ve ABD ile geliştirilen iyi ilişkiler ve Arap dünyası ile daha fazla işbirliğine dayanan hassas dengeler üzerinde duran bir “denge politikasından” oluşmaktaydı. Dış politikada takındığı bu tavırlar nedeniyle Bin Ali’nin iç politikada izlediği otoriter tavır göz ardı edilmiş, uluslararası anlamda bir muhalefet ile karşılaşmamıştır (s. 29).

Yukarıda analiz edilen tüm bu dış politikadaki ve ekonomideki dengeleme çalışmalarına rağmen, Tunus halkı küreselleşme ile ortadan kalkan iç ve dış politika ayrımının etkisi, ve uluslararası alanda değişen dinamiklerin yarattığı etkileşim ve cesaretlenme ile ülkedeki durumdan tatmin olmadıklarını duyurma isteği duymaya başlamıştır. Neji'nin çalışmasında da özetlediği şekliyle, Tunuslu bireylerin rahatsızlığını hatırlamalarını ve haykırmalarını sağlayan kıvılcım şu şekilde gerçekleşmiştir (2012):

Tunus'un az gelişmiş güney şehirlerinden Sidi Bouzid'te seyyar satıcılık yapan Muhammed Buazizi, lisansı olmadığı gerekçesiyle arabasına el konulması ve yetkililer tarafından dövülüp hakaret edilmesi üzerine kendisini yakmıştır. Olayın ardından gelişen küçük çaplı protestolar, gelişmelerin sosyal medya aracılığıyla paylaşılması üzerine kısa sürede ulusal bir isyan hareketine dönüşmüştür. Polisin müdahalesi ile göstericilerin 239'u ölmüş, 1400'ü ise yaralanmıştır (s.118).

Gösterilerin küçük protestolar olarak başlayıp, daha sonra yayılarak devam etmesinde bir çok faktör etkili rol oynamış olsa da, en önemli faktörlerin başında küreselleşmenin etkisi ile varlığını güçlendiren ve bilginin daha hızlı ve kolay yayılmasını sağlayan teknoloji yani “sosyal medya araçları” olmuştur. Buna ek olarak polis güçlerinin yaptığıının aksine ordunun halka destek vermesi ve göstericileri durdurmaya yönelik emirlere itaat etmemesi de göstericileri güçlendiren, hareketi büyüten diğer bir etken olmuştur. Ayrıca uzun yıllar baskı rejimi ve otoriter bir yönetim altında yaşamış olsa da, Tunus halkı bölgede görece daha iyi koşullara sahip olmuş ve daha “özgürlükçü” yasalar ile yönetilmiş, eğitim seviyesi daha yüksek bir toplum olagelmıştır. Tüm bu dinamikler de Tunus halkında güçlü bir muhalif hareket doğurma, hareket için gerekli kaynakları iyi yönetme ve mobilize etme kabiliyetini güçlendirmiştir.

Toplumsal hareketler, onun ortaya çıkışını hızlandıran olayları ve durumları birer kaynak olarak değerlendirir ve zaman zaman küçük kabul edilebilecek bir olay büyük halk ayaklanmalarına veya toplumsal direnişlere kaynaklık edebilir. Fakat her toplumsal hareket içinde bulunduğu toplumun tarihsel gelişiminin, tarih içindeki kırılmalarının, mücadelelerinin birikimidir ve hareketlerin doğru okunması bağlamında, hareketi etkileyen tarihsel dizge dikkate alınmalıdır. Bu noktada, Tunus halkının üzerlerindeki baskı, yönetimin özgürlükler ve insan haklarına saygı konusunda dünya

uluslarının gerisinde kalmış olması, ekonomik sıkıntılar, işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik, demokratik ve adil seçimlerin var olmayışı gibi nedenler toplumun bir araya gelmesini sağlamış ve hareketin başlama kaynakları olmuştur. Aslında, üniversite mezunu bir gencin iş bulamadığı için seyyar satıcılık yapıyor olması ülkedeki ekonomik sıkıntıların ve işsizliğin göstergesi olmuşken, aynı gencin polis tarafından fiziksel ve sözlü hakarete uğraması bireylere devlet tarafından (üniformalı bir polisin devleti veya onun kurumlarını temsil ettiği varsayımı ile) saygı gösterilmediğini açıkça göstermiştir. Tam da bu olay toplumda var olan huzursuzluğun ortaya çıkmasına- patlak vermesine ön ayak olmuşken, gösteriler sırasında kullanılan orantısız güç dolayısıyla birçok vatandaşın hayatını kaybetmesi, bireylerin öfkesini arttırmış ve gösteriler büyüyerek devam etmiştir. Gösterilerin önünü alamayacağını anlayan Bin Ali, 14 Ocak 2011 tarihinde ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Böylece 24 yıllık diktatör Bin Ali rejimi, halk ayaklanmaları neticesinde yıkılmıştır.

Daha önce de tanımladığımız üzere, toplumsal hareketler toplumda değişim veya dönüşüm yaratmaya çalışan, herhangi bir anlamda yeni bir modeli oluşturmak için ortaya çıkan ortak/toplu davranış biçimleridir. Herhangi bir ortak/toplu davranışın toplumsal hareket kabul edilebilmesi için hareketin, toplumun kendisi tarafından, dışsal bir etki olmadan, önceden planlanmadan ve hiyerarşik bir yapılanmaya sahip olmadan ortaya çıkması gerekmektedir. ORSAM'ın 79 numaralı raporuna göre (2011):

Oldukça politik olan Aralık-Ocak Tunus Ayaklanmaları siyasi liderlikten yoksun bir şekilde gelişmiştir. Herhangi bir siyasi partinin süreçte etkili olduğunu söylemek zordur. Ancak Bin Ali döneminde yasal olmayan Tunus Komünist İşçi Partisi (TKİP), Tunus Demokratik ve Vatansever İşçi Partisi ve Arap milliyetçisi hareketler eylemlerin başladığı ilk günden itibaren göstericilere aktif bir şekilde destek vermişlerdir. Diğer siyasi hareketler ise eylemlerin ülke geneline yayılma eğiliminin artmasıyla birlikte halk hareketlerine entegre olmaya çalışmıştır (s.6).

Mücadele her ne kadar devlete karşı veriliyor gibi görünse ve gücü elde etme çabasını andırırsa da, temelde bireyler kendilerine muhalif olan diğer bir fikre yani Bin Ali rejiminin diktatör tavrına karşı mücadele vermiştir. Bireyler temel hak ve özgürlüklerini elde etmek için harekete başlamışlar, yani yaşam tarzlarına yapılan müdahalelere karşı, kişisel haklarını koruma veya elde etme çabası vermişlerdir. Ayrıca hareket planlanarak değil bireylerin içerisinde uzun yıllardır biriken öfke, üniversite mezunu gencin iş bulamadığı için seyyar satıcılık yapması ve lisansı olmaması

dolayısıyla tezgahına polisin el koyması, gence hakaret etmesi dolayısıyla gencin kendini yakmasıyla, halkın belleğinde birçok alandaki yolsuzluklar ve sorunlar canlanmış ve biranda patlak vermiştir. Hareket siyasi bir lidere sahip olmamış, halkın tüm kesiminin itirazlarıyla vuku bulmuş ve ideolojilerden uzak olarak başlamıştır. Kitlelerin bir araya gelişini siyasi fikirler değil, var olan siyasi yapıdan rahatsızlık, ekonomik gidişatın bozukluğu, devlet organlarının işlevsizliği, insan hakları ve özgürlüklere yeterli saygının olmayışı ve demokratik olmayan yönetim şekli neden olmuştur.

Hareket, tabandan örgütlenerek yayılmış ve Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesiyle tamamlanmıştır. Ayrıca protestoların ideolojilerden uzak olarak, herhangi bir lidere bağlı olmadan ve planlanmadan başlaması da tabandan gelen bir talep olduğunun göstergesidir. İşsizlik ve yolsuzluklardan bunalan, ekonomik anlamadaki sıkıntıları görece daha fazla hisseden vatandaşların ön saflarda yer aldığı ayaklanmalar olarak görünse de, aslında bireylerin siyasi anlamda tatmin olamayışları, hak ve özgürlükler anlamında Dünya'nın gerisinde kalmaları da oldukça etkili olan faktörlerdendir. Yaşar'a göre (2012):

Tunus'da halk ayaklanmalarının temel dinamiklerini açıklamak için dile getirilen ekonomik analizler özel bir ilgiyi hak etmektedir. Tunus'daki ekonomik yapı ve bu bağlamda ortaya çıkan yapısal sorunlar Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin neredeyse tamamını içine almaktadır. Yüksek işsizlik oranları, sektörel gerilik, hızlı bir artış grafiği seyreden genç nüfus ve arz eksikliği genel örnekler olarak sayılabilir. Ancak ekonomik açıklamalar sınırlı anlamda ülkelerdeki ve genel anlamda bölgedeki son gelişmeleri anlamak konusunda yetersiz kalmaktadır. Halk ayaklanmalarını analiz edilirken siyasi tarihsel geçmiş önemli veriler sağlarken bölgedeki otoriter rejimlerden beslenen siyasi hoşnutsuzluk da diğer bir önemli etkidir (s. 100).

Tabandan örgütlenerek yayılan, ideolojilerden ve siyasi partilerden uzak şekilde ortaya çıkan bu sürece, siyasi otoritelerin veya partilerin katılımı ancak Bin Ali'nin ayaklanmaları bastıramayacağını anlayarak ülkeyi terk etmesinin ardından oluşan siyasi ve yönetim boşluğu ile olmuştur. “Devrimin ardından, eski rejimle bağlantılı güçler 1959 Anayasası'nın öngördüğü sistem doğrultusunda bir çözüm bulunmasının gerektiği görüşünü ileri sürmüşlerdir” (Yargıç, 2013, s.69). Aslında bu eski rejim yanlıları tarafından bir çözüm gibi görülse de, beraberinde yeni problemleri ve protestoları getirecektir.

Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesiyle boşalan yönetimi doldurmak için “Bin Ali kabinesinin Başbakanı olan Muhammed Gannuşi, Cumhurbaşkanlığı makamının geçici olarak boşalması durumunda yerine Başbakan'ın vekâlet edeceğini öngören anayasa hükmü (m.56.f.1) uyarınca ülkenin geçici cumhurbaşkanı olduğunu ilan etmiştir” (Açıl, 2017, s.184). Gannuşi bu pozisyonda çok fazla tutulmamış çünkü “bir müddet sonra Anayasa Konseyi, Bin Ali'nin geçici değil sürekli olarak görev yapamaz duruma düştüğüne ve bu sebeple anayasanın 57. maddesi uyarınca Meclis Başkanı Fuad Mebuza'nın geçici cumhurbaşkanlığı görevini yürütmesi gerektiğine karar vermiştir” (Köybaşı, 2014, s. 2301). Mebuza cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturduktan sonra hükûmeti kurma yetkisini Gannuşi'ye vermiştir. Aslında Gannuşi halk tarafından eski rejimin temsilcisi olarak görülmüş ve siyasi otoriteyi tekrar oluşturma yönündeki girişimleri kabullenilmemiştir, öyle ki eski rejim bakanlarının herhangi birinin dahi bulunmadığı yeni hükümet bile protestoları durdurmaya yetmemiş ve Gannuşi istifa etmiştir.

Tıpkı toplumsal hareketlerin ortaya çıkış ruhunun da gerektirdiği gibi, siyasi bir lideri olmadan, Tunus halkının farklı kesimlerinin bir araya gelerek başlattığı ve sokaklarda başarıya ulaştırdığı protestolarını artık yasal temele oturtarak, anayasal düzende de başarıya ulaştırmaya ihtiyaçları vardı. Deyim yerindeyse, halkın sahada kazandığı savaşı masada kaybetmeye hiç niyeti yoktu ve eski rejime dair herhangi bir kalıntının onu tekrar getireceğinden endişe etmekte, topyekun değişimi talep etmekteydiler. Tam da bu noktada, var olan anayasanın rehberliğinde gelecek olan hiçbir düzenlemenin onları memnun etmeyeceği fark edilmiştir. Fakat aynı zamanda yeni bir anayasanın hazırlanması ve kabul edilebilmesi için gerekli olan siyasi otorite boşluğunun doldurulma gerekliliği de göz önünde tutulmuştur ve tüm bu nedenlerden ötürü geçici cumhurbaşkanının ülkeyi seçime götürmesi kararı alınmıştır. “Serbest bir seçimin gerçekleştirilebileceği en erken tarihte yeni anayasayı yapmak üzere temsili niteliğe sahip ve olağanüstü yetkilerle donatılmış kurucu bir meclisin teşekkül ettirilmesi devrimin ruhuna en uygun çözüm olarak görülmüştür” (Açıl, 2017, s.197). Yapılan kurucu meclis seçim sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 3

Parti ve listelerin kazandığı sandalye sayısı¹⁴ :

No	Parti ve Listeler	Kazandığı sandalye sayısı
1	En Nahda Hareketi	89
2	Cumhuriyet için Kongre Partisi (CPR)	29
3	Özgürlük, Adalet ve Kalkınma için Halkın Talebi	26
4	İş ve özgürlükler için Demokratik Forum (FDTL)	20
5	İlerlemeci Demokrat Parti (PDP)	16
6	Demokratik Modern Kutup	5
7	İnisiyatif Partisi	5
8	Tunus'un Ufukları	4
9	Devrimci Alternatif	3
10	Demokrat Sosyalistler Hareketi	2
11	Ulusal Demokratlar Hareketi	1
12	Halk Hareketi	2
13	Ulusal Özgür Birlik	1
14	Yeni Anayasal Parti	1
15	Kültürel Birleştirici Ulus Partisi	1
16	Adalet ve Eşitlik Partisi	1
17	İlerlemeci Mücadele Partisi	1
18	Demokratik Toplumcu Ulus Partisi	1
19	Liberal Mağrip Partisi	1
20	Şehitlere Vefa	1
21	Ümit Listesi	1
22	Geleceğin Sesi	1
23	Toplumsal Mücadele	1
24	Adalet Listesi	1
25	Vefa Listesi	1
26	Tunus için Ulusal Cephe	1
27	Bağımsız	1

¹⁴ Et Tasrih bi'n Netaic'in nihaiyye," <http://www.isie.tn/Ar/image.php?id=722>, Erişim Tarihi: 21 Kasım 2011. (Aktaran: ULUTAŞ, U. ve TORLAK, F. (2011), Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi, *SETA Analiz*, (46), 1-24 <http://file.setav.org/Files/Pdf/devrimden-demokrasiye-tunusun-secimi.pdf> erişim tarihi: 27/03/2019

Alınan bu önemli karardan sonra Tunus yeni bir döneme girmiş ve 23 Ekim 2011 tarihinde kurucu meclis seçimleri gerçekleştirilmiştir. Seçimler gerçekleştirildikten sonra, seçime katılan hiçbir parti tek başına hükümeti kuracak sayıya ulaşamadığı için koalisyon kurmaları gerekmiştir. Seçimde birinci olan El Nahda olmuş ve koalisyon kurma çalışmalarına liderlik etmiştir. “Yapılan koalisyon anlaşmasında El Nahda’nın genel sekreteri Hammad Cibili’nin Başbakanlığa; Cumhuriyetçi Kongre Partisi’nin lideri Marzuki’nin Cumhurbaşkanlığı’na, Ettakatol’un lideri Mustafa Bin Cafer’in ise Kurucu Meclis Başkanlığı’na getirilmesi konusunda uzlaşma sağlanmıştır” (Açıl, 2017, s.193).

Diktatör Bin Ali yönetimini deviren Tunus halkı bu başarıyı, yeni rejimi kurarak ve anayasal düzenin demokrasi ve temel hak ve özgürlükleri güvence altına almasını sağlayarak taçlandırmak istemiştir. Kurucu meclis seçimlerinin ardından yeni bir anayasa yazma kararı alınmış ve aslında her parti süreci kendi fikirleri ve görüşleri etrafında şekillendirmek istemiştir. Ne var ki Tunus anayasa yazım süreci takdire şayan şekilde, partileri aşan, sivil toplumun katılımının gerçekleştiği, zaman zaman sokak eylemlerine kulak veren, oldukça demokratik bir ortamda kaleme alınmıştır. “Kurucu Meclis’in kurulması ve yeni anayasa yazım sürecinin başlamasının ardından siyasal partiler süreçte yeniden ön plana çıkmıştır. Ancak bu, yazım sırasında yalnız oldukları anlamına gelmemektedir. Toplumsal hareketlilik özellikle İslam’ın ve kadının yeni anayasadaki yeri konularında devam etmiştir” (Köybaşı, 2014 s. 2297-2316).

Aslında bu toplumsal hareketliliğin devamı gerekli düzenlemelerle de garanti altına alınmıştır. Fadhel Mousa’nın da dediği gibi (2012):

Yeni anayasanın, karanlık bir ortamda ve toplumsal etkilerden uzak bir şekilde doğmaması amacıyla Meclis İçtüzüğü’nün 54. maddesi komisyonların basına ve vatandaşlara açılması ilkesini getirmiştir. Buna bağlı olarak bazı komisyonlar çalışmalarını Facebook üzerinden duyurmuş ve hatta bazı komisyon üyeleri toplantıları Twitter üzerinden güncel şekilde halkla paylaşmıştır (s.79).

Bunun en büyük örneklerinden birisi ise, Ağustos 2012’de açıklanan yeni anayasanın ilk taslağında kadınlar “erkeklerin tamamlayıcısı” olarak tanımlanmasının ardından, kadın örgütlerinden yapılan sert açıklamalar ve bunun sonucunda oluşan toplumsal duyarlılığın sokak eylemlerine dönüşerek kurucu meclis üzerinde yarattığı baskı gösterilebilir. Kadın örgütlerinin eylemleri sonucunda, yeni anayasanın ikinci ve

üçüncü taslaklarından “tamamlayıcı” kelimesi çıkarılmıştır. Fakat bunun daha ötesinde Köybaşı’nın da açıkladığı şekilde (2014);

Tartışmalarda ortaya konan güçlü kadın hakları iradesi anayasa yazım sürecine somut düzenlemeler olarak yansımıştır. Örneğin, yeni Anayasa’nın 21. maddesinde kadın ve erkeklerin kanun önünde eşitliğine yapılan vurguyla yetinilmemiş ve iki maddede kadınların toplumsal eşitliğini sağlamak üzere devlete görevler yüklenmiştir. Bunlardan 34. maddede devlete, seçimle gelinen meclislerde kadınların eşit temsilini güvence altına almaya çalışma yükümlülüğü getirilmiştir. Ayrıca 46. maddede de devlete kadınların kazanılmış haklarını koruma, destekleme ve geliştirme görevi yüklenmiştir. Bunun yanında, yine bu maddeyle kadınlar için fırsat eşitliği ve seçimle gelinen meclislerde eşit temsil öngörülmüştür. Söz konusu maddenin son fıkrası ise kadınlara yönelik şiddetin engellenmesi için devletin sorumluluğuyla ilgilidir (s. 2316).

Yeni anayasa bir devrim anayasası olduğunu kanıtlar değişikliklere kaynaklık etmiş ve devletin temel insan haklarına saygısını güvence altına almayı sağlamaya çalışmıştır. Örneğin sağlık alanında, yeni Anayasa’nın 38. maddesi sağlığın herkesin hakkı olduğunu ifade etmekte ve devlete, tüm vatandaşlar için önleyici sağlık hizmeti ve tedavisi sunma ve sağlık hizmetlerini güvenli ve iyi kalitede yapma görevini yüklemiştir. Ayrıca, aynı şekilde 21. yüzyıla yakışır şekilde çevreye, doğal kaynakların kullanımına ve ekolojik dengeye önem atfetmiş ve devletin sağlıklı ve dengeli bir çevre hakkını güvence altına almasını ve sağlıklı bir iklim için katkı yapmasını 45. maddede düzenlemiştir.

Tunus’da Buazizi ’nin kendini yakması sonrasında, başlayan halk ayaklanmaları ardından Ben Ali’nin ülkeyi terk etmesi ile başlayan rejim değişikliği ve yeni anayasa yazım süreci 26 Ocak 2014 tarihinde, halkın her ayrımına yoğun katılımı ile kabul edilen, yeni Anayasa ile başarıya ulaşmıştır. Charrad ve Zarrugh bu başarıdan şu şekilde bahsetmişlerdir (2013):

Tunus’un yeni Anayasası hem yazım sürecindeki canlı toplumsal diyalog ortamıyla, hem de kabul edilen son metnindeki çağdaş ve evrensel seviyeye Arap Baharı’nın en önemli kazanımlarından biri haline gelmiştir. Arap Baharı’yla birlikte Tunus’da ortaya çıkan en önemli dönüşümlerden biri yukarıdan aşağı siyasetin, aşağıdan yukarıya bir siyasete dönüşmesidir. Hak ve özgürlük alanlarında sivil toplumun anayasa yazım sürecine aktif katılımı gerçekleşmiştir. Üstelik bu dönüşüm uzun bir süreye yayılmış da değildir. Zaman içinde görülen bir gelişimden ziyade, Arap Baharı ve sonrasında devam eden tartışmalar yeni bir kamusal alanın ve sivil toplumun yükselerek sınırlarını aşmasının göstergesidir (s.232).

Tunus’ da Aralık 2010 ve Ocak 2011’de, işsizlik ve yolsuzluklardan bunalan, hak ve özgürlükleri için mücadele vermek isteyen, siyasi anlamda tatmin olamayan bireylerin dayanışması ile tabandan örgütlenerek yayılan, ideolojilerden ve siyasi partilerden uzak şekilde ortaya çıkan, herhangi bir lidere bağlı olmaksızın başlayan devrim hareketi/ toplumsal hareket; 26 Ocak 2014 tarihinde halkın ve sivil toplum örgütlerinin güçlü katılımı ve toplumsal diyalog ortamında hazırlanmış anayasanın kabulü ile son bulmuş ve rejim değişikliğini sağlamıştır. Devrim, tıpkı Melucci’nin toplumsal hareket tipolojisinde de özetlediği şekilde (1985) “dayanışmaya dayalı, içinde bir çatışma taşıyan ve yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan bir kolektif hareket biçimi” (s.789-816) gibi gerçekleşmiştir. Touraine’in tipolojisine de uygun olarak Tunus Arap Baharı hareketi “kimliği, karşıtı ve hayali” mevcut olan ve sonunda hayaline kavuşmuş bir toplumsal hareket olmuştur.

5.2. Tunuslu Kadınların Arap Baharı’ndaki Rolü ve Arap Baharı’nın Tunus Kadın Hareketine Etkisi

Tunus’da Yasemin Devrimi olarak da adlandırılan hareket planlanmadan gelişen, ülkenin her yanından bireylerin katılımıyla, hiçbir ideoloji veya politik figürün yönlendirmesi olmaksızın başlamıştır. Devrim boyunca kadınlar, erkeklerle birlikte sokaklarda özgürlük, adalet, insan haklarına saygı ve demokrasi arayışında olmuş ve sağlanan politik dönüşümün aktif birer parçası olarak hareket etmişlerdir. 28 yaşındaki Tunuslu bir kadın “*protestolar suresince, kadın erkek farklılığı yoktu ve herkes farklılık gözetmeksizin sadece sokaklara çıktı*” şeklinde bahsetmiştir (İsimsiz, kişisel görüşme, Haziran 2019). “Kadınlar, bu harekette protestocu veya siyasetçi, aktivist veya akademisyen, gazeteci veya fotoğrafçı, fakir veya seçkin, şehirli veya köylü olarak rol almışlardır” (Şahin, 2013, s.164). Farklı sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel birikimlere sahip Tunuslu kadınlar, hareketin alevlenmesinde farklı görevler ve sorumluluklar edinmiştir. Kadınların bir bölümü sosyal medyayı kullanarak gösterileri organize edilmesini veya katılımın artmasını sağlayarak Yasemin Devrimi’nin gerçekleşmesine önemli katkıda bulunmuşlardır (Al-Kaylani, 2013, s. 111).

Tıpkı daha öncede belirttiğimiz gibi, Tunus halkının farklı kesimlerinin bir araya gelerek başlattığı ve sokaklarda başarıya ulaştırdığı bu hareket, kadınlar içinde benzer şekilde farklı sosyo-ekonomik seviyedeki, farklı eğitim geçmişi olan, farklı bölgelerden

kadınların desteği ile güçlenmiştir. 45 yaşındaki Tunuslu bir kadın “*protestolar süresince, hepimiz daha iyi bir yaşam hayaliyle, kadın-erkek, fakir-zengin, eğitilmiş-eğitimsiz ortak amaçlar ile, uzun zamandır var olan sessizliği yıkmak için, eşitlik için sokaklara çıktık*” demiştir (İsimsiz, kişisel görüşme, Haziran 2019). “Tunus’da Aralık 2010’da başlayan isyanın en başından itibaren kadınlar değişimin ön saflarında yer almış ve hem örgütleyici hem de gösterici olarak görünür ve aktif bir rol oynamışlardır” (Gondorova, 2014, s.28). Burada her ne kadar, 1980’lerde tüm dünyada ve Tunus’da güçlenen kadın kimliğinin kendini çok belirgin bir şekilde gösterdiği hareketlerin yetiştirdiği neslin ve bu bilinçle yetişen kadınların etkisi oldukça yüksek olsa da, yine de kadınların hareketlere katılımı keskin ve belirgin bir kadın hakları vurgusu ile değil temel insan hakları vurgusu ile olmuştur. “Kadınlar, protestolarda belirgin bir feminist gündem izlemek yerine, erkeklerle birlikte genel bir politik dönüşümün sağlanması için katılmıştır. Sonuçta da devrimin uzun vadede kadın hakları ve özgürlükleri için daha iyi uygulamalar ve pratikler getirmesi umulmuştur” (Şahin, 2013, s.164). Protestolar boyunca kadınlar, ülkenin her yanında erkekler ile omuz omuza olmuş ve onlar da tıpkı erkekler gibi polis tarafından saldırıya uğramış, tutuklanmış ve sokaklarda hayatlarını tehlikeye atmışlardır (Gondorova, 2014, s. 29-30). Konuyla ilgili olarak, Tunus’un önemli kadın aktivistlerinden Emel Bin Atiye protesto hareketlerine atıfta bulunarak, şöyle demiştir: “Devrim sırasında cinsiyet meselesi yoktu. Hepimiz aynı teknedeydik ve kadın erkek hep birlikte diktatörlüğe karşı mücadele ediyorduk” (Aktaran: Aktaş, 2012, s.39).

Tüm bunlar göz önünde tutulduğunda kadınlar, sokaktaki omuz omuza mücadele ruhunun, politik dönüşümün masadaki görüşmelerine de yansımaları ummuş ve bunun için de mücadele vermişlerdir. Bu mücadele, 23 Ekim 2011 tarihinde kurucu meclis seçimlerinin yapılması kararının alınması ile başlamış, seçim çalışmaları süresince devam etmiş ve seçimler sonrasında anayasa yazım ve kabul sürecinde daha da güçlenmiştir.

Kurucu meclis seçimlerinin, halkın tamamının/her kesiminin veya en azından çok büyük bir kısmının katılımı ile gerçekleşmesini sağlamak adına, seçim çalışmalarının adil ve daha demokratik bir ortamda gerçekleştirilmesi için çok büyük uğraşlar verilmiştir. Bu bakımdan, öncelikle seçim propagandalarının şeffaf bir şekilde gerçekleştirilmesi adına basın özgürlüğü sağlanmaya çalışılmış ve basın üzerindeki sansür kaldırılmıştır. Ayrıca, “seçimlere hazırlık alanında atılan önemli bir adım da,

çoğulcu bir sistemin vazgeçilmez unsurları olan örgütlenme ve basın özgürlüğünün teminat altına alınmasıdır. 87 ve 88 sayılı kanun hükmünde kararnameler ile siyasi partiler ve derneklerin örgütlenmesindeki antidemokratik sınırlamalar kaldırılmıştır” (Açıl, 2017, s.189).

Aynı amaç doğrultusunda, kadınların anayasa yapım sürecinde eşit temsilini sağlamak için “kurucu meclis seçimlerine katılan partilerin hazırladıkları listelerde eşit sayıda kadın ve erkek adaya yer vermeleri zorunlu kılınmış ve kadınların listede son sıralara konulmasını engellemek için kadın ve erkek adaylara listede birbirini takip eder şekilde yer verilmesi şartı öngörülmüştür” (The Carter Center, 2011, s. 20). Katılımın çeşitliliğini arttırmak, farklı bakış açılarının temsili sağlamak adına “adayların en az birisinin 30 yaş altında olması zorunlu tutularak gençlerin de Kurucu Meclis’te temsili sağlanmaya çalışılmıştır” (Ayhan, 2012, s. 80). Yüksek katılımın sağlanmaya çalışılmasının yani sıra, demokratik bir secimin vazgeçilmez unsuru olarak şeffaf secim ortamının da sağlanması için adımlar atılmıştır. Bu adımlardan birini Ayhan su şekilde örneklendirmiştir (2012);

Seçimlerin şeffaflığını sağlamaya ve güvenilirliğini artırmaya yönelik atılan bir diğer adım ulusal ve uluslararası gözlemcilerin seçimleri takip etmesine izin verilmesidir. Aralarında ABD, Türkiye, Fransa, Katar, Almanya, Mısır ve İsviçre gibi ülkeler ile Avrupa Birliği, Arap Ligi, Afrika Birliği, Carter Merkezi ve AGİT Parlamenter Asamblesi gibi kuruluşların temsilcilerinin de yer aldığı yaklaşık 600 uluslararası ve 6,000 ulusal gözlemci, tüm seçim bölgelerinde her türlü gözlemi yapmışlardır (s. 81).

Bin Ali rejiminin yıkılması sonrası, Tunus’da, halkın oyu ile seçilmiş ve anayasal düzeni kuracak siyasal bir otoritenin oluşturulması amacı ile 23 Ekim 2011’de Ulusal Kurucu Meclis seçimleri gerçekleştirilmiştir. Kurucu meclisin anayasa taslağını hazırlama sorumluluğunu alarak aslında demokrasinin kurumsallaştırılması çalışmalarında hayati bir rol oynayacağı da belli olmuştur. Seçimlerde 19 parti temsil şansı bulmuş ve “birinci sıradaki Nahda hareketi % 37.4 oy oranı ile sandalyelerin % 41’ini, ikinci sıradaki Cumhuriyetçi Kongre Partisi ise % 8.71 oy oranı ile sandalyelerin % 13.36’sını kazanmıştır. Bu sonuçlar, yeni anayasanın geniş bir yelpazeye yayılan yeni aktörler tarafından uzlaşıyla yapılmasına imkân tanımıştır” (Açıl, 2017, s.192). Fakat sağlanan bu geniş yelpazenin yine de kadın ile erkek adayların eşit temsili sonucunu getirmemiştir. “Çünkü seçim listelerinin % 93’ünde erkek adaylar ilk sırada yer almış;

buna bağılı olarak bir parti herhangi bir seçim bölgesinden tek aday çıkardığında, bu genellikle erkek aday olmuştur. Nitekim üye tamsayısının % 27'sine tekabül eden 59 kadın aday milletvekili seçilebilmiştir" (The Carter Center, 2011, s. 20). Protestolar sonrası masaya oturup yeni ve demokratik bir anayasa yazım sürecine geçildiğinde, demokratik bir siyasi yapı ve demokratik bir toplumu savunan bu partilerin, kadınları ikinci plana atmasının arkasında tabiki belli kalıplar vardır ve bu durum yalnızca Tunus özelinde yaşanan bir durum değildir. Kadınlar her ne kadar Tunus Yasemin Devrimi protestoları boyunca çok önemli aktörler olmuş olsa da, ve 34 yaşındaki Tunuslu evli bir kadının da belirttiği gibi *"protestolara erkeklerle müttefik olarak katılan, erkekler tarafından iyi karşılanan, destek bulan ve üstlendikleri rollere saygı duyulmuş kadınlar"* (İsimsiz, kişisel görüşme, Haziran 2019) yine de siyasetin önemli unsurları olmaları yönünde önleri kapatılmış ve erkeklerin etkinlik alanı olarak görülen devlet karar alma mekanizmaları ve siyasetten uzak tutulmak istenmiştir.

Kurucu Meclis seçimlerinin yapılmasının hemen sonrasında, meclis yeni ve demokratik bir anayasanın yazılması için çalışmalarına başlamıştır. "Yeni anayasanın her bir bölümünün, partilerin meclisteki vekil sayısı nispetinde temsil edileceği 22'ser üyeden oluşan altı farklı komisyon tarafından hazırlanması öngörülmüştür" (Gaddes, 2012, s. 241). Komisyon isimleri ise şöyledir: 1) Anayasanın Başlangıç ve Temel İlkeleri ile Değiştirilmesi Komisyonu, 2) Haklar ve Özgürlükler Komisyonu, 3) Yasama ve Yürütme Erkleriyle Aralarındaki İlişki Komisyonu, 4) Adli, İdari, Mali ve Anayasal Yargı Komisyonu, 5) Anayasal Makamlar Komisyonu, 6) Bölgesel ve Yerel Kamu Yönetimleri Komisyonu (Gaddes, 2012, s. 242). "Kadın üyeler Kurucu Meclis'in farklı komisyonları içerisinde çok önemli yerlere sahip olmuş ve kurucu meclisin ilk başkan yardımcısı bir kadın olmuştur. Ayrıca kadınlar meclisin bu altı daimi komisyonunun/komitesinin her birinde ya katılımcı ya da üye olarak yer teşkil etmişlerdir" (Mekki, 2014, s.5).

Kurucu meclis seçimlerinin tamamlanması, anayasa yazım komisyonlarının oluşturulmasından sonra, 13 Şubat 2012'de, komisyonların anayasa yazım süreçleri başlamıştır. Çalışmalar boyunca yerel ve uluslararası uzmanların ve sivil toplum kuruluşlarının ve akademisyenlerin süreci yakından takibi, oldukça önemli ve demokratik bir anayasa yapımı açısından etkili olmuştur. "14 Ağustos 2012 tarihinde halka duyurulan ilk anayasa taslağı; sivil toplum örgütleri, muhalefet partileri, anayasa hukukçuları ve uluslararası aktörler tarafından şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır" (The

Carter Center, 2014, s. 34-35). Temel eleştiri konuları genel olarak daha “hassas” kabul edilebilecek din ve kadın konuları olmuş olsa da tarafların uzlaştığı alanlar da mevcut olmuştur. “Yargının bağımsızlığı, demokratik ilkeler, sosyal adalet, basın özgürlüğü ve hukukun üstünlüğü gibi konularda iktidar ile muhalefet uzlaşma zemini bulmuşlardır. Hem bu taslakta hem de sonra hazırlanan diğer üç taslakta temel uyuşmazlık noktaları kadının konumu ve din-devlet ilişkileri olarak belirmiştir” (Açıl, 2017, s.195).

Anayasa yazım süreci başladıktan sonra kadınlar, kurucu mecliste temsillerinin sınırlı olmasının verdiği endişe ve aynı zamanda diğer Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile kıyaslandığında %27 gibi görece yüksek bir temsil oranını bulmanın cesaretini yoğurarak, süreç boyunca kamuoyu oluşturma ve anti demokratik buldukları yasa tasarılarını protestolar yoluyla geri çekme yoluna girmişlerdir (Bu süreçte, kadınların her bir komisyonda temsil ediliyor olmalarının da katkıları oldukça önemlidir). Bu noktada, anayasa yazımından sorumlu komisyonun, Ağustos 2012’de, anayasa taslağında kadın ve erkeklere ilgili olarak yer alan “eşit” ifadesini, kadınların erkeklerin “tamamlayıcısı” ifadesi ile değiştirmeye çalışması sonrasında kadınların verdiği tepkiler oldukça önemlidir. Komisyonun bu girişimi, kadınların yoğun tepkilerini doğurmuş ve 13 Ağustos 2013’de Milli Kadınlar Günü kutlamaları sırasında bir araya gelen büyük kadın kitleleri tarafından protesto edilmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının da baskısıyla, anayasa komisyonu, taslakta yer alan kadının tamamlayıcılığı ile ilgili ifadeyi değiştirerek “eşit” ifadesini kullanmak zorunda kalmışlardır (Pedersen ve Salib. 2013, s. 260). “Bu ilk taslak, özellikle kadın hakları savunucuları tarafından *“Tunusluların kazanılmış haklarının çok altında ve özgürlükleri yok eden bir müsvedde”* olarak kabul edilmiştir” (Gaddes, 2012, s.285).

2012 yılında, 2 polis memurunun 27 yaşındaki Tunus’lu genç kadın Meryem Bin Muhammed’e tecavüz etmesi sonrasında, kendilerini savunmak adına yaptıkları açıklamada, kadının erkek arkadaşı ile ahlaksız tavırlar sergilemiş olduğunu söylemesi ve mahkemenin de ahlaksızlık iddiasını soruşturmaya açması, benzer şekilde büyük olaylara sahne olmuştur. Durum kadınlar tarafından büyük gösteriler ile protesto edilmiş ve ciddi bir kamuoyu oluşturulmuştur. Olay sonrası mahkemenin ahlaksızlık suçlamasını hafifletici sebep olarak görmesinden kaynaklı olarak, saldırganlara 7 yıl hapis cezası vermiş ve bunun üzerine karar Muhammed’in avukatı tarafından temyize taşınmıştır. Daha sonra, sivil toplum örgütleri tarafından yaratılan kamuoyu baskısının da etkisiyle polis memurlarının cezası mahkeme tarafından 15 yıla çıkabilmiştir.

Yaşanan bu kötü olayın tam da anayasa yazım süreci içerisinde vuku bulması, hem 2014 Anayasası'nda konuyla ilgili yasanın yazımını hem de daha sonra devam edecek olan mücadelelerin ve hak arayışlarının fitilini ateşleyen bir olay olmuştur.

Üç yıla yakın bir süre boyunca çalışmalarını sürdüren Kurucu Meclis, 26 Ocak 2014'de , 4 çekimser, 12 ret ve 200 kabul oyu ile yeni Tunus Anayasası'nı kabul etmiştir. “2014 Anayasası, devrim kazanımlarını somutlaştıran bir hukuki metin olarak tasarlanmıştır. Bu yüzden anayasada değişiklik yapılması, hem teklif hem de kabul aşamaları açısından oldukça güç şartlara bağlanarak temel hak ve hürriyetlerin garanti altına alınması yoluna gidilmiştir” (Açıl, 2017, s.91). Ayrıca “ 27 Ocak 2014 tarihli yeni Anayasa, gerek yazılış süreci gerekse içeriğiyle anayasa hukukçularının dikkatini çekecek niteliktedir. Yeni Anayasa, sivil toplumun yoğun katılımıyla biçimlenmiş ve demokratik seçimlerle işbaşına gelen bir Kurucu Meclis'in çalışmalarıyla son halini almıştır” (Horchani, 2014, s.11). Aslında, Tunus, yeni Anayasa'yı oluştururken çok zor bir yöntem tercih ederek atanmışlar ile değil, demokratik seçimlerle gelen yetkililer ile yola çıkmıştır. Süreç boyunca farklı grupların katılımı, süreci etkileyişleri aslında katılımcı bir anayasa hazırlama yolunun benimsediğini göstermektedir.

Tepeden inme değil de halkın katılımıyla, seçimle gelen temsilcilerin süreci yönetmesi ile kaleme alınan ve kabul edilen bu anayasa ile, Tunuslu kadınlar, hareket boyunca sokaklarda olmalarını sağlayan taleplerine cevap bulabilmişler midir? Bu noktada, çalışmanın devamında ele ancak olan, 2014 Tunus anayasasının toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirilmesi, parlamentoda kadın temsili, anayasanın kabulünden sonra devam eden kadın hakları konulu tartışmaların analizleri ve son olarak da Tunuslu kadınların değişimi nasıl gördüklerini anlamak üzere yapılan mülakatlardan anekdotlar, kapsamlı bir fikir edinme açısından oldukça önemli olacaktır.

2014 Tunus anayasasının toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirilmesinde Nidhal Mekki, “Tunus: Toplumsal Cinsiyette ve Anayasada Eşitlik” başlıklı çalışması önemli bir yol gösterici olmuştur. Çalışma bir anayasanın cinsiyet eşitliğine dayalı olması ve eşit yurttaşlık olgusunu başarması için uygulaması gereken nitelikleri şöyle sıralamıştır:

- (1) Anayasal söylevi cinsiyetlileştirmek (Gendering the Constitutional Speech),
- (2) Ayrımcılığın açıkça yasaklanması (Outright Prohibition of Discrimination), (3) Aile içi haklar ve sorumluluklarda eşitlik (Equality in Rights and Duties inside the Family),
- (4) Medeni ve siyasi haklarda eşitlik (Equality in Civil and Political Rights), (5)

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklarda eşitlik (Equality in Economic, Social and Cultural Rights), ve (6) Pozitif ayrımcılık yöntemleri (Techniques of Positive Discrimination) (Mekki, 2014, s.11).

Mekki ile aynı yöntemi izleyerek değerlendirdiğimizde listenin ilk niteliği ile ilgili olarak anayasanın ikinci Maddesi örnek olarak gösterilebilir bu maddede şöyle der: “Tunus vatandaşlık, halkın iradesi ve hukukun üstünlüğünü temel alan bir hukuk devletidir”. Bu maddeden anlaşılabilecek olan aslında anayasanın kadın ve erkek vatandaşları ayırmadan sadece vatandaşlık terimi üzerinden tanımlama yapması ve yine eril olmayan, cinsiyetsiz bir kavram olarak halk kelimesini kullanmış olması, görece toplumsal cinsiyet konusunda daha tarafsız olduğunu göstermektedir.

Listenin ikinci niteliğine geldiğimizde ise, anayasanın 21. maddesini örnek olarak göstermek yerinde olacaktır. Bütün vatandaşlar, kadın ve erkek, “hiçbir ayrımcılık yapılmaksızın” hukuk önünde eşit hak ve sorumluluklara sahiptir. Devlet, bütün vatandaşlarının toplu ve kişisel haklarını ve özgürlüklerini korumayı ve insan onuruna yakışır koşullarda yaşamalarını sağlamayı garanti eder. Bu madde aslında çok detaylı olmasa dahi kadın ve erkekler arasında genel anlamda hiçbir ayırım yapılmaksızın hukuk önünde bir eşitlikten bahsedilmektedir ve ilk ve giriş adımı olarak düşünüldüğünde de oldukça büyük bir girişim olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Buna tamamen ilişkili ve bağlı olarak, yine dördüncü nitelikte bahsedilen medeni ve siyasi haklar anayasa da garanti altına alınmıştır. Örnek olarak gösterecek olursak ise 21. madde genel vatandaşlık haklarını garantilerken anayasanın 34. ve 74. maddeleri siyasi hakları garanti altına alan maddeler olarak gösterilebilir. 34. maddeye göre “yasa uyarınca seçim, oy verme ve aday olma hakları garantilenmiştir, devlet kadınların seçilmiş kurullarda temsilini garantilemek adına çalışır” denmiş ve kadınların siyasi hakları anayasa da erkeklerden ayrı tutulmaksızın garanti altına alınmıştır. 74. maddede ise daha özel olarak Cumhurbaşkanlığı makamı vurgulanarak “doğumundan bu yana Tunus vatandaşlığı taşıyan, İslam dinine mensup, her kadın ve erkek oy kullanıcı aynı zamanda cumhurbaşkanı seçilmek için aday olabilir’ denilmektedir. Yasa dine ve vatandaşlığa vurgu yaparak çekince koymuş olsa da cinsiyetle ilgili olarak bir çekince olmaksızın aday olma konusunda kadın ve erkeklerin eşitliğinden bahsetmiştir.

Mekki’nin bahsettiği üçüncü niteliğe bakacak olursak ise Tunus Anayasası’nda güçlü bir madde görememekteyiz. Bu nitelik aslında toplumsal cinsiyet kodlarını minimuma indirmek ve toplumsal cinsiyet kodlamalarının olmadığı bir toplum

yaratmak için, anayasalarda var olması gereken kilit bir özellik olarak kabul edilebilir.

2014 Tunus Anayasası'nı toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirirken kullandığımız beşinci nitelik, anayasanın kadın ve erkek arasındaki ekonomik, sosyal ve kültürel haklarda eşitliği sağlamasına yöneliktir. Bu konuda anayasanın 40. maddesi örnek olarak gösterilebilmekte fakat maalesef, madde sadece ekonomik hakların garantisini vurgulamakta ve kültürel veya sosyal haklar konusunda bir vurgu yapmamaktadır. Anayasanın 40. maddesi şöyle demektedir: “Çalışma, kadın ve erkek, her vatandaşın hakkıdır. Devlet kabiliyet ve eşitliğe dayalı çalışmayı garantilemek için gerekli önlemleri almalıdır. Bütün vatandaşlar, kadın ve erkek, eşit ücret ve, iyi çalışma koşullarında çalışma hakkına sahip olmalıdır”. Çalışma ve dolayısıyla ekonomik hakların bir kısmı koruma altına alınmaya sağlanmış ise de kültürel ve sosyal haklara vurgu yapılmaması aslında hak ihlallerine açık kapı bırakmaktadır. Çünkü toplumun pratikte uygulamaya almadığı, benimseyip korumadığı bir kural ve yasa ancak yazılı birkaç satırdan ibaret olacaktır. Örneğin yasa kadınların çalışma hakkını garantilese dahi, kadının kazandığı parayı ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda kullanma ancak toplumun onun kültürünün, sosyal birikimlerinin ve gerçekliklerinin el verdiği ölçüde olacaktır.

Altıncı ve son nitelik ile ilgili olarak aslında anayasada pozitif ayrımcılık ya da kadınların dezavantajlı olduğu noktalarda daha adil sonuçlar elde edilmesi için öncelik tanınması ile ilgili açık bir madde bulunmasa da anayasanın 46. maddesi “devlet, kadınların kazanılmış haklarını koruma, onları güçlendirme ve geliştirme görevini üstlenir” demiş, maddenin devamında fırsat eşitliğinin sağlanması ve kadın ve erkekler arasındaki eşitliğe erişim için devletin çalışılmasına vurgu yapılması, altıncı niteliğin tam olarak açıkça anayasa da yer etmese dahi bir noktada vurgu yapıldığı söylenebilmektedir. Fakat yine de açıkça eşitliğe erişim için kadınlara ayrıcalık tanınacağıının söylenmemesi veya fırsat eşitliğinin kimin lehine olacağıının vurgulanmaması yasa da açık kapılar olduğunun göstergesi olmuştur.

Devrimin yazılı ve teorik sonucu olarak gösterilebilen 2014 Anayasası büyük ölçüde kadın haklarının korunması, geliştirilmesi ve güçlendirilmesi noktasında kapsayıcı olmuş, kadınların yazım sürecindeki girişimleri yanıtsız kalmamıştır. Fakat yazılı bu kuralların ihlalleri noktasındaki koruyucu önlemlerinde açıkça alınmamış olması, toplumdaki yansımalarına bakma gereksinimi doğurmaktadır. Temelde, 2014 Tunus Anayasası halkın tüm kesimlerinin aktif katılımı ile yazılmış olsa da, yazılış

biçimi ve hak ve özgürlüklerin korunması açısından örnek gösterilebilecek bu anayasanın, yine toplum tarafından kabulü ve uygulanışına bakmak yerinde olacaktır. Bu noktada kadın hakları ile ilgilenen çalışmamız, Tunuslu kadınlara Arap Baharı sonrası, yeni anayasa ile birlikte hayatlarında nelerin değiştiğini ve yasaların kendilerini yeterince koruyup korumadığı, nelerin geliştirilmesi gerektiği konularında bazı sorular sormuştur. Yapılan mülakat sonuçları gerekli yerlerde verilen bilgilere destek amaçlı tezin beşinci bölümü boyunca çalışmaya yedirilmiştir. Bu noktada, büyük resmi daha iyi anlayabilmek adına devrimin yazılı sonucu olan 2014 Anayasası'nın kabulü sonrası ülkede siyasi yapılanmanın sağlanması adına yaşanan bazı önemli kırılmalar ve gelişmelere göz atılacaktır.

Ocak 2014'de Tunus Anayasası'nın kabulü ile birlikte, kurucu meclis en elzem ve asli sorumluluğunu yerine getirmiş ve artık parlamento seçimlerinin yapılmasının önünde bir engel kalmamıştır. Bunun üzerine, Şubat 2014'te Ulusal Kurucu Meclis, seçim yasası üzerinde çalışmalara başlamış ve 29 Nisan 2014'de yasa tamamlanarak, onaylamıştır. Bu noktada, çalışmamız için en önemli sayılacak durum ise, yeni seçim yasasına göre parti listelerindeki kadın ve erkek dağılımının eşit olması gerektiğidir. (Köktaş, 2014). Ekim 2014' de Tunus, parlamento seçimlerini gerçekleştirmiş ve bu seçimlere katılan adayların % 47'sini (yalnızca %12'si parti listelerinin ilk sırasında olmak suretiyle) kadın adaylar oluşturmuştur (Moghadam, 2018). Partilerin parlamentoda kazandıkları sandalye sayıları aşağıdaki gibi sonuçlanmıştır:

Tablo 4

2014 Tunus Seçimleri/ Ülke Geneli Oy Oranları ve Milletvekili Sayıları ¹⁵

Siyasal Parti	Milletvekili Sayısı	Ülke Geneli Oy Oranı (%)
Nida Tunus Hareketi Partisi	86	37,56
Ennahda Hareketi Partisi	69	27,29
Özgür Milli Birlik Partisi	16	4,02
Halk Cephesi Partisi	15	3,66
Afak Tunus Partisi	8	3,02
Cumhuriyet İçin Kongre Partisi	4	2,14
Demokratik Hareket Partisi	3	1,93
Halk Hareketi Partisi	3	1,34
Girişim Partisi (Mubadara)	2	1,32
Muhabbet Hareketi Partisi	2	1,20
Cumhuriyetçi Parti	1	1,47
Demokratik İttifak Partisi	1	1,27
Ulusal Kurtuluş Cephesi	1	0,18
Sosyalist Demokratlar Partisi	1	0,17
Redd El-İ'tibar (Bağımsız)	1	0,15
Mecd Elcerid (Bağımsızlar)	1	0,14
Çiftçilerin Sesi Partisi	1	0,10
Dış Tunusluların Sesi (Bağımsız)	1	0,05

Tablo 4' de ayrıntılı olarak verilen, partilerin parlamento'ya giren milletvekilli sayıları içinde ise, toplam parlamentonun % 31'ini kadın vekiller oluşturmuştur. Bu oran, aslında Ben Ali döneminde 1995-2010 yılları arasında, kadın temsil oranının %23 ile %28 arasında gidip geldiği düşünüldüğünde hatırı sayılır bir yükselme olarak gösterilebilir (Moghadam, 2018). Fakat yine de demokratikleşme uğruna yapılan bir devrim sonrasında, ve hatta partilerin listelerinde kadın ve erkek sayılarına eşit şekilde yer vermelerini gerektiren yasanın var olmasına rağmen, kadın temsil oranının sadece % 3- %8 arasında yükselmiş olması, ve yukarıda belirtildiği üzere, kadınların sadece

¹⁵ TBYSK. 2015. Tunus Bağımsız Yüksek Seçim Kurulu Web Sayfası.

<http://www.isie.tn/resultats/resultats-legislatives/> Erişim 2 Ocak 2015. (Aktaran: UYSAL, A. ve GÖKÇEN, A. (2015), Tunus Seçimleri Analizi, *Akademik ORTA DOĞU*, 9 (2), 95-129.

%12'sinin parti listelerinin ilk sırasında yer almış olması, yasanın yeterince özümsemediğinin göstergesi olarak kabul edilebilir. 34 yaşındaki Tunuslu bir kadının konuyla ilgili olarak şöyle demiştir *“daha iyi bir Tunus hayali ile erkeklerle birlikte sokaklara çıktık ve eylemlere katıldık, daha sonrası ise siyasi haklarımızı elde etmek için çaba sarf ettik, anayasa da kadın ve erkeklerin eşit siyasi haklara sahip olduğu vurgulandı ama bizler erkeklerle eşit erişime sahip değiliz ve adil olarak yarışamayız”* (İsimsiz, kişisel görüşme, Haziran 2019).

Parlamento seçimlerinin tamamlanmasının ardından, yine bir o kadar önemli olan başkanlık seçimlerinin yapılması kararı alınmış ve seçimlerin ilk turu 23 Kasım 2014'de gerçekleştirilmiştir. İlk turda hiç bir aday oyların yeterli çoğunluğunu alamadığından ikinci tur seçimlerinin gerçekleşmesi gerekmiş ve bu tura en çok oyu alan Beji Caid Essebsi ve Moncef Marzouki kalmıştır. İkinci tur seçimleri 21 Aralık 2014'de gerçekleştirilmiş ve Essebsi oyların 55.68'ini alarak ülkenin yeni cumhurbaşkanı olmuştur. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde toplamda 27 aday yarışmış ve bunlar arasında hiçbir kadın aday bulunmamıştır.¹⁶

Yeni anayasanın kabulü ve ardından gerçekleşen parlamento ve başkanlık seçimleri 2011 yılının Ocak ayında sokakta başlatılan mücadelenin, devam eden siyasi ayakları olmuşlardır. Ülke yönetiminin tamamen normalizasyonu sürecindeki gereklilikler 2014 ve 2015 yıllarında adım adım gerçekleştirilmeye çalışılmış. Bunların sonuncuları da aslında başbakanın tayini ve kabinenin kurulması olmuştur. Şubat 2015'de bağımsız aday Habib Essid ülkenin başbakanlığına tayin edilmiş ve kurduğu kabine güven oyunu alarak 6 Şubat 2015'de görevine başlamıştır. Habib Essid'in başbakanlığı döneminde iki kabine kurulmuş ve bunların ilki Şubat 2015'den Ocak 2016'ya ve Ocak 2016'dan Ağustos 2016'ya kadar görev yapmıştır (Razipour, 2017).¹⁷

Ağustos 2016'da, ekonominin giderek kötüleşmesinin de etkisiyle, yapılan güven oylamasında Essid üç destek oyuna karşı 118 red oyu ile görevinden azledilmiştir.¹⁸ Essid'den hemen sonra görevi Nidaa Tunus partisinden Youssef Chahed geçmiş ve yeni kabineyi o kurmuştur. Ağustos 2016'da değişiklik yaparak yeniden oluşturduğu kabinesi hala görev yapmaktadır (Razipour, 2017).¹⁹ Şunu vurgulamak oldukça önemli olacaktır ki 9 Mayıs 2018 itibarıyla Ennahda Partisi'nden Souad Abdel

¹⁶ <http://www.electionguide.org/elections/id/2826/> erişim tarihi: 15/04/2019

¹⁷ <https://pomed.org/details-on-the-new-tunisian-cabinet/> erişim tarihi: 15/04/2019

¹⁸ <https://www.theguardian.com/world/2016/jul/31/tunisian-prime-minister-habib-essid-sacked-by> erişim tarihi: 15/04/2019

¹⁹ <https://pomed.org/details-on-the-new-tunisian-cabinet/> erişim tarihi: 15/04/2019

Rahim ile yapılan bir röportajda şunları vurgulamıştır: “Chahed tarafından başkanlık edilen, 28 bakandan oluşan ulusal birlik hükümetinin (kabinenin) yalnızca üç kadın üyesi bulunmaktadır; Turizm ve El Sanatları Bakanı (Salma al-Loumi al-Raqiq), Kadın, Aile ve Çocuktan Sorumlu Bakan (Naziha Obeidi) ve Gençlik ve Spor Bakanı (Majdouline Cherni) (Ltifi, 2018).²⁰ Çok açık şekilde görüleceği üzere toplamda 28 üyeden oluşan kabinede, kadınlara verilen bu üç bakanlık yine kadınların geleneksel rollerinin dışına çıkılmayacak şekilde sorumlulukları olan bakanlıklar olmuş ve yine genelde devletin, özelde ise erkeklerin istediği sınırlarda kadın temsiline izin verilmiştir. Bu noktada, 1956’da ülkenin bağımsızlığından bu yana kurulan hiçbir parti kadın bir genel başkan tarafından yönetilmediğini, ve kadınların ülkenin cumhurbaşkanlığı veya başbakanlığı görevlerinde yer almadığını söylemekte kadın temsiline sınırlılığını vurgulamada ve göstermede önemli bilgiler olacaktır. Al Sabaah gazetesinde 18 Kasım 2017 tarihinde hükümet tarafından yayınlanan istatistiklere göre Tunus partilerindeki kadın oranı %23 civarında bulunmaktadır ve ayrıca Chahed tarafından tayin edilen 24 vali içerisinde sadece bir kadın vali bulunmaktadır (Ltifi, 2018).²¹

2014 Anayasası ile kazanılan siyasi hakların pratikte nasıl kullanıldığını değerlendirmenin önemli olduğu kadar yine aynı anayasa da kazanılan ve anayasanın 40. maddesi (“Çalışma, kadın ve erkek, her vatandaşın hakkıdır. Devlet kabiliyet ve eşitliğe dayalı çalışmayı garantilemek için gerekli önlemleri almalıdır. Bütün vatandaşlar, kadın ve erkek, eşit ücret ve, iyi çalışma koşullarında çalışma hakkına sahip olmalıdır”) ile garanti altına alınan ekonomik ve sosyal haklarda eşitlik ilkesinin pratikte uygulanışına bakmak da kazanılan hakların pratikteki etkisini kısa vadede görmek adına oldukça gerekli olacaktır. Bu noktada, Dünya Bankası’nın Uluslararası Çalışma Örgütü’nün tahminlerini kullanarak biçimlendirdiği, Tunus’da kadınların iş hayatında temsili grafiği yol gösterici olacaktır. Bahsedilen grafiğe göre 2000- 2008 yılları arasında iş hayatında kadınların temsili sürekli bir artış göstermiş ve %25’den %28’ lere kadar yükselmiştir, 2008-2011 yılları arasında bir düşüş gösterse de (ekonomik kriz dinamiği etkili olmuş olabilir), 2012 yılında tekrar %28 oranına yükselmiştir.²² Çalışmamız açısından, bu konuda kilit sayılabilecek 2014 yılı ve

²⁰ <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/05/tunisia-municipal-elections-women-role-politics.html> erişim tarihi: 15/04/2019

²¹ <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/05/tunisia-municipal-elections-women-role-politics.html> erişim tarihi: 15/04/2019

²² <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.ACTI.FE.ZS?end=2018&locations=TN&start=2000>

sonrasında ise kadınların iş hayatındaki temsili giderek azalan bir seyir göstermiş ve 2014 yılında %27.5 olan kadın temsili 2018 yılında % 27.1 olarak tahmin edilmiştir. Ayrıca 2018 yılı küresel toplumsal cinsiyet eksikliği indexinde, Tunus 149 ülke arasında 119. sırada yer almış ve dünya ortalamasının çok altında kalmıştır. Fakat yine de 2014 anayasasının kabulünden sonraki her yıl ilerleme kaydettiğinin altını çizmek faydalı olacaktır.

Yukarıda belirtilen veriler ışığında, 2014 yılında kabul edilen anayasa ve anayasanın 40. maddesinin kadınların iş hayatındaki temsilini arttırması ve bunu kolaylaştırması beklenirken, bu durum kabulün gerçekleşmesinden sonraki dört yılda hemen gerçekleşmemiştir. Bu da aslında anayasaya eklenen bir maddenin, toplum tarafından kabulünün veya onun gerçekleşmesine uygun koşulların kısa sürede oluşturulamayacağını göstermektedir. Çünkü kadınların iş hayatındaki temsillerinin önündeki tek engel, onları bu konuda koruyan anayasal bir düzenlemenin olmayışı değil, aynı zamanda bu durumun gerçekleşmesine uygun ekonomik, sosyal ve kültürel koşulların eksikliğinin birlikteliğidir. Konuyla ilgili olarak 28 yaşındaki Tunuslu üniversite mezunu kadın şöyle demiştir; *“evet devrim sonrasında artık istediğimi giyebiliyor, istediğim şekilde dini ritüellerimi gerçekleştirebiliyorum, haklarımın anayasa ile garanti altına alınmaya çalışıldığını görüyorum. Fakat üniversite mezunu 28 yaşında bir kadın olarak iş bulamıyorum ve bulabilme umudu taşımıyorum”* demiştir (İsimsiz, kişisel görüşme, Haziran 2019).

Aslında kadınların eşit katılımının önündeki başlıca sosyo-kültürel engeller vardır. Örneğin, ev işinin çoğunlukla kadınların sorumluluğunda görülmüş olması yani ev işi mesuliyetleri, kadınların iş hayatına katılımlarını olumsuz etkileyen faktörler arasında sayılmaktadır. 2017 yılında yayınlanan ve Tunus’da kadınların çalışma hayatına katılımı ile ilgili yapılan çalışmada da bununla doğru orantılı olarak şöyle bahsedilmektedir 20 yaşından önce az olan iş hayatına katılım, kadınlar için 25-29 yaşları arasında yükselmektedir. Bu yükseliş eğitim hayatını tamamlama ve iş hayatına geçişle orantılıdır. Fakat 29 yaş sonrası bu ortalama tekrar düşmekte ve bu noktada da kadınların çocuk sahibi olma ve aile ile ilgilenme sorumluluğunu benimsemeleri etkili olmaktadır (Mouelhi ve Goaied, 2017, sf.3). Diğer yandan, kadınların iş hayatındaki statüleri de katılımın devamlılığı açısından önemli sayılmakta ve kaliteli katılımın sağlanıp sağlanmadığını anlama noktasında önemli bir dinamiği oluşturmaktadır. Ayrıca

bu dinamik kadınların eşit katılımının sağlanması önünde herhangi sosyolojik bir engelin varlığı olup olmadığını göstermesi açısından değerlidir. Aynı araştırma, çalışan kadınların sadece %16'sının “yönetici” seviyesinde yer aldığını göstermekte²³ ve kadınların daha çok düşük vasıflı işlerde, hiyerarşinin alt kısmındaki pozisyonlarda yer aldığını söylemektedir (Mouelhi ve Goaied, 2017, s.5). Bu araştırmanın 2014 yılı verilerine uygun olarak hazırlanmış olmasına ve yeni anayasanın kabulü sonrası uygulamaları tam olarak kapsamamasına rağmen, kadınların iş hayatındaki temsilleri ile ilgili anlayışı ve alışlageleni göstermesi açısından oldukça faydalıdır. Yani, kadınların anayasadaki maddenin varlığına rağmen aşması gereken diğer bir durumda kadınların daha iyi pozisyonlarda çalışabileceklerini kanıtlamak zorunda olmaları ve bunun önündeki yargıları kırmaları olacaktır. Çünkü daha çok düşük vasıflı işlerde yer almaları dolayısıyla, iş güvenlikleri daha az olacak ve daha az sabit işlerde çalışmaya devam edeceklerdir. Ekonominin düzeltilmesiyle birlikte, tabiki 2014 anayasası ile gelen madde kadınların iş hayatındaki temsillerini arttıracak fakat bunun için kat etmeleri gereken uzun bir süreç olacak, öncesinde aşmaları gereken ön yargılar ve alışagelmış kurallar var olacaktır.

2014 Anayasası'nın kabulü ve sonrasında gerçekleşen genel seçimler ve cumhurbaşkanlığı seçimleri ile ülke bir normalizasyon sürecine girmiş ve reformlar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bunlar arasından çalışmamız açısından büyük adımlar sayılabilecek olanlar 2017'de çıkarılan kadına yönelik şiddetin önlenmesi yasasıdır. 2017 yılında Tunus parlamentosu tarafından kabul edilen iki yasa kadın haklarını güçlendirmiştir; yasalara göre kadının tecavüzcüsü ile evlenmesi durumunda, tecavüzcünün ceza almaması yasası kaldırılmış ve 1973 yılında çıkarılan Müslüman kadınların Müslüman olmayan erkeklerle evlenmesini engelleyen yasa kaldırılmış ve bu evliliklerin tanındığı belirtilmiştir (Moghadam, 2018). Ayrıca yine 2017 yılında eşit miras hakkı için gerekli düzenlemelerin yapılması adına parlamentoya yasa tasarısı verilmiştir. Slimane yasa tasarısının parlamentoya sunulduğu sürecini şöyle özetlemiştir (2017)²⁴;

²³ Daha fazlası için lütfen bakınız: <https://erf.org.eg/wp-content/uploads/2017/11/1160.pdf> erişim tarihi: 15/04/2019

²⁴ <http://ordaf.org/tunusta-kadınların-miras-mucadelesi-tarihi-arka-plan-ve-siyasi-sosyal-engeller/> erişim tarihi: 15/04/2019

Cumhurbaşkanı Sebti, “kadın ve erkek arasında tam bir eşitliğin sağlanması ve sorumluluk üstlenmede iki cins arasında denkliğin sağlanması sorumluluğunu” devlete yüklemiştir. Bu konudaki dayanağı da 2014 Anayasasının 46. maddesi olmuştur ki, bu madde; “kadınların müktesep haklarını himaye, destekleme ve geliştirmeyi ayrıca her alanda, her türlü sorumluluğu üstlenme konusunda kadınlar ile erkekler arasında fırsat eşitliğini garanti etmeyi, devletin seçimle gelinen görevlerde kadın ve erkek arasında bir taksimi yapmayı, kadına karşı her türlü şiddeti önlemeyi”, devletin görevleri arasında saymaktadır. Diğer taraftan 21. madde ise “ödevler konusunda hiç bir ayırım yapmadan kanun önünde kadın-erkek eşitliğini” öngörmektedir.

Cumhurbaşkanının verdiği bu söz kabinesi tarafından tartışıldıktan sonra yasa tasarısı olarak meclise sunulmuştur. Fakat tasarı En Nahda partisi tarafından İslami kurallara aykırı olduğu ve ülkenin sosyolojik yapısını bozabileceği gerekçeleri ile reddedilmiştir. Ülkede konu ile ilgili büyük tartışmalar başlamış ve sonunda Eylül 2017’de meclise gönderilen yasa tasarısı ancak Kasım 2018’ de kabul edilmiş ve Tunus kadın ve erkeklere eşit miras hakkı tanıyan ilk Arap devleti olmuştur. Bu tartışmaların büyüklüğü ve ona karşıt düşüncelerin varlığı da göstermektedir ki yasanın kabulüne rağmen yasal olmayan aile düzenlemeleri ve sosyal baskılar kadınların bu hakka erişimi önünde engeller oluşturacaktır ²⁵.

Özetle, bölgedeki diğer Arap ülkeleri ile kıyaslandığında Tunus kadınlara tanınan haklar, bu hakların devlet tarafından korunması ve hukuki düzenlemeler noktasında lider konumdadır ve var olan tüm bu düzenlemeler “Arap Baharı” sonrası Tunus devrimi ile ilerletilmeye çalışılmıştır. Kadınlar, devrim sürecinde oldukça aktif olmuş ve kendilerini görünür kılmışlardır. Mücadeleler sonrası masaya oturulduğunda her ne kadar arka planda bırakılmaya çalışılsa da haklarını koruma noktasında büyük girişimlerde bulunmuş, ve sürecin her noktasında yer almayı başarmışlardır. Sonuç olarak da hem anayasa hem de daha sonrasında çıkarılan yasalar ile talep ettiklerine erişmeyi büyük ölçüde başarmışlardır. Fakat bu haklara erişim noktasında düşünüldüğünde ise, zorluklar yaşadıkları ve engellerle karşılaştıkları oldukça açıktır. 45 yaşında Tunuslu kadın bir avukat konuyla ilgili söyle demiştir “*yeni anayasa her ne kadar kadın ve erkeklerin eşit vatandaşlığı konusunu açıkça vurgulasa da pratikte bu henüz gerçekleştirilememiştir*” demiştir (İsimsiz, kişisel görüşme, Haziran 2019). Bu engellerin aşılmasının, yasal düzenlemelerin sosyolojik olarak kabulünün zaman alacağı görülse de, “Arap Baharı” sürecinde ateşlenen kıvılcım Tunuslu kadınlar için umut teşkil etmekte ve mücadelenin devamlılığının sinyallerini yarmaktadır.

²⁵ <http://www.arabnews.com/node/1463806/middle-east> erişim tarihi: 15/04/2019

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yukarıda da tanımlandığı üzere Ortadoğu yalnızca coğrafi bir bölgeye işaret etmemekte aynı zamanda siyasi, kültürel, dini ve etnik boyutları da barındıran bir olgudur. Çalışma, bu bölgede yaşanan değişim ve dönüşümleri üç kırılma; II. Dünya Savaşı sonrası milliyetçi hareketler; 11 Eylül sonrası dönem; ve “Arap Baharı” süreci, üzerinden sınıflandırarak, bu dönüşümlerde kadınların rolü ve dönüşümlerin kadın hareketlerine etkisine odaklanmıştır. Ortadoğu’da kadınların hak arayışları genel olarak diğer toplumsal hareketler içerisinde yer bulmaya çalışmaları şeklinde başlamıştır. Bu nedenle çalışmamızda, Ortadoğu’daki milliyetçi hareketler boyunca kadınların bağımsızlık mücadelesi hareketlerindeki yerleri, 11 Eylül sonrası dönemde “Batı ve Batılılaşma” karşıtı tavır bağlamında kadınların tutumu ve “Arap Baharı” sürecinde kadınların hareketlere katkıları, Ortadoğu kadın hareketini anlama ve değerlendirme noktasında incelenmiştir.

Tez çalışması yoğun olarak, daha sonra Arap Baharı olarak adlandırılacak olan, 2010 yılında Tunus’da başlayarak neredeyse tüm Ortadoğu bölgesine yayılan protestoları ve halk ayaklanmalarını, protestolarda kadınların rolünü ve mücadeleler sonrası elde edilen kazanımların kadınların haklarına erişimlerini ne şekilde etkilediğini, kadınların sürece nasıl dahil olduklarını incelemiştir. Tunus’da başlayan bu halk ayaklanmaları, Touraine’in tipolojisine de uygun olarak “kimliği, karşıtı ve hayali” mevcut olan ve yeni bir toplumsal hareket olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda bahsi geçen toplumsal hareketin içinde bulunduğu toplumun tarihsel gelişimi, tarih içindeki birikimi ve hareketi etkileyen tarihsel dizge dikkate alınmıştır.

Toplumsal hareketler genel olarak toplumda değişim ve dönüşüm amaçlayan kitlesel oluşumlardır. Kadın hareketleri, var olan sistemi, sistemde kadını görünür kılmayı amaçlayarak, dönüştürmeye çalışan, kadının toplumdaki yerini ve haklarını genişletmeyi öngören, kolektif eylemler dizisidir. Ortadoğu’da kadınların hak arayışları veya toplumda kendilerini görünür kılmak için sahneye çıkışları diğer toplumsal hareketler içerisinde yer bulmaya çalışmaları şeklinde başlamıştır. Bu nedenle çalışmamız tarihi arka planı göz ardı etmeden, Tunus’lu kadınların Arap baharı sürecine gelmeden önceki birikimlerini ve var olan kazanımlarını/ haklarını, bunları elde

edişlerini, eksikliğin var olduğu ve ilerlemenin gerektiği alanları incelemiştir.

Tunus 1956 yılında bağımsızlığını kazandıktan ve yeni yönetime geçtikten sonra reformlara ve düzenlemelere başlanmıştır. Bu dönem sonrasındaki 1960 ve 1970'li yıllar kadınlar için devlet feminizminin güçlü olduğu ve aslında yeni yönetimin kendi meşruiyetini güçlendirmek için halkın yarısını oluşturan kadınların taleplerine cevap olmaya çalıştığı dönem olmuştur. Bu dönemde kadınlar temel haklara erişimler de büyük kazanımlar elde etmiştir. 1980 ve 1990'larda ise 60'lar ve 70'lerde eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve medeni hukukun kabulü ile oluşan ortamda yetişen kadınlar, özerk kadın hareketlerinin doğmasını sağlamıştır. Sivil toplum kuruluşları aracılığı ile karar alım süreçlerinde yer almaya, hükümete taleplerini iletebilmeye ve onları değişim için zorlamaya başlamışlardır. 2000'lerde anayasanın maddelerinin tartışılmaya açılmasını talep etme, siyasete daha etkin katılma gibi konulara odaklanmış olan kadınlar, yıllar boyunca kazandığı deneyimler ile 2011 yılı devrimine, toplumun yeniden inşasında çok önemli roller üstlenme sorumluluğunu alabilecek birikim ile girmişlerdir.

Tunus'da Yasemin Devrimi olarak da adlandırılan hareket, önceden tasarlanmadan, toplumun farklı kesimlerinden bireylerin katılımıyla, tayin edilmiş bir lider olmaksızın başlamıştır. Tunus halkının farklı kesimlerinin bir araya gelerek başlattığı bu hareket, kadınlar için de benzer şekilde farklı sosyo-ekonomik seviyedeki, farklı eğitim geçmişi olan, farklı bölgelerden kadınların desteği ile güçlenmiştir. Devrim boyunca kadınlar, erkeklerle birlikte sokaklarda özgürlük, adalet, insan haklarına saygı ve demokrasi arayışında olmuş ve sağlanan politik dönüşümün aktif birer parçası olarak hareket etmişlerdir. Kadınların hareketlere katılımı keskin ve belirgin bir kadın hakları vurgusu ile değil temel insan hakları vurgusu ile olmuştur ve mücadelenin olumlu sonuçlanmasının kadınların haklarına erişimlerini sağlayacağı veya kolaylaştıracağı umut edilmiştir.

Tunus'da Buazizi'nin kendini yakması sonrasında başlayan bu halk ayaklanmaları, Ben Ali'nin ülkeyi terk etmesi sonrası başlatılan rejim değişikliği ve 26 Ocak 2014 tarihinde kabul edilen yeni Anayasa ile başarıya ulaşmıştır. 2014 anayasanın kabulü, sonrasında gerçekleşen genel seçimler ve cumhurbaşkanlığı seçimleri ile ülke bir yeniden inşa sürecine girmiştir. Peki halkın güçlü katılımı ve seçimle gelen temsilcilerin süreci yönetmesi ile kaleme alınan ve kabul edilen bu anayasa ile Tunuslu kadınlar, hareket boyunca sokaklarda olan kadınlar için tatminkar olmuş mudur? Bu

bağlamda çalışma, 2014 Tunus Anayasası'nın toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirmiş, parlamentoda kadın temsili, anayasanın kabulünden sonra devam eden kadın hakları konulu tartışmalar analiz edilmiş ve son olarak da Tunuslu kadınların değişimi nasıl gördüklerini anlamak üzere bazı kişisel görüşmeler yapılmıştır.

Özetle, Tunuslu kadınlar, devrim sürecinde protestolara erkeklerle birlikte oldukça aktif katılım gerçekleştirmiş ve kendilerini bu süreçte görünür kılmayı başarmışlardır. Sokak mücadeleleri sonrası yeniden inşa sürecine geçildiğinde, her ne kadar arka planda bırakılmaya çalışılsa da, haklarını koruma noktasında girişimlerde bulunmuş, ve sürecin her noktasında yer almayı sağlamışlardır. Böylece, hem anayasada hem de daha sonrasında çıkarılan yasalar ile eşit yurttaşlık hakkı, ayrımcılığın anayasada açıkça yasaklanması, medeni ve siyasi haklarda eşitlik, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarda eşitlik, kadının tecavüzcüsü ile evlenmesinin engellenmesi, eşit miras hakkı gibi taleplerine erişmeyi başarmışlardır. Fakat bu haklara erişim ve aynı şekilde onların korunması noktasında düşünüldüğünde ise, zorluklar yaşadıkları ve engellerle karşılaştıkları Tunuslu kadınlar ile yapılan kişisel görüşmelerde aşikârdır. Bu engellerin aşılmasının ve yasal düzenlemelerin sosyolojik olarak kabulünün zaman alacağı görülse de, Tunuslu kadınların 2014 anayasasının kabulü sonrası yapılan ilk parlamento seçimlerinde %31 gibi (2018 yılı ABD senatosu kadın temsiliinin %26 düşünüldüğünde)²⁶ yüksek bir temsil oranına sahip olması, yukarıda belirtilen hakları anayasa ile garantilemiş olmaları, kadınların eşit miras hakkına sahip olduğu ilk Arap devlet olması, kabinede kadın vekillerin temsil ediliyor olmalarının verdiği güç ile kadınların mücadeleye devam edeceği umulmaktadır.

²⁶ <https://cawp.rutgers.edu/women-us-senate-2019> erişim tarihi: 15/04/2019

KAYNAKÇA

- AÇIL, M. (2017), Tunus'un Demokratik Dönüşümü ve Anayasa Yapım Süreci, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 165-203.
- AHMED, L. (1992), *Women and Gender in Islam: Historical Roots of a Modern Debate*, New Haven: Yale University Press.
- AKTAŞ, M. (2012), Arap Baharı ve Kadın Hakları, *Ekev Akademi Dergisi* 16 (52), 29-43.
- AL KAYLANI, H. F. (2013), Women as Drivers of Change in the Arab World, *Turkish Policy Quarterly*, 11(4), 109-117, <http://turkishpolicy.com/Files/ArticlePDF/women-as-drivers-of-change-in-the-arab-world-winter-2013-en.pdf> adresinden 27/03/2019 tarihinde erişildi.
- ALTINAY, A. (2000), *Vatan, Millet, Kadınlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ALVİ, H. (2015), Women's Rights Movements in The 'Arab Spring': Major Victories or Failures For Human Rights?, *Journal of International Women's Studies*, 16 (3), 293-318.
- ARAT, N. (2010). Feminizmin ABC'si, İstanbul: Say Yayınları.
- ARFAOUI, K. (2005), The Development of the Feminist Movement in Tunisia 1920s-2000s, *International Journal of the Humanities*, 4 (8), 51-59
- AYHAN, V. (2012), Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşini Yakması, *Ortadoğu Etüdleri (ORSAM)*, 3(2), 59-93.
- BACCOUCHE, N. (2012), “Demokrasiye Geçişin 3 Komisyonu”, *Anayasa Hukuku Dergisi*, 1(2), 118.
- BALCI, A. (2017), Sömürgeci Feminizm: Ortadoğu'da ‘Kurtarılacak’ Kadın Öznenin İnşası, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 9 (78), 80-81 https://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/26_alibalci.pdf adresinden 27/03/2019 tarihinde erişildi.
- BENFORD Robert D. ve SNOW David A. (2000), Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment, *Annual Review of Sociology* (26), 611-639.
- BENSTEAD, L. (2019), Tunisia: Changing Patterns of Women's Representation, In: Franceschet S., Krook M., Tan N. (eds) *The Palgrave Handbook of Women's Political Rights*. London: Palgrave Macmillan.

- BİNİCİ, Ö. (2013), *Yeni Toplumsal Hareketler ve Feminizm*. Akademik Perspektif Web Sitesi: <http://akademikperspektif.com/2013/11/09/yenitoplumsal-hareketler-ve-feminizm/> adresinden 9/01/ 2018 tarihinde erişildi.
- BODUR, M. (2005), *Modernity, Social Movements and Democracy: Feminist Movements in Post-1980 Turkey*. Unpublished PhD thesis, Carleton University, Ottawa.
- BODUR ÜN, M. (2019), *Turkey: From Symbols to Actors in the Struggle for Women's Political Rights*. In: Franceschet S., Krook M., Tan N. (eds) *The Palgrave Handbook of Women's Political Rights*. London: Palgrave Macmillan.
- BODUR ÜN, M. ve TİMUR, K. (2016), Kolektif Siyasal Şiddet Ve İslami Toplumsal Hareket Analizi: Hamas Örneği, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71 (2), 565-597.
- BUECHLER, S. M. (1995), New Social Movement Theories, *The Sociological Quarterly*, 36 (3), 441-464.
- BUNNIN, N. ve YU, J. (2004), *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*, Oxford ve Malden: Blackwell.
- CASTELLS, M. (2008), *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür 1-2-3 Ağ Toplumunun Yükselişi | Kimliğin Gücü | Binyılın Sonu*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CHAMBERS, V. ve CUMMINGS, C. (2014), Building Momentum Women's empowerment in Tunisia, *Overseas Development Institute*, 1-29. <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/10319.pdf> adresinden 27/03/2019 tarihinde erişildi.
- CHARRAD, M. (2007), Tunisia at the Forefront of the Arab World: Two Waves of Gender Legislation, *Washington & Lee Law Review*, 64 (4), 1513-27.
- CHARRAD, M. M. ve ZARRUGH, A. (2013), The Arab Spring and Women's Rights in Tunisia, <https://www.e-ir.info/2013/09/04/the-arab-spring-and-womens-rights-in-tunisia/> adresinden 27/03/2019 tarihinde erişildi.
- CHRİSTOPHER A. (2016), *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, London: Routledge.

- COHEN, J. (1995). *Strateji yada Kimlik: Yeni Teorik Tartışmalar ve Sosyal Hareketler*, Kenan Çayır (Der.), Yeni Sosyal Hareketler – Teorik Açılımlar. (109- 130). İstanbul: Kaknüs
- ÇAYIR, K. (1999), *Toplumsal sahnenin yeni aktörleri: Yeni sosyal hareketler*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- DURSUN, S. (2017), Rejim Güvenliği ve Tunus Dış Politikası, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 4 (2), 103-134 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/379273> adresinden 27/03/2019 tarihinde erişildi.
- ERDEM, R. G. (2014), Tunus'ta İslamcı Hareketlerin Yükselişi: El Nahda Örneği, *Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- GADDES, C. (2012) “Tunus'ta Anayasal Ve Demokratik Geçiş Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeler, Yünlüel, Reha (Çeviren), *Anayasa Hukuku Dergisi*, 1 (2), 231-268.
- GAMSON, William A. (1990), *The Strategy of Social Protest*, Belmont, CA: Wadsworth.
- GONDOROVÁ, E. (2014), The Position of Women in Post- Revolutionary Tunisia and Their Role in Political Decision-Making Processes Between Social Movements, Frustrations and Administrative Routine?, *Moving the Social*, 52, 27–47. https://moving-the-social.ub.rub.de/index.php/Moving_the_social/article/view/849 adresinden 27/03/2019 tarihinde erişildi.
- GOODWIN, J., JASPER, M. ve POLLETTA, F. (2001), *Passionate Politics: Emotions and Social Movements*, Chicago: University of Chicago Press.
- GÜÇ, A. (2008), İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları, *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 649-673
- HABERMAS, J. (1981), *The Theory of Communicative Action Vol.1: Reason and The Rationalization of Society*, (çeviri: Thomas McCarthy), Boston: Beacon Press.
- HUNTINGTON, S. (1993), The Clash of Civilizations?, *Foreign Affairs* 72 (3), 22-49.
- HOOKS, B. (2014). *Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika*, İstanbul: BGST Yayınları.
- HORCHANI, F. (2014), Güçlü Ve Zayıf Yönleriyle 27 Ocak 2014 Tarihli Yeni Tunus Anayasası, Duymaz, Erkan (Çeviren), *Anayasa Hukuku Dergisi*, 3 (6), 11-22.

- HURSH, J. (2017) The "Tunisian" Spring: Women 's Rights in Tunisia and Broader Implications For Feminism in North Africa and the Middle East, *University of Baltimore Law Review* 46 (2), 276-334.
- JENKINS, J. Craig ve PERROW, C. (1977), Insurgency of the Powerless: Farm Worker Movements (1946-1972), *American Sociological Review* 42 (2), 249-268.
- JOHNSTON, H., LARANA, E., & GUSFIELD, J. R. (1994), Identities, grievances, and new social movements. E. Larana, H. Johnston and J. R. Gusfield (Eds.), *New social movements: From ideology to identity* (3- 35). Philadelphia: Temple University Press.
- KABOUB, F. (2013), The Making of the Tunisian Revolution, *Middle East Development Journal*, 5 (13), 1-21.
- KANDİYOTİ, D. (1991), *Women, Islam and the State*, Palgrave Macmillan UK
- KASIMOĞLU, A. (2015), Milliyetçiliğe Dair Çözümlemelerde Toplumsal Cinsiyet Olgusu, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (10), 241-273
- KHAWAJA, M. (1994), Resource Mobilization, Hardship, and Popular Collective Action in the West Bank. *Social Forces*, 73, 191–220.
- KOLAY, H. (2015), Kadın Hareketinin Süreçleri, Talepleri ve Kazanımları, *EMO Kadın Bülteni*, 2015 (3), <https://docplayer.biz.tr/16692248-Kadin-hareketinin-surecleri-talepleri-ve-kazanimlari.html> adresinden 22/03/ 2019 tarihinde erişildi.
- KEOHANE, R. O. ve NYE J. (2000), Globalization: What's New? What's Not? (And So What?), *Foreign Policy*, 118, s. 104-119.
- KÖKTAS, R. (2015), Tunus 2014, *Ortadoğu Yıllığı (2014)*, 355-379.
- KÖYBAŞI, S. (2014), Yeni Tunus Anayasası'nın Yazım Süreci Ve Sürecin Sonuca Yansımaları, *Prof. Dr. Feridun Yenisey'e Armağan Cilt II*, 2297-2316, İstanbul: Beta.
- MCCARTHY, John D. ve ZALD Mayer N. (1977), Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory, *Journal of American Sociology*, (82), 1212-41.
- MCCARTHY, R. (2014), Re-thinking secularism in post-independence Tunisia, *Journal of North African Studies*, 9 (5), 737.
- MEKKI N. (2014), Tunisia: Equality in Gender and Constitution, *Arab Forum for Citizenship in Transition (FACT)*. https://www.ipinst.org/images/pdfs/FACTReport-Gender_Constitution-English-September2014.pdf adresinden 26/03/2019 tarihinde erişildi.

- MELUCCI, A. (1985), The Symbolic Challenge of Contemporary Movements, *Social Research*, 52 (4), 789-816. <http://www.jstor.org/stable/40970398> adresinden 26/03/2019 tarihinde erişildi.
- MELUCCI, A. (1995). The Process of Collective Identity in: Johnston H., Klandermans B. (eds.) *Social Movements and Culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- MICHEL, A. (1984), *Feminizm*, (Çev. Şirin Tekeli), İstanbul: Kadın Çevresi Yayınları.
- MOGHADAM, V. M. (2018), The State and the Women's Movement in Tunisia: Mobilization, Institutionalization, and Inclusion, *James A. Baker III Institute for Public Policy*.
- MOUELHI, R. ve GOAIED, M. (2017) Women In The Tunisian Labor Market, *The Economic Research Forum, Working Paper 1160*.
- MOUSSA, F. (2012), Tunus Ulusal Kurucu Meclisi'nce Anayasa'nın Kaleme Alınması, Yünlüel, Reha (Çeviren), *Anayasa Hukuku Dergisi*, 1 (2), 73.
- ONAR ÇAMBAY, S. (2015), Küresel Yüzyılda Yeni Sosyal Hareketler Ve Toplumsal Katılımın Teşvik Edici Aracı Olarak Yazılı Basın , *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi : The Journal of International Social Research* 8 (37), 954-963
- ÖRNEK, S. (2012), Onbir Eylül Olayları Ve Afganistan Operasyonu, *Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 107-134.
- PEDERSEN, J. ve SALIB M. (2013), Women of the Arab Spring, *International Feminist Journal of Politics*, 15 (2), 256-266.
- RAMAZANOĞLU, C. (1998), *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, İstanbul: Pencere Yayınları.
- SALİH, T. (2011), *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları , (Philip K. Hitti'nin Political and Cultural İslam kitabının çevirisi).SİRMAN, N. (2002), Kadınların Milliyeti, *Miilliyetçilik: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, cilt 4*, Derleyen: Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 226-244.
- SMELSER, N. J. (1962), *Theory of Collective Behaviour*, London: Routledge & Paul.
- SMITH, Anthony D. (2001), "Milliyetçilik ve Tarihçiler", Çev: İsmail Türkmen, *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik*, Der: ARMAĞAN Mustafa, Şehir, s. 31-63.

- ŞAHİN, P. G. (2013), Women's Liberties and Gender Equality in Tunisia: The Asthma of the Arab Spring?, *Turkish Policy Quarterly*, 11 (4): 161-168. <http://turkishpolicy.com/Files/ArticlePDF/womens-liberties-and-gender-equality-in-tunisia-the-asthma-of-the-arab-spring-winter-2013-en.pdf> adresinden 27/03/2018 tarihinde erişildi.
- TANRIVERDİ YAŞAR, N. (2012), Tunus'ta Demokratikleşme Sürecinin Kavramsal Değerlendirilmesi Nebahat, *Akademik Orta Doğu*, 6 (2), 99-113 http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu12makale/nebahat_tanriverdi_yasar.pdf adresinden 25/03/2019 tarihinde erişildi.
- TANRIVERDİ, N. (2011), Tunus'ta Halk Ayaklanması: Nedenleri ve Etkileri, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 3 (26), 27-33 https://www.academia.edu/1547825/Tunusta_Halk_Ayaklanmas%C4%B1_Nedenleri_ve_Etkileri adresinden 27/03/2019 tarihinde erişildi.
- TBYSK, 2015, Tunus Bağımsız Yüksek Seçim Kurulu Web Sayfası. <http://www.isie.tn/resultats/resultats-legislatives/> Erişim 2 Ocak 2015. (Aktaran: UYSAL, A. ve GÖKÇEN, A. (2015), Tunus Seçimleri Analizi, *Akademik ORTA DOĞU*, 9 (2), 95-129.
- TCHAÏCHA JD. ve ARFAOUI K. (2012), Tunisian Women in the Twenty-First Century: Past Achievements and Present Uncertainties in the Wake of the Jasmine Revolution, *The Journal of North African Studies*, 17 (2), 215-238. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13629387.2011.630499> adresinden 27/03/2019 tarihinde erişildi.
- THE CARTER CENTER (2011), National Constituent Assembly Elections in Tunisia, Final Report October 23, 2011, https://www.cartercenter.org/resources/pdfs/news/peace_publications/election_reports/tunisia-final_Oct2011.pdf adresinden. 24/08/15 tarihinde erişildi.
- THE CARTER CENTER (2014), The Constitution-Making Process in Tunisia: Final Report, 2014, http://www.cartercenter.org/resources/pdfs/news/peace_publications/democracy/tunisia-constitution-making-process.pdf , adresinden 26/08/15 tarihinde erişildi..

- TICKNER, J. A. (1988), Hans Morgenthau's Principles of Political Realism: A Feminist Reformulation, *Millennium: Journal of International Studies*, 17 (3), 429-440
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/03058298880170030801>
 adresinden 26/03/2019 tarihinde erişildi.
- TONG, R. (2008), *Feminist Thought: A More Comprehensive Introduction*, Boulder, Colo: Westview Press.
- TOPAL DEMİROĞLU, E. (2014), Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 133-144
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/1169> adresinden 27/03/2019 tarihinde erişildi.
- TOURAINÉ, A. (1981), *The Voice and The Eye: An Analysis of Social Movements*, Cambridge: Cambridge University Press.
- TUNISIAN ACTION PLAN, (1991); Tunisian Ministry of Health: Tunis. (Aktaran: Hessini, L. (2007), Abortion and Islam: Policies and Practice in the Middle East and North Africa, *Reproductive Health Matters: An International Journal on Sexual and Reproductive Health and Rights*, 25 (29), 74-84
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1016/S0968-8080%2806%2929279-6>
 adresinden 27/03/2019 tarihinde erişildi.
- TUNISIA'S CONSTITUTION OF 2014, (2014)
https://www.constituteproject.org/constitution/Tunisia_2014.pdf adresinden 27/03/2019 tarihinde erişildi.
- TÜR, Ö. ve AYDIN KOYUNCU, Ç. (2010) Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7 (26), 3-24.
- TÜRKARSLAN, G. (2017a), Kadın Hareketi Ve Siyasal Partiler Türkiye Ve Tunus Örnekleri
https://www.academia.edu/35208600/Kad%C4%B1n_Hareketi_ve_Siyasal_Partiler_T%C3%BCrkiye_ve_Tunus_%C3%96rnekleri adresinden 27/03/2019 tarihinde erişildi.

- TURKASLAN, G. (2017b), *Tunus'ta Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Deneyimi, Tunus'ta Kadın Hareketi ve Kadına Karşı Şiddetle Mücadele: Dönüşüm Sürecinde Savunuculuk ve Diyalog*, (Bu metin Kasım 2017'de Antalya'da düzenlenen Mor Çatı Sığınaklar Kurultayı'nda sunulmak üzere hazırlanmıştır) https://www.academia.edu/35208601/Tunus_ta_Kad%C4%B1n_Hareketi_ve_Kad%C4%B1na_Kar%C5%9F%C4%B1_%C5%9Eiddetle_M%C3%BCcadele_D%C3%B6n%C3%BC%C5%9F%C3%BCm_S%C3%BCrecinde_Savunuculuk_ve_Diyalog adresinden 27/03/2019 tarihinde erişildi.
- ULUTAŞ, U. ve TORLAK, F. (2011), Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi, *SETA Analiz*, (46), 1-24 <http://file.setav.org/Files/Pdf/devrimden-demokrasiye-tunusun-secimi.pdf> adresinden 27/03/2019 tarihinde erişildi.
- YARGIÇ, S. (2013), Constitution Making After Jasmine Revolution: The Case of Tunisia, *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi*, (101-102), 67-87.
- YILMAZ, A. (2003), *Çağdaş Siyasal Akımlar Modern Demokraside Yeni Arayışlar*, Ankara: Vadi Yayınları.
- ZALEWSKI, M. (1993) , Feminist Standpoint Theory Meets International Relations Theory: A Feminist Version of David and Goliath, <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/forwa17&div=25&id=&page> adresinden 22/03/2019 tarihinde alındı.
- <http://www.bgst.org/dunya-temel-metinler/ortadogu-tarihi-2-bolum-1939-1967-klasik-somurgeciligin-bolgeden-cekilisi-yukselen-arap-milliyetciligi#> erişim tarihi: 27/03/2019.
- <http://www.bgst.org/dunya-temel-metinler/ortadogu-tarihi-2-bolum-1939-1967-klasik-somurgeciligin-bolgeden-cekilisi-yukselen-arap-milliyetciligi#> erişim tarihi: 27/03/2019.
- <http://archive.ipu.org/wmn-e/suffrage.htm> erişim tarihi: 27/03/2019.
- <https://edition.cnn.com/2013/07/27/us/september-11-anniversary-fast-facts/index.html> erişim tarihi: 27/03/2019.
- <http://politikaakademisi.org/2012/05/11/11-eylul-sonrasi-abd-politikasi/> erişim tarihi: 27/03/2019.
- <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2018/data-explorer/#economy=TUN> erişim tarihi: 14/06/2019.

- <http://www.pressmedya.com/yazar/samuel/4722/medeniyetler-catismasisamuel-huntington> erişim tarihi: 27/03/2019.
- https://www.indexmundi.com/tunisia/demographics_profile.html erişim tarihi: 20/06/2018.
- <http://ordaf.org/tunusta-kadinlarin-miras-mucadelesi-tarihi-arka-plan-ve-siyasi-sosyal-engeller/> erişim tarihi: 27/03/2019.
- <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/10319.pdf> erişim tarihi: 27/03/2019.
- <https://www.northeastern.edu/cssh/wp-content/uploads/sites/34/2013/08/Moghadam-Feminist-Activism-in-North-Africa-final-May-2014-2.pdf> erişim tarihi: 13/06/2018.
- https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en erişim tarihi: 01/06/18.
- <http://www.electionguide.org/elections/id/2826/> erişim tarihi: 15/04/2019
- <https://pomed.org/details-on-the-new-tunisian-cabinet/> erişim tarihi: 15/04/2019
- <https://www.theguardian.com/world/2016/jul/31/tunisian-prime-minister-habib-essid-sacked-by> erişim tarihi: 15/04/2019.
- <https://pomed.org/details-on-the-new-tunisian-cabinet/> erişim tarihi: 15/04/2019
- <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/05/tunisia-municipal-elections-women-role-politics.html> erişim tarihi: 15/04/2019.
- <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/05/tunisia-municipal-elections-women-role-politics.html> erişim tarihi: 15/04/2019.
- <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.ACTI.FE.ZS?end=2018&locations=TN&start=2000> erişim tarihi: 15/04/2019.
- <https://erf.org.eg/wp-content/uploads/2017/11/1160.pdf> erişim tarihi: 15/04/2019
- <http://ordaf.org/tunusta-kadinlarin-miras-mucadelesi-tarihi-arka-plan-ve-siyasi-sosyal-engeller/> erişim tarihi: 15/04/2019.
- <http://www.arabnews.com/node/1463806/middle-east> erişim tarihi: 15/04/2019
- <https://cawp.rutgers.edu/women-us-senate-2019> erişim tarihi: 15/04/2019
- <http://nazifesisman.com/avrupa-tuvaline-yansiyan-musluman-kadin/> erişim tarihi: 15/04/2019

EKLER

Ek 1. Tunuslu Kadınlarla Yapılan Mülakat Soruları

Age:

Occupation:

Education

Marital Status:

- 1) How do you describe the role and effect of women to the movement during the Jasmine Revolution?
- 2) Has the Jasmine Revolution had positive impact on Tunisian women's access to their political rights?
Yes, Because
No, Because
- 3) Has the Jasmine Revolution had positive impact on Tunisian women's access to their personal rights?
Yes, Because
No, Because
- 4) Has the Jasmine Revolution had positive impact on Tunisian women's access to their social rights?
Yes, Because
No, Because
- 5) Has the new constitution which was prepared after the Jasmine Revolution been satisfactory to meet the demand of women? How/Why?
Yes, Because
No, Because

- 6) Have the political and legal reforms which were done after the Jasmine Revolution had any impact on the public lives of women?

Yes, Because

No, Because

- 7) Have the political and legal reforms which were done after the Jasmine Revolution had any impact on the private lives of women?

Yes, Because

No, Because

- 8) What was your expectation from the Jasmine revolution and did it come true?

- 9) Did you actively take part during the protests and how was your male counterparts' reaction to your participation? (Please do not consider the question, if you do not feel comfortable to answer)

Your contribution is well appreciated, thank you...

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Selin Gürboğa Yazıcı
Doğum Yeri ve Tarihi : Tunceli– 25/05/1991
E-posta : selin.gurboga@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite (Yüksek Lisans) : Çukurova Üniversitesi – Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı – 2015-2019
Üniversite (Lisans) : Yalova Üniversitesi- Uluslararası İlişkiler (İngilizce)
Erasmus : Heidelberg Üniversitesi (Karls Ruprecht Universitat Heidelberg)- Siyaset Bilimi
Yabancı Dil : İngilizce, Almanca

İŞ TECRÜBESİ

(07/2017-...) : Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği /Kıdemli Program Birimi Yardımcısı- Gaziantep
(02/2017- 07/2017-) : Norveç Mülteci Konseyi/ Eğitim Sorumlusu- Gaziantep
(06/2016-02/2017) : Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği/ Vaka Çalışanı-Gaziantep
(04/2015- 05/2016) : Çukurova Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi- Adana/ Yarı zamanlı Araştırma Görevlisi